

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Nazım Hikmet'in Şiirinde **GİZLİ TARİH**

EMİN KARACA

YAŞAM ve ANILAR-9

Nazım Hikmet'in Şiirinde
GİZLİ TARİH
EMİN KARACA

BELGE YAYINLARI: 168
NAZIM HIKMET ŞİİR'İNDE
GİZLİ TARİH

Nazım Hikmet'in şiiri bir insan okyanusu gibidir. Emin Karaca bir çeşit arkeolojik kazı yaparak, bu okyanusta yer alan insanların kimliklerini soruşturuyor. Türkiye'nin devlet terörü altında bastırılan ve unutturulmağa çalışılan devrimci insanların silüetlerini gerçek öyküleriyle bütünleştirerek okurlara sunuyor. Evet, Nazım'ın şiirinde bir çeşit siyasal tarih okumamıza olanak sağlıyor. Yitik bir kuşağın trajik öyküsünü ilgiyle okuyacaksınız.

BELGE YAYINLARI: 168
Birinci Baskı : Kasım 1992

ISBN: 975-344-044-8

NAZIM HIKMET ŞİİRİ'NDE GİZLİ TARİH / Dizgi: Engin Günay /
Baskı: Gülen Ofset / Kapak Düzeni: Zehra Şenoğuz / Kapak Baskı:
Orhan Ofset / Cilt: Emek Mücellithanesi / BELGE ULUSLARARASI
YAYINCILIK: Başmusahip Sokak Talas Han 16-302 Cağaloğlu
İSTANBUL / Tel ve Fax: 511 63 20.

Emin Karaca

NAZIM HIKMET
ŞİİRİ'NDE
GİZLİ TARİH

**belge
yayınları**

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
NAZIM HİKMET'İN "MEMLEKETİMDEN İNSAN	
MANZARALARI'NI YENİDEN OKURKEN	9
BİR TANIDIK: "MAHKUM HALİL"	11
Nazım Hikmet'te Bir Yazım Yöntemi: Kişileri, Zamanı ve	
Mekânı Karıştırmak	12
Nazım Hikmet'in Destan'ındaki "Mahkumlar" Kimlerdi?	12
"Mahkumlar" Destan'da Cisimleşmeden Önce	13
"Mahkum Halil"= Hikmet Kıvılcımlı	15
"15.45 Katan"ndaki Mahkumlar	16
"MAHKUM MELAHAT" KİMDİ?	28
"Mahkum Melahat" Tipinde İki Kadın Komünist İçerilmiştir	29
Emine Alev Kimdi?	35
BABIALİ'DE HALA VAROLAN TİPLER: HASAN ŞEVKET	
VE NURİ CEMİL	40
"Üdeba-i Kiram"la İlk Çatışmaları	41
Babialî'nin Romanının Yazılması En Büyük Arzusuydu	41
"Hasan Şevket"le "Baş Parmak Boyundaki Adamı"	42
Bir Tanık: Fikret Adil	44
"Beyza Hanım"ı Arayan Bohemler	45
Nuri Cemil= Peyami Safa	47
Peyami Safa Kimdir?	51
"BENERCİ..."Yİ YENİDEN OKURKEN	57
"BENERCİ KENDİNİ NİÇİN ÖLDÜRDÜ?"DE KİM KİMDİ?..	59
"Benerci..."nın İlk Baskısını Takdimimdir	59
"Benerci..."deki Şahıslar	60
"Benerci..." Neyi Anlatır?	63
Türkiye'yi Sarsan "Benerci..."	70
"BENERCİ" NAZIM HİKMET'İN KENDİSİYDİ	73
TKP'li Nazım Hikmet	74
Nazım Hikmet, TKP Merkezine Muhalefete Geçer	76
Somadeva= Hasan Ali Ediz	80
Somadeva Çok Çabuk Yoruluyor	84
Roy Dranat = Şevket Süreyya Aydemir	85
Şevket Süreyya Eleştiriden Alınmıyor	89
"YAŞAMAK GÜZEL ŞEY BE KARDEŞİM"DEKİ	
KOMÜNİSTLER	93
"ROMANTİKA"DA "HASAN", "KERİM" VE "İSMAİL"	95
Beyazlar'la Bütün Cephelerde Çarpışan "Hasan"	100
Nazım Hikmet'in Moskova'daki En Candan Dostu "Kerim"	102
Polis Müdürlüğündeki Kanlı Çizgi	108

EK: "NAZIM HİKMET ŞİİRİ'NDE GİZLİ TARİH"TE ADI GEÇ EN KİŞİLERİN BİYOGRAFISI

Nazım Hikmet Ran	117
Hikmet Kıvılcımlı	120
Kemal Tahir	126
Fatma Nudiye Yalçı	128
Hamdi Alev (Şamilof)	129
1938 Harp Okulu ve Donanma Davaları	131
Laz İsmail (Marat)	135
Vedat Nedim Tör	136
Hasan Ali Ediz	137
Şevket Süreyya Aydemir	139
Vala-Nurcddin (Va-Nu)	140
Şefik Hüsnü Değmer	141
Eczacı Vasıf	143
Mustafa Börklüce (Sarı Mustafa)	144
Hüsamettin Özdoğu	147

SUNUŞ

Her Nazım Hikmet şiiri seven öyle midir bilmiyorum, ben; zaman zaman, döner döner okurum. Her keresinde aldığım yeni bir tadın yanında; kimi şiirlerinde, hele destanlarında, uzun uzun düşünürüm. Yıllardır yaptığım bu tekrarlar; Türkiye tarihi komünist hareketinin kimi doğrudan, kimi dolaylı tanıdığım kişilerinin, bildiğim-duyduğum olaylarını çağırıştırır dururdu.

"Memleketimden İnsan Manzaraları"nda rastladığım:

*"Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından
(yanaklarında parçalanmış gözlüğü
ve tabanlarında ayıpladığı bir sızi)
yüreğinde fakat
hiçbir şey söylememiş
hiç kimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı"*

dizeleri uzun zamandır zihnimi meşgul ediyordu. Bu dizelerde Türkiye tarihi komünist hareketinin kişiliklerinden birinin anlatıldığı açıktı... Bilinen kimi şeyleri uç uca getirince çıkan sonucu oturup yazdım: "Memleketimden İnsan Manzaraları"nı Yeniden Okurken: Bir Tanıdık Mahkum Halil ". Yazdım ama, tekrar tekrar üzerinde çalıştım. Yayınlatmak için "zulada" bekletiyordum.

Geçtiğimiz Şubat ortalarında, mesleğim olan gazeteciliğin Babıali cilvelerinden sonuncusu; Aralık 1991'de yayın yaşamına atılan "Evrensel Kültür"ün yakınına düşmeme neden oldu. Derginin başında, içeriden daha dün çıkıp gelmiş zorlu bir "mahkum", Aydın Çubukçu vardı. Yüzyüze geldik. Yazıyı önerdim. Kendisi de 19 yıl yatmış bir "mahkum" olarak, yazımın ana eksenini "Mahkum Halil"le yazgı ortaklığının çekiciliği mi, yoksa dergisinde aykırı bir yazara yer vermek ihtiyacı mıydı bilemiyorum, "Evrensel Kültür"ün Mayıs 92'deki 5. sayısından itibaren gülceryüzlü "yayın yönetmeni" sevecenliği gösterdi.

Sonra arkası geldi. Her sayı bir cestesini yayınlamayı sürdürdük. "Nazım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih" in yumağını çözdükçe, se-vindirici, oldukça objektif tepkiler gelmeye başlamıştı... Ülke içinden ve dışından... Yalnız, yazıyla arası pek hoş olmayan insanlar ol-duğumuzdan bana dolaylı olarak ulaşan olumlu tepkilerin hepsi de "şifahi" idi. Bu arada, çoğu genç kuşaktan okuyucuların kendilerince gördükleri bir eksiklik vardı: O da gerek Destan'da gerekse manzum romanda gizli tarihi çözümlerken adları geçen kişiler hakkında bi-yografik bilginin bulunmayışıydı. Haklılardı, doğal olarak... O ek-sikliğin biz de farkındaydık yazarken. Ne var ki; "Evrensel Kül-tür"ün sayılarına böldüğümüz cestelerin hacmi bir yandan böyle bir şeye elvermezken, öte yandan da kimi aydın okuyucularca "ma-lumatfuruşluk" (çokbilmişlikle)la damgalanmaktan da doğrusu bi-razcık ürktük...

Dergi çevresinin çok yakınından bir genç hanım, 5. sayıya gi-recek ilk yazı, "Mahkum Halil" in son sayfa provalarına göz gez-dirirken, acelece şöyle bir okumak istedi. Bitirdiğinde bana yönelttiği soru şu olmuştu: "Peki beline kocaman bir kütük indirilen Hikmet Kıvılcımlı orada ölmüş mü?". Bu genç insanın Hikmet Kıvılcımlı'yı 30'lu yılların başında Elazığ Cezaevi'nde uğradığı o saldırıdan sonra ölmüş sanması oldukça doğaldı. Çünkü kendisi ola ki; Kıvılcımlı'nın öldüğü 1971'de doğmuştu...

Bu nedenle kitabın sonuna koyduğumuz ek bölümde genç okur-larımızın bu uyarılarını yerine getirerek, biyografik bilgi ihtiyaçlarını giderdiğimizi sanıyoruz...

Bir de bu ülkede "Nazımist"ler, "Nazımolog"lar, Nazım Hik-met Vakıfçıları, Vakfın açtığı şiir ödülünün jürisi tayin edilen sa-natçılar, şairler, yazarlar, çizerler, allameler vardı. İşte onlardan şu ana kadar hiçbir ses çıkmadı... Nazım Hikmet'in adının arkasına giz-lenerek, onu gerektiğinde bir kalkan, zırh gibi kullanarak yıllarca bu ülkenin sanat ve kültür ortamını kasıp kavurmuşlardı. İlk kez şimdiye kadar görmedikleri, alışmadıkları bir çalışma çıkıyordu karşlarına. Her zaman olduğu gibi; duymamış ve okumamışa verdiler işi. Üç maymunlar rolünü oynadılar gene... Doğrusu ne diyecekleri bizi de pek ilgilendirmiyordu. Yürüyüp gittik...

Emin KARACA
16 Ağustos 1992
Küçüksu

*Nazım Hikmet'in
"Memleketimden İnsan Manzaraları"nı
Yeniden Okurken*

BİR TANIDIK: "MAHKUM HALİL"

***"Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından
(yanaklarında parçalanmış gözlüğü
ve tabanlarında ayıpladığı bir sızı)
yüreğinde fakat
hiçbir şey söylememiş
hiçkimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı"***

Nazım Hikmet'in ünlü destanı "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın kitap boyutunda Türkçede ilk yayınlanışından (1966) bu yana; çoğu da kendilerini birer "Nazımolog" kabul eden yazar, çizer, araştırmacı, incelemeci tarafından çok şey yazıldı. Bunlardan biri, destanın 1978 yılı baskısının sonuna koyduğu 128 sayfalık "Açıklamalar"ını şöyle gerekçelendirdi: "... metinlerin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla bazı açıklamalarda bulunacağız" (Asım Bezirci, Nazım Hikmet-İnsan Manzaraları, Tüm Eserleri 6, s.513, Cem Yayınevi). Oysa hem bu 128 sayfalık "açıklamalar"da bulunan araştırmacı-yazar, hem de ötekilerin yazdıklarında; destanın yazıldığı ortam, destanın neyi ve kimleri anlattığı, destanın şiiriyeti üzerinde durulmasına rağmen; "Haydarpasha Garında/941 baharında", Ankara'ya doğru yola çıkarılan "15.45" katarındaki "mahkumlar"ın kimler olduğu konusunda en küçük bir ipucuna rastlanmadı... Okuyanlar bilirler, ya da okumayanlar okuduklarında göreceklerdir ki; destanda oldukça önemli bir yer alan "mahkumlar" kişilikleri açısından Türkiye sol tarihini yakından ilgilendirmektedirler. Nazım Hikmet, destanındaki "mahkumları" bire bir anlatmadığı ve kendi kişilikleriyle çizmediği için onları yerli yerine oturtmak, edebiyat tarihçilerine ve tahlilcilerine düşen bir görevdi. Bilebildiğimiz kadarıyla onlardan hiçkimse bu görevini yerine getirmemiştir.

Hiç de bizim alanımız olmadığı halde bu yerine getirilmemiş görev dolayında gezinerek yakalayabildiğimizi sandığımız kimi ipuçlarını gözönüne scrip, taruşımaya açacağız.

NAZIM HİKMETTE BİR YAZIM YÖNTEMİ: KİŞİLERİ, ZAMANİ VE MEKANİ KARIŞTIRMAK

Daha aşağılarda görülecektir: Nazım Hikmet; destanında Halil, Süleyman, Fuat ve Melahat adlarıyla anlattığı "siyasi" mahkumlarda pek çok sol siyasi kişiliği içerip özümsemiştir. Mahkumların başlarından geçen olayları anlatırken de zaman ve mekanları sürekli değiştirmiştir...

Yalnız Nazım Hikmet'in bu yöntemi yeni değildir. İlk kez, 1932 yılında yayınlanan "**Benerci Kendini Niçin Öldürdü?**"de kullanmıştır bu yöntemi. "**Benerci**"deki olaylar Hindistan'da geçmektedir. Görünürde olanlar Hintli devrimcilerin İngiliz sömürgecilerine karşı verdikleri anti-emperyalist mücadeledir. Kahramanlar başta Benerci olmak üzere; Somadeva ve Roy Dranat'ur. Oysa, yıllar sonra yapılan çözümlemelerden anlaşılmıştır ki: Benerci'deki olaylar Hindistan'da değil Türkiye'de, Kalküta da değil, İstanbul'da geçmektedir. Verilen mücadele de bir sosyalist devrim mücadelesidir. Benerci aslında bazen Nazım Hikmet'in kendisi, bazen arkadaşı Laz İsmail; Roy Dranat Şevket Süreyya (Aydemir), Somadeva Hasan Ali (Ediz)'dir. (Aynı yöntemi destandakinden yıllar sonra Sovyetler Birliği'nde yazdığı "**Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim**" romanında da kullanacaktır).

Bu nedenle şu okumakta olduğunuz çalışmaya gelebileceğini sezinlediğimiz kimi itirazlara ve itirazcılara; "**bunları da nereden çıkarıyorsun?**" sorusundaki hızlarını kesmek için yapım yukarıdaki anımsatmayı... Bu satırların yazarının o tiplere verebileceği sadece bir öğüt olabilir: Alanınızda daha ciddi olun, yaratıcı ve doyurucu çözümlemeler koyun ortaya...

NAZIM HİKMET'İN DESTANINDAKİ "MAHKUMLAR" KİMLERİ?

Nazım Hikmet, destanın başına koyduğu "**Moskova 1961-Kasım**" tarihli "Önsöz"de: "**Son olarak bir şey daha söyleyeceğim: 'İnsan Manzaraları'**nda -kimi zaman beş dizede, kimi zaman bütün bu üç kitap boyunca- anlatılan insanların hiç değilse yarısı, yaşamlarına kişisel olarak tanık olduğum kimseler;

diğer yarısı benim imgelemimin kahramanlarıdır." diyordu.

Destanın hemen ilk başlarında rastlarız 15.45 katarıyla sevkedilecek olan mahkumlara:

"Merdivenleri mahkumlar çıkıyor

Şakalaşıp

gölüşerek.

Üç erkek

bir kadın

ve dört jandarma.

erkekler kelepçeli

kadın kelepçesiz

jandarmalar süngülü."

(S. 16)

"Şakalaşıp gülüşerek, merdivenleri çıkan mahkumları" hemen yukarıdakilerin ardından gelen dizelerinde isim isim tanıtmaya başlıyor Nazım Hikmet:

Birincisi "Kelepçeli Halil". İkincisi "Kelepçeli Süleyman" ve üçüncüsü de "Kelepçeli Fuat". 32. sayfada da mahkum kadının adını öğreniyoruz: "Melahat". Yani "Kelepçesiz Melahat".

Şimdi kısa bir kronolojik tarihçeyle üçü erkek, biri kadın bu dört "mahkum"un kimlikleri konusunda bilgi verelim. Üç erkek mahkumdan biri destanın yazarı Nazım Hikmet'in hem kendisi, hem de Hikmet Kıvılcımlı'dır. İkincisi ise Kemal Tahir'i tiptomaktadır. Tek kadın mahkum ise bazen Fatma Nudiye Yalçı, bazen de Emine Alev'dir.

MAHKUMLAR DESTANDA CİSİMLEŞMEDEN ÖNCE

Nazım Hikmet, 1938 yılı martunda Ankara Kara Harp okulu davasında 15 yıla mahkum edilip, cezası temyizce de onaylandıktan sonra, bir Anadolu hapishanesine sevkedileceği günü Ankara Merkez Cezaevinde beklerken, aynı yılın Haziran'ında İstanbul'da Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi tarafından sürdürülmekte olan "Donanma Davası" soruşturması için İstanbul'a getirilir. Çoğunluğu, Donanmanın Amirallik gemisi olan Yavuz Zırhlısının erbaş ve erlerinden oluşan sanıklardan sivil komünistler Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, Hamdi Alev Şamilof, Emine Alev, Fatma Nudiye vb.'ler de 14 Haziran 1938'de tutuklanmışlardır. 29 Ağustos 1938'de sonuçlanan da-

vada "Donanma askerini isyana tahrik ve teşvik etmek suçunu" işledikleri kabul edilen 25 dolayındaki asker-sivil sanık, ağır hapis cezalarına çarptırılırlar. Bunlardan Nazım Hikmet 20, Hikmet Kıvılcım ve Kemal Tahir 15'er, Fatma Nudiye 10 ve Emine Alev 5 yıla mahkum edilmişlerdir. Romancı Kemal Tahir, yıllar sonra Vala Nurettin'in kendisiyle yaptığı konuşmada mahkumiyetten sonraki hapislik durumları hakkında şunları söylüyordu:

"-Hangi tarihte mahkum edildiniz?

-14 Haziran 1938'de tevkif edilmiştik. 29 Ağustos öğleden sonrası, tatile rağmen mahkeme devam etti. Mahkumiyet kararı okundu. İki kadın ve 16 erkek çeşitli cezalara çarptırıldı. Merkez Komutanlığı hapishanesine gönderildi.

-Sen ve Nazım nereye gittiniz?

- O gün tatil olmak dolayısıyla biz sivilleri bayramın sonuna kadar askeri tevkifhanede tuttular. 1 Eylül 1938'de Nazım, ben, doktor Hikmet Kıvılcım ve iki kadın (Fatma Nudiye ve Emine Alev) İstanbul Tevkifhanesi'ne gönderildi." (Va-Nu/Bu Dünyadan Nazım Geçti, s.366)

Aynı konuşmada Kemal Tahir, "nerelerde yattınız?" sorusuna "İstanbul Tevkifhanesi'nde 1940'a kadar, Çankırı'da 1941'e kadar" cevabını verirken, "Hangi hapisanelerde Nazım'la beraberiniz?" sorusunu ise şöyle cevaplandırıyordu: "İstanbul Tevkifhanesi'nde iki seneye yakın. Çankırı'da 16 ay, İstanbul Tevkifhanesinde aynı odada ikimiz. Çankırı'da, doktor Hikmet Kıvılcım'la beraber üçümüz".

Buradan çıkan sonuç: Gerek Destan'ın yazarı Nazım Hikmet'in, gerekse Kemal Tahir ve Hikmet Kıvılcım'ının üçünün birlikte Çankırı cezaevine sevkedildikleri...

İstanbul Tevkifhanesi'nden Nazım Hikmet'in karısı Piraye Hanım'a yazdığı ilk mektubun tarihi "23 Mart 1939". Bu mektubun bir yerinde "Localarda bu akşam üç insan ve bir kediye. İnsanlar, Haydar Bey, Doktor Hikmet ve ben." diyor. Ayrıca ekliyor: "Bu sabah saat 11'de, Nudiye de dahil, Hikmet ve ben galiba mahkememiz olduğu için müstesna, bütün çocuklar Sinop'a gönderildiler. Şimdi onlar vapurun ambarındadırlar." Mektubun sonuna doğru da: "Hikmet yarın belki tıbb-ı adliye gidecek ve belki de çıkacak. Bahtiyar. Ben ne vakit çıkacağım, yani hürriyetim olan sana kavuşacağım karıcığım?" diyor.

Burada şimdiye dek, hiçbir Nazım araştırmacısının üzerinde durmadığı bir olayla daha karşılaşyoruz: Bu kadar ağır hapis cezalarına rağmen adli ub raporuyla bir süreliğine infazlarının ertelenerek serbest

birakıldıkları. Nazım Hikmet ve Kemal Tahir hiçbir zaman ve hiçbir yerde böyle bir olayın sözünü etmiyorlar. Hikmet Kıvılcımlı ise, ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı anılarında bir süre için serbest bırakıldıklarına değindi:

"Bir yıl yatmadık. 'Aman paşa bir kanun yolu bul' çatlağından 6 ay tebdil hava çıktık. Ben kimseye başvurmadım. Nazım'ın sonradan anlattığı: O bizim Stalin adayına uğramış, Stalin adayı 'Hayır' buyurmuş. Kimsenin 15 yıl hükümden kaçmamasını, besbelli 'Parti' adına dikte etmiş. Nazım, tekrar yakalanıp içeriye atılmaları nedenini R.F.'in o direnişine uymak zoruna bağlıyordu. Oysa ben kendisine, son polis müdürü yoklatmasından sonra bir dakika bile eğlenmemesini öğütlemiştim." (Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Günlük Anılar)

Nazım Hikmet'in de böyle bir formülle bırakıldığını şu mektupların tarihi de belgelendiriyor. Karısı Piraye Hanım'a İstanbul Tevkifhanesi'nden yazdığı ilk mektubun tarihi: 23 Mart 1939. Bundan sonra yazdığı mektubun tarihi ise: 11 Temmuz 1939. 23 Mart'la 11 Temmuz 1939 tarihleri arasındaki süre Nazım Hikmet'in de "hava değişimi"yle dışarıya bırakıldığını gösteriyor.

1940 yılına girildiğinde üç mahkum gene İstanbul Tevkifhanesi'ndelerler. Artık Anadolu hapishanelerinden birine sevkedilmeleri gündeme gelmiştir.

Nazım Hikmet'in karısı Piraye hanıma gönderdiği "1940 Şubat 16" tarihli mektubun yazıldığı yer "Çankırı"dır. Bu mektubunda yolculuklarını şöyle anlatıyor: "Yine aramıza deniz, tren yolu, dağlar ve mektuplar girdi. Annem, Samiye, Seyda İzmit'te istasyondaydılar. Annem bizimle Ankara'ya geldi. Ankara'da iyi karşılandık. Bir iki saat kadar jandarma karakolunda hafif tertip sıkıntı çeker gibi olduk, ama sonra rahatladık. Ankara'dan Çankırı'ya keyifli geldik."

Şimdi artık destandaki "mahkum"ları çözümlemeye başlayalım...

"MAHKUM HALİL" = HIKMET KIVILCIMLI

Nazım Hikmet uzun yıllar sonra Sovyetler'de yazdığı "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanında daha yoğun şekilde kullanacağı bir teknikle Manzaralar'daki; "Mahkum Halil", "Mahkum Süleyman", "Mahkum Fuat" ve "Mahkum Melahat" tiplerinde pek çok siyasal mahkumu içcrip özümsemiştir.

Ancak bunlardan "**Mahkum Halil**" Manzaralar'ın Birinci ve İkinci kitaplarında çok belirgin olarak hem Nazım Hikmet'in kendisinden, hem de doktor Hikmet Kıvılcımlı'dan pek çok biyografik çizimler içerirken, kimi dizelerde ağırlıklı olarak Hikmet Kıvılcımlı'dır. "**Mahkum Halil**" Üçüncü, Dördüncü ve Beşinci kitaplarda ise artık ağırlıklı olarak Nazım Hikmet'in kendisidir.

Bazen Nazım Hikmet'in kendisi, çoğu zaman da Doktor Hikmet Kıvılcımlı olan "**mahkum Halil**" tipinden sonra gelen "**mahkum Süleyman**" Kemal Tahir'den izler taşıırken, "**mahkum Fuat**"'ın ise Nazım Hikmet'in "**imgeleminin kahramanlarından**" biri olduğu anlaşılmaktadır.

"**Mahkum Melahat**" tipinde ise Donanma Davası mahkumlarından hem Fatma Nudiye (Yalçı) hem de Emine Alev içerilmiş ve özümsemiştir. Fatma Nudiye hanımın; gerçekte çocuğu bulunmazken, Emine Alev'in (kocası aynı davada 18 yıla mahkum edilen Hamdi (Alev) Şamilof'tur) o yıllarda 4-5 yaşlarında olan bir kızı vardır.

"15.45 KATARI"NDAKİ MAHKUMLAR...

**"510 numaralı üçüncü mevki vagon
Jandarmalarla mahkumlar birinci bölmede
Çavuş, daha bir kere olsun gülmedi.
Mavzerler yatırıldıysa da raflara
kelepçeler çözülmüdü.
Ayrı ayrı dünyalarda iki taraf."
(s.29).**

Bu dizeler, 15.45 katarının Pendik istasyonundan hareket ettikten sonraki anını anlatıyor. Bu dizelerin hemen ardından Nazım Hikmet, Doktor Hikmet'ten çok büyük izler taşıyan "**mahkum Halil**"'in bu tür sevgiyatların koşullarına nasıl alışkın olduğunu şöyle anlatıyor:

**"Kitap okuyor mahkum Halil.
Çevirirken dizinde duran kitabın yapraklarını
çok rahat bir ustalıkla kullanıyor
bileklerinden demirli parmaklarını.
Kitap ve kelepçelerle
onüç senedir**

*bu beşinci yolculuğudur.
Gözlerinin altında çizgiler
şakaklarında beyaz.
Halil belki ihtiyarladı biraz.
Fakat kitap, kelepçe ve yürek eskimedi.
Ve şimdi
yürek her zamankinden umutlu
Halil okurken kitabını
"-Kelepçem" diye geldi aklına
(...)
Seni pulluk yapacağız kelepçemin demiri"
Ve öyle güzel söylenmiş buldu ki bu fikri
yine üzüldü birdenbire
ölçülü ve ölçsüz
şiiir yazmak hünerini bilmediğine."*

(s.29-30)

Çankırı Cezaevine sevkedilmeleri gerçekte Şubat 1940'da olmasına rağmen; Nazım Hikmet zamanı, 1941 yılı baharına taşımıştır. "Kitap ve kelepçelerle/ bu beşinci yolculuğudur" dizesiyle biyografisinden kesit verilen "mahkum Halil" işte burada çok belirgin olarak Doktor Hikmet Kıvılcımlı olmaktadır. Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın "kitap ve kelepçelerle" yaptığı beş yolculuk şunlardır:

1) 1925'de İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmak üzere İstanbul'dan Ankara'ya götürülmesi. 2) 1929 Komünist Tevkifatında yargılanmak üzere İstanbul'dan İzmir'e götürülmesi. 3) İzmir davasında 4,5 yıla mahkum edildikten sonra oradan Elazığ cezaevine götürülmesi. 4) 1936'da bir ağaca asılı bulunan orak-çekiç olayıyla ilgili dava için İstanbul'dan Bursa'ya götürülmesi. 5) Donanma davasından verilen 15 yıllık hapis cezasının kesinleşmesinden sonra 1940 Şubatı'nda Çankırı'ya götürülmesi...

Destanda "ölçülü ve ölçsüz/ şiiir yazmak hünerini bilmediğine" yazıklandığı tanımlaması da, Doktor Hikmet'in "şairlik hüneri"nin bulunmadığını vurguluyor.

Doktor Hikmet daha ziyade kuram ve eylem adamıdır... Kendilerini Çankırı'ya götüren muhafızları jandarmalarla, kuramının ve davasının en asal sorunu olan insanların ekonomik koşulları üstüne bir sohbet açar:

*"Kelepçeli Halil
(belki farkında herşeyin*

belki hiçbir şeyin farkında değil)

*kaldırdı miyop gözlerini dizindeki
kitaptan*

sordu birdenbire jandarma Haydar'a:

"-Sizin köy kaç haneliktir?"

"-Elli hane kadar."

"-Kaçının öküzü bir çiftten fazla?"

"-İki hanenin."

"-Kaçının öküzü tek?"

"-Tek öküzlü onbeş hane çıkar."

"-Hiç öküzsüz?"

"-Beş altı hane."

"-Geri kalanı demek?"

"-Bir çift öküz."

"-Sen de?"

"-Bende öküz çift"

Süleyman sordu:

"-Topraksız olan?"

Çavuş cevap verdi:

"-Bulunmaz mı, bulunur."

Fuat karıştı söze.

Muhabbet uzadı.

Ve insan dostluğunda öyle bir an oldu ki

(Şüpheden ve emirden üstün)

köylü jandarmalar gelince gözgöze

kalın sesleriyle şakalaşıp

keyifli bir iş yapılır gibi hep beraber

çözüldü kelepçeler."

(s.32-33)

Bunun ardından 15.45 Katarı'nın koridorunda mahkumlarla tanış çıkmaya çalışan üniversiteli ve Kartallı Kazım'ın seferberlik hikayeleri gelir...

"Üniversiteli dinlemiyordu.

Gözü mahkumların orda, birinci bölmede,

içerden sesler geliyor:

Mahkum Süleyman kahkahalarla gülmede.

(...)

Koridordan tane tane işitiliyor

Süleyman'ın sözleri:

"-Sen çok yaşa Halil.

Bizim iktisatçılar da şair olmalı biraz.

Ne demiş Engels:

(Şairler istikbali sezerler) gibi bir şey"

dizelerinden hemen sonra gelen (15.45 Katarı Yarımca istasyonundadır) **"Mahkum Halil/kapattı kitabını/hohlayıp sildi camını gözlüklerinin/baktı bahçelere..."** dizeleri gene dosdoğru Hikmet Kıvılcımlı'nın tanımlanmasıdır.

Mahkumlara, özellikle mahkum Halil'e destanın İkinci kitabının **"VIII".** bölümünde rastlarız tekrar. **"Haydarpaşa'dan 15.45'de kalan katar"** girmiştir sessizce Ankara Garı'na... Mahkumlar da Ankara'ya varmışlardır:

"Mahkumlar indi trenden

bavulları ve jandarmalarıyla.

Kelepçeleri vurulmuştu yine.

Yürüdüler ilgi uyandırmadan,

(yahut uyanan ilgiler belirtilmedi)

Yalnız bir kadın bir kadına:

"-Bunlar Alaman casusu"-dedi-

(sarışındı Süleyman)"

(s.229)

Mahkumlar Vilayet Jandarma Merkezi'nin nezaretine kapatılırlar. Destan şöyle anlatıyor bu anlarını:

"Melahat erler koğuşunun önünde sofada kaldı.

kelepçeler söküldü

nezarete kapatıldı ötekiler

bodruma

bavullarıyla beraber.

Çimento çıplak ve aydınlık.

Bavulların üstüne oturdular.

Süleyman:

"-Yorulmuşum be"-dedi.

Dayadı başını duvara.

ve kalın sesinde bir parça alay

*ve bir hayli hasret.
başladı sevgili şarkısını mırıldanmaya:
"Hayatı gel içelim
gel içelim puseden kadehlerle."
Büyük bir ciddiyetle gazete okuyor Fuat."
(s.233)*

Ve hemen ardından "mahkum Halil"in Vilayet Jandarma Merkezi'nin bodrumundaki duygularını anlatmaya girişir. İlk başlardaki dizelerde "mahkum Halil" de hem Nazım Hikmet'in kendisinin siyasi biyografisinden izler vardır, hem de doktor Hikmet'inkinden...

*"Ve Halil
hatırladığını farketmeden hatırlamaktadır:
Polis müdürlüklerinde odalar,
jandarma nezaretleri
hapishaneler,
herbiri kopmuş bir yürek gibi vurup
akıllı kederinde
geçiyorlar kilometre taşları gibi durup
yolunun kenarında.
hudut boyundaydı ilki jandarma nezaretinin,
bir asi denize ve mısır tarlalarına yakın
bodrumundaydı hükümet konağının:
ıslak gemi enkazıyla dolu
penceresiz
simsiyah
derinde.
nasıl uzun tereddütlerle tutuştuysa alev:
bir kibrit yakabildiği.*

*Hava bir öldürülmüşün cesedi gibi çıplak ve alildi
duruyordu aydınlanmadan
yerli yerinde.
Bağırdı, tekmeledi kapıyı Halil
ve çavuş bir mum getirip koydu.
Dışarda, güneşin altında saat sabahın dokuzuydu.
Halil bir insan kokusu duyuydu da,
yürüyordu insana doğru mumu elinde.*

İnsan:

gözlerinin arkasında:

kapanık.

insan, siyah uzak bir bıyık,

bir unutulmuş evde bir pencere gibi

camsız

karanlık

ve ayaktaydı parçalanmış bir omurganın üzerinde

Korkuluyormuş gibi akıntıya kapılacağından

insanı bir çıpaya zincirlemişlerdi bacağından.

Halil'in selamını almadı insan

kaldı yine öyle hep bir başına

kendi gözlerinde.

Deli

karasevda

melankoli.

Üç gün üç gece deliyle başbaşa bıraktılar Halil'i.

Deli zincire bağlı,

Halil birbiri peşinden yaktığı mumlarla.

Sonra çıkarıldılar

atıldılar bir gemide ambara.

Yedi gün yedi gece yolculuk.

Ve İstanbul'da geçerlerken köprüden

(Halil deliyle aynı zincire bağlı

ve süngüler iki yanda)

peşlerine takıldı çoluk çocuk.

İlkönce tuhaf bir utanma duydu Halil

sonra büyük bir rahatlık.

Ve bu rahatlığı bir daha kaybetmedi artık."

(s.233-234)

Ve bundan sonraki dizelerdeki "**mahkum Halil**" artık tümüyle Doktor Hikmet'tir:

"Evinin her basılışında

aynı rahatlıkla açtı kapıyı,

Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından

(yanaklarında parçalanmış gözlüğü

*ve tabanlarında ayıpladığı bir sızt)
yüreğinde fakat
hiçbirsey söylememiş
hiçkimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı,
aynı rahatlık...*

*Ve galiba üçüncü girişinde İstanbul Cezaevine
aynı rahatlıkla yattı açlık grevine
arkadaşlarla beraber.*

*ve tayınları yastık yaptılar
ayaklarında pranga
ve ıslak çimentoya uzandılar yarı çıplak.
Ve Şark'ta
akrepleri, toprak koğuşları, karpuzlarıyla ünlü hapishanede
Halil'in üstüne uşaklarını saldırdı Kürt beyleri
ve beline inen odunla devrilmeden önce Halil
aynı rahatlıkla yardı üçünün kafasını"
(s.235)*

Yukarılarda da sözünü ettiğimiz gibi; Nazım Hikmet destan, şiir ve kimi düzyazılarında bilinçli olarak zaman, mekan ve kişileri karıştırma yöntemini seçmiştir. Bu nedenle kimi şeyleri uçuca getirince de hangi zamanda hangi mekanda ve kimi anlatmak istediği ortaya çıkmaktadır.

Şimdi biz yukarılardan beri Manzaralar'dan alıntıladığımız dizelerde çeşitli yönleriyle betimlenen "Mahkum Halil" in neden kimi dizelerde Doktor Hikmet'i özümseğini, bir tanığın anılarından aktararak kanıtlamaya çalışalım. Bu tanık 1938 Donanma Davası'nın İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün Komünist Masasında sorgulanan (30 Nisan 1938) hem en ilk sanığı, hem de Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya sevgi ve bağlılığı en yoğun olan Kerim Korcan'dır (9 Kasım 1990'da vefat etti).

Korcan'ın anısı ilk önce Nazım Hikmet'in "Ve Şarkta/akrepleri/toprak koğuşları, karpuzlarıyla ünlü hapishanede/Halil'in üstüne uşaklarını saldırdı Kürt beyleri/Ve beline inen odunla devrilmeden önce Halil/aynı rahatlıkla yardı üçünün kafasını" dizelerinde anılan olayı ayrıntılandırmaktadır.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, 1929 İzmir Komünist Tevkifatı davasında 4,5 yıla mahkum edildikten sonra, altı arkadaşıyla Elazığ Cezaevine gönderilmiştir (Nazım Hikmet, destanında aralarında Laz İsmail ve Hüsamettin Özdoğu'nun da bulunduğu ikinci grup mahkumun

gönderildiği Diyarbakır'ı betimlemektedir). Elazığ Cezaevi'nde Doktor Hikmet'in başından geçen "Kürt beylerinin, uşaklarını üzerine saldırtması" olayını Kerim Korcan şöyle anlatıyor:

"Önce bütün işçisi Abbas'tan, sonra da Dr. Hikmet'in kendisinden dinlemiştik. Elazığ Mahpushanesini, mezar yapmak istemişlerdi ona. Evet böyle tuzaklar, daha nice nice arkadaşlara kurulmak istenmiştir değişik yörelerde. Ama Hikmet Bey'inki bir başkaydı, feci şekilde acıydı, kanlıydı. Bilir misiniz bazan sisli, namussuz bir hava basar mapushaneleri; bela aç kurt gibi vahşi gözlerini patlatarak dolaşır koğuş koğuş, dolaşır meydan meydan. Yasalar, yönetmelikler tozlu raflarda uslu uslu uyurken, uyutulurken sinsi bir emir duyulur -vereni belli değil- alttan alttan. Uzaktan mahkumların tüylerini diken diken ederken can alacak bıçak gibi şöyle sözler duyulur: 'Vurun devlet, millet hainidir. Vurun, koman, katli vaciptir. Vurun emir yüksek yerden gelmiştir!'

Bu sözler sinsi, öldüren zehirli bir gaz gibi yayılırken biri gelip demiştir telaş içinde: 'Doktor, Doktor, seni acele Müdür Bey çağırır!' Biri hasta mıdır, ne oldu? Hikmet Bey kalkmıştır yerinden. Ne olup, ne gittiğini bilmemektedir, bir şeyden kuşkulananmamıştır. Aslında her şeyin belirsiz olduğu bu yerde, şüphe de anlamını yitirmiş, gereksiz bir duygudur zaten.

Kanlı gözleri kinle kızarmış; satılık, aşağılık Kuduz Kadir derler biri dolaşır o anda oralarda. Belki bir yerlerde kulağı burulmuş. Baksanız ölü eti yiyen sırtlandan ayıramazsınız. Nerdense eline geçirip, arkasında özenle sakladığı bir kütükle tam Doktor Müdüriyete çıkmak için kuzuluk kapısına eğilirken aniden kaldırıp kütüğü beline indirir sırtlan. Sendeler, düşer Doktor. Belki de başını parçalamayı kurmuştur saldırgan? Vay vay vay, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın zaman zaman baktığı o sessiz, içinden pazarlıklı hasta bu mudur? Kıyılır mı ulan bu yüce fikir-eylem adamına?

Belki bu alçakça bir saldırıdır, kanlı bir pusudur, kallesçe yol kesmedir, belki de bir fısıltıdan, yüreklendirmeden güç-kuvvet almıştır kanlı pusucu... Yüzlü yüzlü haykırmıştır: "Allah devletimizi, milletimizi payidar etsin, bismillah, yaptığımı pişman değilim!" demiştir. Aradan çok geçmeden yetişmiştir içerden Doktor'un arkadaşları, bu ani parlamaya. Kuduz köpeği sille, tokat, tekme, kıyasıya dövmüşlerdir. Bir kişi bile arka çıkmamıştır o namussuza. Haykırmıştır Doktor'un arkadaşları, yaralı revire kaldırılırken: "Nasıl kıydın ulan böyle bir halk savaşçısına!" (Kerim Korcan, Harbiye Kazanı, s.58).

Doktor Hikmet'in "dava arkadaşı" Nazım Hikmet de bilmiyor olamaz bu olayı. Cezasının bitimine az bir süre kala Cumhuriyet'in onuncu yılı affıyla 1933'te çıkıp geldiği Elazığ cezaevinden sonra; Hikmet Kıvılcımlı'yla Nazım Hikmet "özgür" oldukları zamanlarda, 1 Mayıs günlerinde İstanbul Emniyeti'nin müteferrikasında, 31 Aralık 1937'de birlikte tutuklandıkları davadan yatukları 4,5 ay boyunca, Donanma Davası mahkumiyetinin ardından başka cezaevlerine dağıldıkları döneme kadar Çankırı'da pek çok kez birarada bulunduklarına göre, başlarından geçenleri, doğaldır ki birbirlerine anlatmamazlık etmemişlerdir. Kerim Korcan'ın da net olarak anlattığı bu olay Nazım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları"nda şöyle destansı bir şiiriyetle ifade edilmiştir:

"Ve Şarkta

**akrepleri, toprak koğuşları, karpuzlarıyla ünlü hapishanede
Halil'in üstüne uşaklarını saldırdı Kürt beyleri
ve beline inen odunla devrilmeden önce Halil
aynı rahatlıkla yardı üçünün kafasını."**

Bir de destanda "mahkum Halil"in fiziki özellikleri belirtilenirken sürekli "miyopluk"tan ve "gözlük"ten söz ediliyor:

**"kaldırdı miyop gözlerini dizindeki
kitaptan"**

(...)

"hohlayıp sildi camını gözlüklerinin"

(...)

"yanaklarında parçalanmış gözlüğü"

dizelerinde olduğu gibi...

Genç Kerim Korcan'dan bir alınıyla "mahkum Halil"de içerilip özümşenen Doktor Hikmet'in "miyopluğu"nu belgelendirelim:

"Yaa sonra, gaz lambalarında okuyup yazarak, arkadaşlarına dersler vererek, kanlı pusucularla boğuşarak Elazığ Mahpusanesinden çıktı Dr. Hikmet Bey. Şu var ki, İstanbul'da parti görevine yeniden başlayınca çok önemli bir kaybının farkına varmıştır. Bir gece karanlık sokaklarda beş adım önünden giden arkadaşını gözden kaybetmesin mi? Ve anlamıştır ki, o andan sonra kesinlikle gözlüksüz yapamaz. Fersiz mum ışıkları şimdi hükmünü göstermektedir. Bunun bir gözlük edinerek yo-

lunu bulmuştur" (K.Korcan, Harbiye Kazanı, s.59)

Vilayet Jandarma Merkezi'nin bodrumuna kapatılan mahkumlar Halil, Süleyman ve Fuat sıkıntılarını dağıtmak için aralarında konuşurlar, satranç oynarlar. Nazım Hikmet bu sıkıntılı bekleme anlarını şöyle anlatıyor:

**"Çıkardı gözlüklerini Halil,
çıplak iki çocuk gibi kaldı gözleri:
tertemizdiler
bir parça kederle gülümsüyor
ve üşüyordular.**

**Yumdu gözlerini Halil
kırmızı, yeşil halkalar döndü kapakların karanlığında
ve sonra durgunluk simsiyah geldi.
Açn derhal gözlerini Halil,
gözlüklerini telaşla taktı,
gözleri kavanozda iki balık gibi ürkmüştüler.
Baktı:
gitgide daha sıcak, gitgide daha net,
tekrar ışıkla ve renkle geldi eşyada ve insanlarda
hareket.**

**Sordu Süleyman:
"-Nen var Halil?"
"-Bir şeyim yok.
karanlık meselesi."
"-Anlamadım."
"-Karanlık kötü şey Süleyman.
yalnız karanlığı görmek
karanlıktan başka bir şey görmemek kötü."**

**Süleyman güldü:
"-Kör olmak desene şuna.
Bence de sakatlığın en müthişi bu."
Fuat karıştı söze:
"-Kolsuz, ayaksız kalmak, kör olmaktan iyidir."
Halil birdenbire bir şey hatırlamış gibi Fuat'a sordu:
"-Kavgan gözlerini istese vermez misin?"
"-Hiç düşünmemiştim.
Mutlak icabederse ama, onu da verimiz
Bunu şimdi niye sordun?"**

Süleyman kuşkuyla baktı Halil'e

"-Yine gözlerin mi yoruldu?"

"-Hayır.

(Fuat'a döndü Halil)

Senden iki yaş gençtim, Fuat bu işe girdiğim zaman.

En olmaz şeyi düşünen

en ağır fedakarlığa hazır,

dehşetli merhametli

müthiş merhametsiz

ve lirizme düşman

ve bir hayli romantik,

kusurları ve meziyetleriyle velhasıl

delikanlı bir münevverdik.

Sen anlamazsın,

şükür ki amelesin,

Süleyman anlar.

Halkın kokusunu ilk aldığı

kitleye ilk geldiği zaman

bir tuhaf tezaddadır münevver delikanlılar:

bir yandan topyekün inkar eder fert olarak kendini.

Yine kendi kendiyile uğraşır öbür yandan.

Ben de kendi kendime sordum:

-Her şeyini vermeye hazır mısın Halil?

-Evet.

-Gözlerini?

-Evet.

kör olduktan sonra da söylerim, yazarlar.

kör olduktan sonra da dövüşmek kabil."

Fuat güldü:

"-Doğru düşünmüşsün" dedi-

"ama bu durup dururken şeytanın bile gelmez aklına."

"-Münevverin aklına gelir."

Fuat sordu:

"-(O zaman da gözlüklü müydün?"

(...)"

Vilayet Jandarma Merkezi'nin bodrumundaki nezaretten kur-

tulma vakti gelmiştir:

"Kapının demiri çekildi dışardan.

Hep o yana baktılar.

İki jandarmayla Melahat açılan kapıda görüldü.

"Çocuklar, biz gidiyoruz."

***(Ankara Hapishanesinde kalacaktı Melahat,
zaten ötekiler de ayrılacaktı birazdan:
Süleyman doğuya, Fuat kuzey taraflarına,
Halil bir bozkır hapishanesine gidecekti.)***

Destan'm "İkinci Kitap"ı burada biter.

"Üçüncü Kitap"tan sonra artık "mahkum Halil" tümüyle
Nazım Hikmet'in kendisidir...

"MAHKUM MELAHAT" KİMDİ?

***"Esmerdi Melahat.
Boynu uzundu
ve bir kuş boynu gibi nazlıydı.
Dudakları kırmızı ve boyasız
Fakat ayakları çok büyüktü
ve elleri erkek ellerine benziyor."***

Bir önceki bölümde okuduğunuz; "Memleketimden İnsan Manzaraları"nı Yeniden Okurken... Bir Tanıdık: Mahkum Halil" incelememizin ana eksen; "İnsan Manzaraları"nın "birinci kitabı"nda 'Mahkum Halil' tipinde özümşenen, Türkiye tarihi komünist hareketinin seçkin kuram ve eylem adamlarından Doktor Hikmet Kıvılcımlı idi. Şimdi orada oldukça tali kalan "Mahkum Melahat" tipini de ele almak istiyoruz.

İlk bölümde; Nazım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın hemen başında "941 Baharı"nda Haydarpaşa Garı'ndan hareket etmekte olan "15.45" katarıyla Anadolu'ya sevkedilecek olan komünist mahkumları şöyle tanıtmıştı:

"Destan'ın hemen ilk başlarında rastlarınız 15.45 katarıyla sevkedilecek mahkumlara:

"Merdivenleri mahkumlar çıkıyor

Şakalaşıp

gülüşerek.

Üç erkek

bir kadın

ve dört jandarma.

Erkekler kelepçeli

kadın kelepçesiz

jandarmalar süngülü.'

'Şakalaşıp gülüşerek, merdivenleri çıkan mahkumları'

celikle Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin 'Esbab-ı Mu-
cibe'sinden (Gerekçeli Kararından) öğreniyoruz. Askeri Mahkeme
esbab-ı mucibesinde şunları yazıyor:

**"Maznun Fatma Nudiye Yalçı alınan ifadesinde: Dr. Hik-
met'le Kerim Sadi'nin evinde tanıştıklarını, Hikmet'in halen
mesai arkadaşı olduğunu, Kıvılcım kütüphanesi her ne kadar
Doktor'un namına ise de sermaye ve mesailerinin müşterek bu-
lunduğunu, fikri içtihat serbest olduğuna göre kendisinin 'Mark-
sist' bulunduğunu (...) kendi eserlerinin hemen hepsinin me-
nedilmiş olduğunu ve sekiz seneden beri yalnız Rus
Konsoloshanesinde Türkçe dersleri verdiğini ifade etmiştir."**

Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin 'esbab-ı mucibe'li
kararından da anlaşıldığı gibi; 30'lu yılların başında Marksizme gelen
Fatma Nudiye Hanım 1935'te Kerim Sadi'nin evinde tanıştığı Doktor
Hikmet Kıvılcımlı ile fikir ve eylem beraberliğine girmiştir. Doktor
Hikmet'in 1929 İzmir Komünist Davasından çarptırıldığı 4.5 yıllık
hapis cezasının 1933 Ekimi'nde bitmesinden sonra kurduğu Marksizm
Bibliyoteği kitabevinin editörlerinden, kısa süre sonra da açılan Kı-
vılcım Kütüphanesi'nin ortaklarından biri olmuştur. Marksizm Bib-
liyoteği kitabevinin yayınlarından biri olan 'Sosyete ve Teknik' (Top-
lum ve Teknik) Fatma Nudiye Yalçı imzasını taşımaktadır. Aynı
zamanda adı geçen yayınevinin çocuk kitapları versiyonunun yö-
netimini de üstlenmiştir. Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile aralarındaki
(resmi bir nikah ve evlenmeden geçmeyen) kadın-erkek ilişkisi,
zaman zaman uğradığı adli soruşturmayı -gerek gözaltı gerekse tut-
uklanma şeklinde- 1938 Donanma Davası'nda 10 yıl hapis şeklinde
taçlandırmıştır.

29 Ağustos 1938 tarihinde Erkin gemisinin güvertesinde yapılan
son duruşmada verilen 10 yıllık ağır hapis cezası, askeri temyizce de
onaylandıktan sonra davanın sivil sanıkları Nazım Hikmet, Hikmet
Kıvılcımlı ve Kemal Tahir'le birlikte; şair Nazım Hikmet'in Des-
tan'ında "941 baharında" Haydarpaşa Garı'ndan saat "15.45"de ha-
reket eden katarla bir Anadolu Hapishanesine gönderilmekte olan
"Mahkum Melahat"ta içerilip özümseven kişi işte bu Fatma Nudiye
Yalçıdır...

Komünist mahkumlar "941 baharı"nda Haydarpaşa Garı'ndan
hareket eden "15.45" katarının "510 numaralı üçüncü mevki va-
gonu"nun 'birinci bölümü'ne yerleştirilmişlerdir. Nazım Hikmet, üç
erkek mahkumu kendi aralarında, çeşitli konularda konuştururken;
bize en küçük davranışlarını, yakın çevrelerinde olup bitenleri de an-
latır. "Mahkum Halil kitap okurken", "Kelepçeli Süleyman" böl-
menin önündeki üniversiteliye içermekte, "Kelepçeli Süleyman"ın

bu haline, "Kelepçeli Fuat" bembeyaz dişleriyle gülmektedir...

"Kelepçesiz Melahat

**ince kansız bileklerinin hürriyetiyle mağrur
ve ellerini kullanabilmek imkanıyla keyifli
elma yemektedir"**

Bölmedeki mahkumların az-çok kimler olduğunu tahmin eden "üniversiteli"nin aşırı ilgisinden rahatsız olan "Mahkum Süleyman"(yani gerçekte Kemal Tahir) "Mahkum Melahat"i koruma endişesi içindedir. Muhafızlardan jandarma Haydar'ın "camlı kapının bölmesini indirmesine" rağmen üniversiteli hala koridordan ayrılmamıştır. İçerdeyse komünist mahkumların kelepçeleri jandarmalar tarafından çözülmüş, sohbet koyulaşmıştır. Artuk Nazım Hikmet mahkumları bize fiziksel özellikleriyle tanıtmaya başlar. Örneğin "Melahat"ın tipini şöyle çizer:

"Mahkum Süleyman çıktı koridora

mahkum Melahat'le beraber.

Esmerdi Melahat

Boynu uzundu

ve bir kuş boynu gibi nazlıydı.

Dudakları kırmızı ve boyasız.

Fakat ayakları çok büyüktü

ve elleri erkek ellerine benziyor"

"510 numaralı üçüncü mevki vagonun" bölmesinden "Mahkum Süleyman"la "Mahkum Melahat" dışarı çıkarlar:

"Mahkum Süleyman" çıktı koridora

mahkum Melahat'la beraber.

(...)

Üniversiteli yol açtı gülümseyerek

-herhalde Melahat'a-

Melahat geçti.

Süleyman genç adamla konuştu

karanlık ve haşin:

"-Bayanı birine mi benzettiniz?"

"-Hayır.

Fakat şey...

Size bir şey soracaktım.

**Arkadaşlarınızdan biri Halil Bey,
muharrir Halil Bey değil mi?"**

"-Evet, O,

ne olacak?

Halil'i tanır mısınız?"

"-Yazılarından ve resimlerinden.

Konuşabilsem kendisiyle..."

Düşündü Süleyman:

"Polis mi?

Çok kurnaz zampara mı?"

Sonra teşhisini koydu

(gizli kavgaların adamı

ve erkek insiyakıyla)

"Ne polis

ne zampara.

Şöhretliye heveskar.

Belki de sempatizan."

(...)

Melahat döndü.

Üniversiteliden ayrıldı Süleyman"

Tekrar bölmeye dönerler. Tren "İzmit ovasını geçmekte"dir. Jandarmalarla mahkumlar konuşmaktadırlar. Destan'da ilk ortaya çıktığından beri Fatma Nudiye Yalçı tipini içerip özümsemiş olan "Mahkum Melahat" burada değişir. Şimdi artık çocuğu burnunda tüten bir anadır:

"Mahkum Melahat sordu jandarma Haydar'a:

"-Çocukları sever misin?"

"-Sevilmez mi,

Alıah'tan büyü ne var, demişler

çocuk var, demiş.

Öyle ya

çocuk Allah korkusunu bilebilir mi?

Bilemez.

Kim kimden korkmazsa o, ondan büyüktür.

Senin çocuğun var mı abla?"

"-Var.

Annemin yanında bıraktım.

**Üç yaşına yeni bastı
gelecek yıl getireceğim."**

"-Mahpushaneye mi?"

"-Evet."

"-Olur.

**Çocuk için hepsi bir
Bir çocuk için, bir de kediler için,
ha mapusane, ha cenneti ala...
Babası nerde?"**

"-O da hapis."

"-Ne iş yapardı?"

**"-Tütünde çalışır
Ben de tütünde çalışırım."**

"-Deppoylarda mı?"

"-Evet."

**"-Bilirim deppoyları,
Bir İbrahim vardı bizim köyde,
Samsun'a gidip tütüne girdi
üç yılda ince hastalıktan ölüverdi
Sen kocanın olduğu yere mi gidiyorsun?"**

"-Hayır

O başka cezaevinde."

"-Allah acısın abla.

Ne denir?

Üzülme iyi olur."

Bu sırada "Mahkum Halil" jandarma Hasan'la konuşurken, bu kez jandarma Haydar sohbet etmektedir "Mahkum Melahat"la:

"Höyükleri anlatıyordu Melahat'a jandarma Haydar:

'-Bizim köye bir saat

alevi köyü vardır.

Çalışkan adamlardır ama horoza taparlar..

Höyükler işte onların köyünde.

Kazıyorsun

*dev suretinde taşlar çıkıyor içinden,
toprak çanaklar, altın geyikler.
Hükümet karışıyor bu işe şimdi.
Bulduğunu Ankara'ya*

*müzehaneye kaldırıyor.
Hiç müzehaneye gittin mi abla?"*

Melahat güldü:

'-Gitmedim.'

'-Ben gittim, İstanbul'da bir kere.'

'-Askeri müzeye mi?'

'-Hayır

ötekine.

Görülecek şey.

Hep gavur padişahlarının taştan suretleri.

O vakitler demir yokmuş anlaşılan

olsa, onlar da Atatürk'ünküler gibi demirden dökülürdü.

ve de çoğu çıplak.

Karılar da var.

Kabirleri de orda.

*Bir gün imiş onlar da yaşamışlar,
şimdi öyle taştan duruyorlar müzehanede."*

Destan, iki ayrı saatte kalkan iki ayrı tren esprisiyle devam etmektedir... "İkinci Kitap"ın "V.Bölüm"ünde Haydarpaşa Garı'ndan saat 19.00'da kalkan Anadolu Sürat Katarı yaklaşırken Sapanca'ya; "108 kilometre cenubunda Anadolu sürat katarının/giriyordu Bilecik İstasyonu'na bir başka tren:/Haydarpaşa'dan 15.45'de kalkan katar." Şair tekrar; "510 numaralı üçüncü mevki vagon"un bölmesine döner. Koridordaki "Üniversiteli" sonunda mahkumların bölmesine girinceyi başarmış, "Mahkum Halil"den "son harbin ekonomiko-sosyal sebeplerini" dinlemekte; duyduklarından harbin dehşetini az-çok kavrayan muhafız jandarmaların çavuşu, nedeni; "İnsanların Allah'a asi gelmesine" bağlamakta, "Mahkum Fuat" "yüreğindeki İstanbul"la, "açık pencereden geceyi seyretmekte"dir... "Mahkum Melahat" ise İstanbul'da bırakıp geldiği küçük kızını düşünmektedir:

"Kızını düşünüyordu Mahkum Melahat:

*'İki kat entarisi, dört çift çorabı var,
patikleri eskidi,
kış gelirse yün atkısı yok!'*

Başından beri "Mahkum Melahat" tipinde içerilip özümseven Fatma Nudiye Hanım'ın gerçek hayatta bir çocuğu -burada kızı- olmamasına rağmen; Destan'ın bu bölümlerinde, küçük kızı aklına düşen bir ana tipine niçin geçmiştir, şimdi bunu araştıralım. Nazım Hikmet; erkek mahkumlar Halil, Süleyman ve Fuat'ta nasıl birden fazla komünist kişi ve kimliği tipleştirmişse; "Mahkum Melahat"ta da ikinci bir kadın komünisti içerip özümsemiştir. Buradaki ikinci kadın komünist Emine Alev (Şamilof)'dir.

EMİNE ALEV KİMDİ?

Emine Alev, 1938 Donanma Davası'nda kocası Hamdi Alev Şamilof'la birlikte yargılanarak 5 sene ağır hapse mahkum edilmiştir. Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nin, 29 Ağustos 1938 tarihli "Hüküm fıkrası"nda kimliği şu şekildedir:

"1327'de Edirne'de doğmuş Ahmet kızı ve Hamdi Alev karısı Emine Alev..."

'Türk ulusu adına' karar veren Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi Emine Alev hakkında da "icabını görüşüp, düşünmüştür": "3-Suçu sabit görülen Emine Alev'in suçuna uyan Askeri Ceza Kanunu'nun 94. maddesine istinaden (5) sene müddetle ağır hapis cezasıyla mahkumiyetine ve T.C.K. 31. ve 33. maddeleri mucibince (5) sene hidematı ammeden mahrumiyetine" karar vermiştir.

Kararın 'esbab-ı mucibesi'nde de Emine Alev'in durumu şu şekilde anlatılmaktadır:

"Mazmunlardan Emine Alev ifadesinde: 'Nazım Hikmet'in evine kocasının mektep arkadaşı olmak dolayısıyla ötedenberi münferiden veya kocası ile beraber gitmekte olduklarını ve 1936 yazında kocasının arkadaşı bulun'an Başgedikli Hamdi ile Kadıköy'de buluşarak Nazım Hikmet'in Erenköy'deki evine gitmelerini..."

Davanın önde gelen sanıklarından Başgedikli Hamdi Alevdaş'ın ifadesinden Emine Alev'in "suçu" yargı diliyle şöyle ifade ediliyor:

"Arkadaşı Hamdi Alev'in karısı olmak dolayısıyla tanıdığını, izinli bulunduğu bazı geceler evinde kaldığını ve Emine

Alev'in 1934 senesinde gemiler Kadıköy önünde bulunduğu sırada bir gün Kadıköy iskelesinde buluşarak ve beraberce Emine'nin kalmakta bulunduğu Nazım Hikmet'in Erenköy'deki evine gittiklerini ve orada Emine'nin kendisini Nazım Hikmet'e takdim ettiğini ve daha evvel giyâben tanıtılmış olacak ki, üzerinde resmi elbise olmadığı halde Nazım Hikmet'in kendisine 'Merhaba Kaptan' diye iltifat ettiğini..."

Bu davada 18 yıl ağır hapse mahkum edilen Hamdi Alev Şamilof'la, karısı 5 yıl ağır hapse mahkum Emine Alev (Şamilof)'in; 1938'de tahminen 4-5 yaşlarında olan bir kız çocukları vardır. Kıvılcımlı'nın 1971 yazında kaleme aldığı anılarının bir yerinde de-ğindiği gibi: "Süt teni, çakır gözleri, lepiska sarı saçları" vardır bu kız çocuğunun... Nazım Hikmet'in Destan'ındaki zamanlamaya göre "941 baharı"nda; aslında ise 1939'da baba Şamilof'la anne Şamilof (Emine) Donanma Davası'nın "bahriyeli" mahkumlarıyla birlikte Sinop kalesine yollanmıştır.

(Önemli Not: Bir kaç yıl önce 'Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler' ansiklopedisine yazdığım biyografisinin bazı noktalarını ortaya çıkarmak için yaptığım girişimler sırasında Hamdi Alev Şamilof'un (kendisi 1969 yılında öldü) eşi Emine ile kızı Ümit'in izini Brüksel'de buldum. Hamdi-Emine Şamilof çiftinin kızı Ümit'in Köy Enstitülü ünlü eğitimci Hürrem Ağan'ın oğluyla evlenerek, çşinin BM'in bir birimindeki görevi yüzünden Brüksel'de oturmakta olduğunu, annesi Emine'nin de yanlarında bulunduğunu öğrendim. Eskilerin 'Berber Emine' olarak da tanıdıkları Emine Alev'le, damadının yardımıyla yapmaya çalıştığım telefon konuşması; Emine Hanım'ın çok yaşlı olması ve konuyu anlayınca duygulanarak gözlerinin dolması ve sesinin boğulmaya başlamasıyla tamamlanamamıştı. Bir sonraki telefon konuşmasındaysa kızı Ümit, baba Şamilof'un doğum tarihi ve ilk gençlik yılları konusunda beni bilgilendirmişti. Bu durumda gerek Emine Alev Şamilof'un (yani Destan'da "mahkum Melahat"ta içerilip özömsenen ikinci kadın komünistin) gerekse mahkum ananın "patikleri eskidi/kış gelirse yün atkısı yok" diye hayıflandığı kızı "Ümit" in halen hayatta olduklarını söyleyebilirim. -E.K.)

Nazım Hikmet ilk başta "Meşhur Adamlar Ansiklopedisi" olarak planladığı, ancak sonradan "Memleketimden İnsan Manzaraları" şekline dönüşen destanının kahramanlarını; Çankırı Cezaevinde "A'dan H harfine kadar" küçük küçük notlarla çizirken Emine Alev'e "Fahamet" adıyla bir yer ayırmıştır:

"FAHAMET- (Kavala muhacirlerinden.)

(1330)

Ortaköy'de (İstanbul) tütün işçisi (1928).

Sultanahmet'te kadın berberi (1936).

Verem (1938).

Sinop'ta siyasi mahkum (1939)"

(Nazım Hikmet / Yatar Bursa Kalesinde,

s.69.)

"Fahamet" tipiyle ele almayı planladığı Emine Alev'i Nazım Hikmet burada da soyutlayarak doğum tarihini ve yılını değiştirmiştir. Yukarılarda da değindiğimiz gibi, aslında "1327 Edirne doğumlu" olan Emine Alev, burada "1330 doğumlu" ve "Kavala muhacirlerinden" olarak gösterilmiştir. Tütün işçiliği, "berberliği" (Eski tüfeklerin "Berber Emine" olarak adlandırmaları 'kadın berberliği' yapmasından gelmektedir) ve 1939'da "Sinop'ta siyasi mahkum" oluşu "Fahamet" in tümüyle Emine Alev Şamilof olduğunun kanıtlarıdır. Ancak "Memleketimden İnsan Manzaraları" nın Türkçe'de yayınlanan tamamının hiçbir yerinde "Fahamet" yer almamıştır. Belki de Nazım Hikmet yazmıştır da Moskova'da yazdığı önsözde "60.000 dizeden elde 15.000 dize var bugün" dediği gibi, yok edilen dizelerin içinde gitmiştir.

Sürekli değindiğimiz gibi Nazım Hikmet Destan'ında bir yandan da "Mahkum Melahat" tipinde özümsemediği ve içerdiği ikinci kadın komünist olarak Emine Alev'e yer vermeden edememiştir...

Destan'ın İkinci Kitabı'nın 8. bölümünün başında "15.45 Katarı" beş dakika rötarla, ("saat sekizi çeyrek geçiyordu", "Haydarpaşa'dan 15.45'de kalkan katar") girmiştir sessizce Ankara Garı'na... Mahkumlar vilayet jandarma merkezine doğru yola koyulurlar... Kimi konuşmakta, kimi aklından bir şeyler geçirmektedir:

"-Süleyman" -dedi mahkum Halil-

"şehirle bozkırın kavgasına bak"

"-Görüyorum,

henüz ayakta olsa da

bozkır yeniliyor."

Durdu tesfiyeci mahkum Fuat,

okşadı ince bıyıklarını kelepçenin demiriyle

bir tezgaha bakar gibi şehre baktı:

**"-Ben beğendim Ankara şehrini kardaşlar" -dedi-
"aklım ermez ama yapı işine
belli ki ter dökmüş bizim işçi milleti
temiz iş çıkarmışlar..."**

Bundan sonra gelen dizelerde aruk **"Mahkum Melahat"**, Faıma Nudiye Hanım'dan ziyade Emine Alev olmaktadır:

**"Bakıyordu gökyüzüne mahkum Melahat:
Gökyüzü masmavi
geniş
rahat.**

**Hop.
lastik top
Çocukluğu geldi, kızı geldi aklına.
Topunu havaya fırlat kızım,
havaya fırlat.**

**Topu yok kızımın.
İstanbul'a mektup:
"Anne, lastik bir top al benim kıza,
koskocaman kıpkırmızı olsun,
benim gümüş küpeleri sat!"
Topunu havaya fırlat kızım,
havaya fırlat.**

**Nerde top oynayacak?
Gökyüzü gözükmeyen bizim sokakta.
Havada bulut, sen bunu unut.
Havada yüzen tek bulutu gördü Melahat:
bir çocuk gömleği gibi küçük
şirin**

**ve beyazdı,
ve uçsuz bucaksız mavilikte gidiyordu gülümseyerek.
Karşı kaldırımdaydı üniversiteli
(bırakmamıştı peşini mahkumların)
baktı Melahat'ın baktığı yere."**

Mahkumlar Ankara Vilayet Jandarma Merkezi'ne götürülürler.
"Melahat erler koğuşunun önünde sofada" kalır. Saatler sonra tekrar sevkıyat anı gelmiştir.

"Kapının demiri çekildi dışardan.

Hep o yana baktılar.

İki jandarmayla Melahat açılan kapıda göründü.

"Çocuklar biz gidiyoruz"

(Ankara Hapishanesinde kalacaktı Melahat

zaten ötekiler de ayrılacaktı birazdan:

Süleyman doğuya, Fuat kuzey taraflarına

Halil bir bozkır hapishanesine gidecekti)

"Biraz dur, abla"

İpekli, kırmızı bir mendil verdi Fuat:

"Gözünün yaşını silersin aklına geldikçe kocan.

Zaten bu onun yadigarıdır

Sen sakla daha iyi..."

Artık şu yukarıdaki dizelerde **"Mahkum Melahat"** o kadar Emine Alev'dir ki, kocasının -yani Hamdi Alev Şamilof'un- bir başka hapishanede yatmakta olduğu açıkça vurgulanmıştır.

Erkek arkadaşları **"Mahkum Melahat"** ı uğurlamayı sürdürürler:

"Halil sordu:

"Onbeş liran var değil mi?

şu beşi de al, yirmi olsun.

Her hafta mektup yaz kuzum.

Oldukça rahattır Ankara Hapishanesi.

Yerleş, kızını da getirirsin yanına..."

El sıkıştılar,

Melahat'ın gözleri yaşardı biraz.

Melahat güldü.

Melahat kayboldu.

Kapandı kapı

ve dışardan demiri tekrar sürüldü..."

Bu dizelerle **"Memleketimden İnsan Manzaraları"**nın **"ikinci kitabının sonu"** gelir. Bazen Fatma Nudiye Hanımı, bazen Emine Hanımı içerip özümseyen **"Mahkum Melahat"** üpi de destanda artık kaybolmuştur...

**BABIALI'DE HALA VAROLAN TIPLER:
HASAN ŞEVKET VE NURİ CEMİL...**

*"Başparmak boyundaki adamım,
açık konuşalım seninle:
Satılabilir misin?
Hayır.
Ayda beşyüz verseler,
imkanı yok.
Yedi yüz?
Tehlikesiz,
kırmadan haysiyetini?
küçük, alimane fıkralar,
tarafsız makaleler için?
Evet.
Mümkün."*

Nazım Hikmet'in "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın, "birinci kitabı"nda karşılaştığımız komünist mahkumları da taşıyan "15.45" katarı, "941 baharı"nda Haydarpaşa Garı'ndan hareket ettikten sonra, "ikinci kitap"ta saat 19.00'da kalkacak olan "Anadolu Sürat Katarı"nın yolcuları çıkar karşımıza...

15.45 katarının 510 numaralı vagonunun üçüncü mevkiinde yer alan yolcular; işçiler, köylüler, askerler, jandarmalar, komünist mahkumlar, lumpen proleterler, işsizler, sakatlar, küçük memurlar vb. gibi halktan kişiler iken, "İkinci Kitap"taki Anadolu Sürat Katarı'nın yolcuları sınıfsal olarak değişirler. Şimdi: Gazeteciler, politikacılar, kapitalistler, burjuvalar, küçük-burjuvalar vardır karşımızda...

Burada bizim dikkatimizi en çok çeken gazetecilerdir. "İkinci Kitap" boyunca sırasıyla resmi geçit yaparlar dizelerde: Hasan Şevket ve Nuri Cemil ...

Nazım Hikmet; 1928 yılında Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye ikinci ve neredeyse kesin dönüşünden sonra Harp Okulu Davası için tutuklandığı Ocak 1938'e kadar 10 yıl Hasan Şevket ve Nuri Cemil tiplerinin dünyası olan Babıali'de şair ve bir basın emekçisi olarak yaşamıştır. Zekerriya-Sabiha Sertel çiftinin çıkardıkları "Resimli Ay"

dergisinde musahhih (şimdi düzeltmenlik denilen iş) olarak girdiği Babıali'de, zamanla fıkra, makale, başmakale, piyces, operet ve senaryolar da yazdı.

"ÜDEBA-I KIRAM"LA İLK ÇATIŞMALARI

1929'da birbiri peşisıra "**Resimli Ay**"da yayınlanan şiirleriyle Türk şiirine getirdiği olağanüstü yenilik ve aynı dergide açtığı "**Putları Kırıyoruz**" kampanyası üzerine saldırıya geçen eski kuşak "**üdeba-i kiram**" (ulu-soylu edipler)la polemiğe girerek sırasıyla Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ahmet Haşim ve Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'ye hitaben ağır yergi şiirleri yazdı. Sonraki yıllarda da o dönem burjuva matbuatı (basını)ndaki pek çok yazarın, gazetecinin hismini üzerine çekti...

Devrimci eylemleri yüzünden zaman zaman uğradığı adli ko-ğuşturma; 1938'de "**Askeri isyana tahrik ve teşvik**" suçunu işlediği şeklinde suçlandırılıp 28 yıl gibi bir rakamla ifade edilen ağır hapse dönüşünce, sürüsüne bereket Babıali insanının karşısındaki bir imaj yok edildi... Egemen sınıflar açısından da amaç, yıllar sonra bugün uzaktan bakıldığında daha iyi görüldüğü gibi; Kara Harp Okulu'nda ve Donanmada komünist ajitasyon ve propaganda suçu işlemekten ziyade "**Nazım Hikmet**" adıyla sembolize olan devrimciliğe giriş kapısını kapamaktı. Çünkü, bir başka araştırmanın konusudur, 30'lu yıllarda olduğu gibi bugün de "**Nazım Hikmet şiiri**" hangi sınıf, tabaka ve zümreye mensup olursa olsun, Türkiye insanının birey birey, grup grup devrimci harekete girerken geçtikleri kapının ilk eşiğidir...

İşte Tek Parti Diktatörlüğü'nün 1938'deki militarist-faşist yönetimi Kara Harp Okulu ve Donanma Davası tuzaklarıyla Türkiye devriminin bu kanalını ukamak istemiştir.

BABIALI'NIN ROMANININ YAZILMASI EN BÜYÜK ARZUSUYDU

1938'de iki davadan yüklendiği 30 yıla yakın hapis cezasını çekmek için bir Anadolu Hapishanesine (Çankırı) gönderildiği 1939'dan itibaren "**demir kapının açılmasına**" daha çok varken İnsan Manzaraları'nı yazmayı kararlaştırmıştır. Bu tarihten itibaren Manzaralar'ın planı, hacmi ve konuları hakkında karısı Piraye Hanım'la ve arkadaşı Kemal Tahir'le sürekli yazılı bir fikir teatisi içindedir. 1940

Aralığı'nda Bursa Cezaevi'ne nakledildikten sonra Kemal Tahir'e yazdığı mektuplarda, ceste ceste gönderdiği Destan'dan parçalar üzerine tartışmayı sürdürür. Bir yandan da romancı cevheri gördüğü Kemal Tahir'i yönlendirmek için; onunla uzun hikaye, roman, roman örgüsü, roman kahramanları üzerine mektuplarında uzun uzadıya tartışmalar yapar. Bunlardan birinde Malatya Cezaevi'nde yatmakta olan Kemal Tahir'e şunları yazmıştır:

"Şimdi gelelim en mühim meseleye; bence senin rahatça ve muvaffakiyetle yazacağın ilk romanın adı: Ankara Caddesi olmalıdır. Patronları, muharrirleri, mürettip ve makinistleri, hammalları, şoförleri, berberleri ve piyazcıları, kağıtçıları ve kitapçılarıyla, bütün ideoloji cereyanlarının mümessilleriyle, talebe ve müşterileriyle Ankara Caddesi'ni gayet iyi bilirsin. Ve Ankara Caddesi'ni bütün derinliği ve genişliği ve inkişaf seyriyle yazarsan biraz da muayyen bir devirde, muayyen bir kesimde Türkiye sosyal ve ideoloji bünyesini yazmış olursun. Burda tanıdığın tipler harikuladedir. Onları gayet iyi tanırsın.

Romana başla. İhmal etme.

Eğer Ankara Caddesi'ni muvafık bulursan, ben de sana hatırlayamayacağın şahısları ve muhitleri kısaca not halinde hatırlatabilirim. (...) 'Romana başladım' diye vereceğin müjdeyi heyecanla bekliyorum." (Nazım Hikmet -Kemal Tahir'e Mapushaneden Mektuplar- s.151)

Kendisiyse bir yandan İnsan Manzaraları çalışmasını sürdürmektedir. 1942 Nisan ayı içinde Kemal Tahir'e gönderdiği yukarıdaki mektubu yazdığı sıralarda Destan'ın "İkinci Kitabı" üzerinde çalışmaktadır. Kemal Tahir'e verdiği Ankara Caddesi'nin (Sürekli 'devrimler' ve yenilikler peşinde olan Ankara'daki "geç" burjuva devriminin önderleri yılların Babıali'sine 'Ankara Caddesi' adını vermişlerdir) romanını yazması ögüdüne Destan'da bir anlamda kendisi uymuştur...

HASAN ŞEVKET'LE

"BAŞPARMAK BOYUNDAKİ ADAMI"

Nazım Hikmet, Destan'ın "İkinci Kitap"ının hemen başında bizi, bir gazeteci yazar olan Hasan Şevket'le tanıştırır... Hasan Şevket saat 19.00'da hareket edecek olan Anadolu Sürat Katarı yolculuğa hazırlanırken Gar Lokantası'nda "bir tek dilim beyaz peynirle" rakı içmektedir. Gözleri rakı kadehindeki Hasan Şevket'in aklında Anatol

Frans'tan bir kitap ismi vardır: "Lö krim dö Silvestr Bonar" Yani "Silvestr Bonar'ın Suçu." Kitapta, Silvestr Bonar'ın vicdanını temsil eden "baş parmak boyunda, hatta başparmaktan da küçük" bir adam vardır. Hasan Şevket'in de rakı kadehinin çevresinde "baş parmak boyundaki adamı", yani vicdanı dolanıp durmaktadır.

Vicdanıyla başbaşa kalan Hasan Şevket geçmişiyile muhasebe halindedir. "Baş parmak boyundaki adamı" seslenmektedir kendisine:

*"Hasan Şevket, diyor,
Hasan Şevket,
sen mahvolmuş bir insansın.
Nasıl bu hale düştün?
Seni kimler bu hale soktu?
Ne zamandan beri bu haldesin?
Halbuki nasıl yol aldı bazıları.
Şimdi onlar eski bir hatıra gibi sıkıyorlar elini senin.
Namussuz bir merhametle bakıyorlar yüzüne.
Elbet
onlar çoktan unuttular, Hasan Şevket,
yanmış zeytinyağıyla sidik kokusunu
Beyaz Rus ve Ermeni pansiyonlarının.
Şimdi nasıl küstah ve muzaffer dokunuyorlar kadınlara.
Onlar çoktan unuttular
kahredici hicabını yamalı donlarının.
Bütün nimetleriyle dünya onların artık.
Artık edebi tefrika yazmaya mecbur değiller
lise talebeleriyle genç subaylar için:
iki liraya tefrikası,
elli yaşında."
(s.103).*

Babıali'de birlikte yarışa çıkacağı arkadaşlarından geride kalan Hasan Şevket, rakı kadehinin başında için için kendisini yemektedir. Kendi kendisiyle didiştirdiği sırada, kıskandıklarından birini görürverir:

*"Hasan Şevket kadehinin üzerinden baktı perona,
Nuri Cemil'i gördü:
camekanı tekerlekli seyyar kitapçının önünde durmuş*

birşeyler okuyor.

"Bak" -dedi Hasan Şevket

baş parmak boyundaki adamına-

Nuri Cemil'e bak.

Yazlık ev tutmuş Suadiye'de,

Kazancı beş yüzden aşağı değil.

Belki Alaman sefaretinden de alıyor

Hay yaşayasın Nuri Cemil,

hay yaşayasın.

Sen de çoktan unutmuşsundur

bir sefil

bir umutsuz ve perişan geceyarısı,

tepemizde,

çok yukardaki yıldızlara karıştırıp yalnızlığımızı,

Galatasaray'ı dönünce orda

İş Bankasının önünde sızdığımızı,

ben rakıdan

sen kokainden."

(s.105)

BİR TANIK. FİKRET ADİL

Şimdi bir araştıralım bakalım, Hasan Şevket ve Nuri Cemil Babıali'nin hangi tiplerinden meydana gelen birer bileşimdir?

1901-1973 yılları arasında yaşayan **Fikret Adil**, 1922'de profesyonel olarak "**Vakit**" gazetesinde çalışmaya başlayan bir gazetecidir. Daha sonraları "**Tanin**", "**Akşam**" ve "**Milliyet**" gazetelerinde ve son ikisinin Fransızca baskılarında çalışır. 30'lu yıllarda Babıali'nin en popüler gazetecilerinden biridir. Nazım Hikmet'le de Babıali'den yakın arkadaşlığı ve dostluğu olan Fikret Adil, aynı zamanda Nazım Hikmet'in şiirlerini Fransızca'ya ilk çeviren kişidir. Hüsamettin Bozok'un, eserlerinden birine yazdığı önsözde verdiği dipnot bilgisine göre; "**Paris'te çıkan 'Bifur'** adlı derginin Haziran 1931 sayısında (No 8) Nazım'dan Fikret Adil imzalı üç şiir yer almıştır: "**Belki Ben**", "**Yanmamış Sigara**" ve "**Sesini Kaybeden Şehir**".(...) Aradan dört yıl geçtikten sonra, "**Cahiers du Sud**" dergisinin Ekim 1935 sayısında (No. 176) yine Nazım'dan iki şiir çevirisi yayınlanmış, Fikret Adil'in "**Gece Gelen Telgraf**" ve "**Dört Adam**" (Fikret Adil'in **İntermezzo** (Bohem Hayatı)'nın

ikinci baskısına yazdığı Hüsamettin Bozok'un 'Dostluklar, İlişkiler' başlıklı önsözü. (İletişim Yayınları, 1988).

Otuzlu yıllarda Beyoğlu'nun Asmalımescit semtinde bohem bir yaşam sürdüren Fikret Adil o günlerini **Asmalımescit 74** (Bohem Hayatı)-(Semih Lütfü-Suhulet Kütüphanesi, 1933) ve **Intermezzo** (Bohem Hayatı)-Yeditepe Yayınları 1955) kitaplarında anlatmıştır.

"Asmalımescit 74"de Fikret Adil, kendi bohem yaşamının içinde yer alan Babıali'nin sanat, edebiyat, gazeteci ve yazarlarından bazılarını gerçek adlarıyla, bazılarını da sesdeş isimlerle veriyor. Bunlar: Elif Razi (ünlü ressam Elif Naci), Server Bedi (Peyami Safa'nın Cingöz Recai'nin maceraları olarak yazdığı polisiye romanlarında kullandığı takma isim), Dallı (ünlü ressam İbrahim Çallı), Mesut (ünlü tamburi Mesut Cemil) ve Necip Fazıl... Bunların dışında bir de bohemiğin kaçınılmaz gereklerinden olan içki, çeşitli Balkan ve Avrupa ülkelerinden Beyoğlu'na düşen kadınlar ve artı uyuşturucu bulunmaktadır. Kitapta "kokain" olarak geçen croine, yukarıdaki bohemler tarafından verilen özel bir ad vardır: Beyza Hanım...

BEYZA HANIM'I ARAYAN BOHEMLER

Az kalsın unutuyorduk. Fikret Adil'in bohemiğinin en bohem arkadaşlarından biri de **Şeyh Memduh**'tur. Şimdi Şeyh Memduh'un da içinde olduğu arkadaş grubunun Boğaziçi'nde "felekten bir gece çalışmalarını" okuyalım "Asmalımescit 74"den:

"Gazetede telefon çaldı:

Şeyh Mahmut'tu:

-Bu akşam Vaniköy'üne gidiyoruz.

-Ne var?

-Vamık ziyafet veriyor.

-Peki kimler var?

-Dallı, Server Bedi, Necip, Mesut ve Beyza Hanım.

Beyza Hanım'ı tanır mısınız? Tanımasanız tanıyanlara sorunuz. Pek nefis bir şeydir. Onu tanıyanlara içki, açlık ve uyku tesir etmez. Beyza Hanım'ın ağışına düşenler oradan ayrılamazlar. Aynı zamanda bir çok aşığı vardır. Fakat hiçbirini ötekni kıskanmaz, onu herkes aynı derecede sever. Greta Garbo bile Beyza Hanım'a aşiktir.

Son vapurla Vaniköy'üne gittik. Deniz kenarında bir bahçe "a giorno" tenvir edilmiş ve bir çardağa sofr kurulmuştu. Saat

on sularında mehtap çıktı. Boğazın bu kuytu, loş, sessiz sahilinde flu bir gece başladı.

Mesut çaldı, dinledik. Necip 'Otel Odaları'nı okudu, dinledik. Şeyh Memduh Oscar Wilde'in "her insanda bir parça kadın ve bir parça da erkek kanı vardır" nazariyesini müdafaa etti, dinledik.

Bu esnada Beyza Hanım'ın aramızda kaybolduğunu fark etmiştik. Dallı:

-Eğer, dedi, biz gençler -Dallı elli sekiz yaşındadır- bu akşam Beyza'yı bulamazsak bu memlekette sanat öldü demektir." (Fikret Adil, Asmalımescit 74, s.80-81).

Mutlaka Beyza Hanım'ı, yani croini bulmalıdırlar. Aralarından ikisini görevlendirirler. Bunlar Fikret Adil'le Şeyh Memduh'tur. Beyoğlu'na gidip croini bulup geleceklerdir. Önce sandalla Bebek'e, oradan otomobille Beyoğlu'na çıkarlar. Beyza'yı "meşhur Salomonof vasıtasıyla" elde edeceklerdir.

Bundan sonrasını Fikret Adil şöyle anlatıyor:

"Onu caddede araya araya indik. Tam Opera'nın biraz ilerisine geçmemiştik ki, caddede, kaldırıma bağdaş kurmuş dört kişi dikkatimizi çekti. Bunlar bir devir maşası etrafında oturmuş gibi halka olmuşlar ve sigara içiyorlardı. Üstleri başları temizdi, gelen geçen onlara tuhaf tuhaf bakıyordu.

Biraz yaklaşınca kim olduklarını hayretle tanıdım.

Kaldırımda köşe minderinde gibi oturanların hepsi muharrir arkadaşlardı. Birisi bir sabah gazetesinde "bu suale cevap isteriz" diye yazı yazar, öteki Dallı'nın "natürmort" resmini yaptığı Mahmut, üçüncüsü ile dördüncüsü Rusya'da tahsillerini yapmış bir şair, diğeri akşam gazetelerinden birinde fıkralar yazan bir arkadaş:

-Yahu bu ne hal?

Şair cevap verdi:

-Biz proleter adamız, oturduk sigara içiyoruz.

Fıkracı, belli idi ki, bu vaziyetten sıkılıyordu:

-Kalk dedi şaire, Kadıköyüne bir vapurunu kaçıracağız.

Mahmut onları daha fazla tutmadı ve:

-Haydi size güle güle...

diye gönderdi." (Fikret Adil, Asmalımescit 74, s.82).

Boğaziçi sefasında "Beyza Hanım" krizlerine giren Server Bedi (Peyami Safa), ressam Elif Naci ve İbrahim Çallı, tamburi Mesut Cemil, Necip Fazıl, Beyoğlu'na "Beyza Hanım"ı aramaya çıkan Fik-

ret Adil'in Şeyh Mahmut'la birlikte karşılaşmaları kaldırırma oturmuş dört yazar: Sabah gazetelerinden birinde "Bu Suale Cevap İsteriz" sütununun sahibi, Çallı'nın "natürmort" resmini yaptığı Mahmut (Mahmut Yesari), Rusya'da tahsillerini yapanlardan biri şair Nazım Hikmet, ötekisi de Akşam gazetesinin fıkra yazarı Vala Nurettin (Va-Nu)... Görülüyor ki; 30'lu yılların önde gelen yazar, sanatçı ve gazetecileriyle Nazım Hikmet'in yakın arkadaşlığı ve dostluğu bulunmaktadır.

Nazım Hikmet, "Hasan Şevket" tipinde, bir tatlı Beyoğlu sarhoşluğunda kaldırırma bağdaş kurup oturacak kadar yakından tanıdığı bir kaç tipi içcrip, özümsemiştir. Hasan Şevket, haset ettiği Nuri Cemil'e o nedenle "... sızdığımızı/ben rakıdan/sen kokainden" demektedir. Keyif verici nesnelerden "kokain"le içli-dışlılığından söz edilen Nuri Cemil'deki bu tutkunun vurgulanışına Nazım Hikmet'in "1935-7-20-14" tarihli "Bir provokatör üstünde hiciv denemeleri" şiirinde de rastlarız iki kez:

*"Kokla, çek ve iç,
üzülme hiç" dizeleriyle...*

NURI CEMİL = PEYAMİ SAFA

Haydarpaşa Garı'nın lokantasında "bir tek dilim beyaz peynirle" demlenmekte olan Hasan Şevket'i bir an peronda görünce bütün kıskançlık damarlarını geriveren Nuri Cemil:

*"banliyö treninde
birinci mevkiye girdi.
kırmızı kadife vagon homboştı.*

(...)

*Memnundu Nuri Cemil
kadife vagona rastladığından."*

(s.108)

Bunun ardından gelen dizelerinde Nazım Hikmet "Nuri Cemil" in yaşamından, çocukluğundan alarak, kesiitler sunmaya başlar bize.. Burada Nuri Cemil artık -Nazım Hikmet'in hakkında yazdığı ünlü hicviyesindeki "ey yetim-i Safa" tanımlamasını az-çok herkes okumuştur; birebir Peyamı Safa'dır:

"Babası

fakir

**hastalıklı geçti Nuri Cemil'in çocukluğu.
Kendinde olmayan herşeyi kıskanarak
ve ancak çocukların duyabildikleri
yanık acısı gibi maddi bir imrenme içinde
(fakir doğmuş değil
fakir düşmüş çocukların).**

Belki biraz da bundandı

**(sonraki yıllardan da dolayı)
bütün ömrünce nefreti fakir olandan
ve saygısı zengin olana:
karanlık bir saygı fakat,
korkak
gizli
belli edeceğinden kuşkulu"**

Bu dizelerin ardından Nuri Cemil'in çocukluk yaşamında şuraluna yerleşmiş kimi imrenme ve haset olaylarını anlattıktan sonra, Babıali'nin "kurtlar savaşı"ndaki boğuşmasını şöyle verir:

**"Kadife vagona kavuşmak için
on beş yıl boğuştu Nuri Cemil,
tıpkı kendine benzeyen insanlarla çevrili olarak:
kediye
kirpiye
tavuskuşuna
ve bozkırda başları önde dolaşan
bir çakal sürüsüne benzeyen insanların içinde
Onlarda düşmanlık iki yüzlüydü,
dostluk hazırdu ihanete.
Hepsi Nuri Cemil gibi yalnız kendini haklı görüyordu
yalnız kendini cesur,
yalnız kendini bahtsız..."**

Günümüzde de benzer koşullarda sürdürülen Babıali sofrasındaki savaşın "kurtlarının" ortak paydaları ise şöyle çizilir:

"Ve tıpkı onun gibi,

*hepsi teker teker,
dehalarının inkar olunduğuna emindiler
göze gözükmeyen
lanetli kuvvetlerle dolu bir dünyada.
Ve hepsi Nuri Cemil gibi
kafalarının gücünü satarak geçiniyor
ve birbirlerinin yüreğini, etini
haysiyetini yiyordular.*

*İnsanın
kendine benzeyen insanlarla boğuşması zor şeydir,
bir öğle sıcağında
bir bataklık manzarası gibi hazin.
Belki bu hüznü duydu Nuri Cemil,
duymadı belki.
Fakat boğuştu on beş yıl
arkadaşsız
yorgun
sarhoş ve uykusuz."*

"Kederden boğulduğu" dönemlerde, nasıl kendisini sevecek bir kadın açlığı çektiğini, "büyük sarhoşluklarında" tramvaylarda kadınlara sataştığını; bazen de bütün insanlara öskelencerek, nasıl "ki-birli, zulmedici, kötümser" üst-insanlığa soyunduğunu anlattıktan sonra dün, bugün ve yarın da ölmeyecek olan Babıali tipinin "okuma"yla ilgisini şu iki dizceyle çizer:

*"Hiçbir kitabı sonuna kadar okumadı Nuri Cemil
Ve hiçbir kitap için 'okumadım' demedi."*

Nazım Hikmet, Destan'ındaki Babıali kahramanı Nuri Cemil'in ti-polojisinde Peyami Safa'nın gazetecilik-yazarlık grafiğini çok açık renklerle şöyle çizer:

*"Ferdiyetçi, liberal, demokrattı Nuri Cemil
933'e kadar.*

*Ferdin mutlak hürriyetinde'ydi ümit
fırlayabilmek için yukarı.*

*935'e kadar
hükümete muhalifti Nuri Cemil*

demokrat değil diye.
935'te bir bahar ikindisiydi,
Nuri Cemil bir derginin yazı odasında,
(Polis müdürlüğü, şantaj ve Entelijans Servisle
ilgili bir derginin,
ve Nuri Cemil bunu hayal meyal seziyordu).

935'te bir bahar ikindisiydi,
Nuri Cemil odanın çatlak camına baktı:
parlıyordu cam,
ve camın üstünde tıraşı uzun, aç bir adam
yüzünde bir kırbaç yeri gibi camın çatlağı,
bu kendisiydi.

935'te bir bahar ikindisiydi,
Turancı gençler odayı bastılar.
Nuri Cemil dayak yiyecekti az daha,
'aşırı demokrat' diye

Halbuki yemek yemek istiyordu çatlak camın üstündeki,
öyle acıkmıştı ki karnı...

Bir yerlere erişmek için boğuşmak on beş yıl
sonra yıkılmak böyle güneşli bir bahar ikindisinde...
Nuri Cemil yeni bir hamle için kuvveti buldu kendisinde
(bu onun tarifidir)

eski bir şapka gibi bıraktı demokratlığı,
(bu tarif de onun)

Ve Rifat beyle oğullarının emrine girdi.

Onlar gazete patronlarıydı

En çok satıyordular.

Yirmi dört saatte bir ilim şöhreti yaratıyordular.

Ve gaz ve değirmen işleri, Krupp fabrikası, ve en çok veren
büyük elçiliklerle ilgiliydiler.

Bunu biliyordu Nuri Cemil
(Fakat bu tarif onun değil)"

Kendisini peronda görünce, Beyoğlu'nda İş Bankası Şubesinin önünde bir gece sızdıklarını hatırlayan Hasan Şevket gibi Nuri Cemil de o günü unutmamışur:

"Şimdi Nuri Cemil'in

(bir gece eşiğinde sızdığı)

İş Bankasında hesabı carisi var.

Şimdi evlidir.

Daha az sarhoş,

daha çok meşhur.

Şimdi bizde en alim düşmanıdır demokrasinin.

Ve birinci şube taharrilerinden Üsküdarlı Tala'la

beraber

Marksizme her Allahın günü otuz yıl ceza giydirdiler.

Ve muhaliftir hükümete:

totaliter cepheye girmediyinden"

(s.112)

PEYAMI SAFA KİMDİR?

1899-1961 yılları arasında yaşayan Peyami Safa; 1930'da yayınlanan "Dokuzuncu Hariciye Koşuşu" romanını ona ithaf edecek kadar Nazım Hikmet'e yakın bir edebiyat adamı ve gazeteciydi. 1899'da İstanbul'da dünyaya gelen Peyami Safa ilkokuldan sonra öğrenimini sürdürme olanağı bulamadı. Buna rağmen dönemin koşullarında öğretmenlik ve memurluk yaptı. Kendi kendine çalışarak Fransızca öğrendi. Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru ağabeyiyle birlikte kurduğu Yirminci Asır gazetesinde yayınlanan hikayeleriyle edebiyat çevrelerinin dikkatini çekti. Sonraki yıllarda sırasıyla Akşam, Cumhuriyet, Tan, Tasvir, Ulus, Milliyet, Tercüman ve Son Havadis gazetelerinde fıkra yazarlığı ve başyazarlık yaptı.

Otuzlu yılların başında, edebiyatçılığının yanında fıkra ve makale yazarı olarak da epeyce tanınan Peyami Safa ile Nazım Hikmet'in arkadaşlığı ve dostluğu; onun, "ferdin mutlak hurriyetine" inanır gözüldüğü dönemine tekabül etmektedir ve Peyami Safa "ferdiyetçi, liberal ve demokrattır."

1935'te Peyami Safa "Tan" gazetesinin ikinci sayfasında, günümüzdeki deyimle "köşe" yazısı yazmaktadır. O sıralarda Tan gazetesinin yöneticileri Nazım Hikmet'i de fıkra yazarı olarak gazetelerinde görmek istemektedirler. Anlaşırlar. Peyami Safa'nın ikinci sayfadaki sütununun karşısında da Nazım Hikmet "Orhan Selim" takma adıyla fıkralar yazmaya başlar. Dönem, 1933'de Almanya'da iktidarı ele geçiren nasyonal sosyalizmin, Alman faşizminin ve ırkçılığının mümkün olabildiğince tartışıldığı bir dönemdir. İktidardaki

Alman faşizmi ve ırkçılığı, Balkan ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de propagandasını yoğunlaştırarak, basında yandaş bulma uğraşındadır.

Tan'da köşe yazarlığı yapan Peyami Safa aynı zamanda "**Hafta**" adında haftalık bir dergi çıkarmaktadır. Nazım Hikmet'in "**Nuri Cemil**" tipi, Destan'da yukarılardaki dizelerde anlatıldığı gibi "**935'de bir bahar ikindisi**"nde "**Polis müdürlüğü, şantaj ve Entelijans Servisle ilgili bir derginin yazı odasında**", 'aşırı demokrat' yazılar yazdığı için Turancı gençler tarafından basılır. Peyami Safa'nın, dümeni Alman faşizminden yana kırmaması da zaten bu döneme rastlamaktadır. Büyük bir olasılıkla Nazım Hikmet'in sözünü ettiği dergi Peyami Safa'nın kendisinin yayınladığı "**Hafta**"dır. Kısa süre sonra Tan'ın ikinci sayfasında karşılıklı fıkra yazan Peyami Safa ile Nazım Hikmet arasında bir polemik başlar. Tan'daki tartışma kısa sürede **Akşam** (Nazım Hikmet imzasız olarak bu gazetenin de başyazarını yazmaktadır) gazetesine, **Yedi Gün ve Ayda Bir** dergilerine taşar. Peyami Safa "**Hafta**"da '**Biraz Aydınlık**' başlığı altında peşpeşe yedi yazı yayımlar. Nazım Hikmet'in cevaplarından biri de "**Bir Provakatör Üstünde Hiciv Denemeleri**"dir.

Destan'daki Nuri Cemil (Peyami Safa)in 935'den sonra "**emrine girdiği**" Rıfat Bey ve oğullarının ("**Onlar gazete patronlarıydı/En çok satıyordular/Yirmi dört saatte bir ilim şöhreti yaratıyordular**") kimler olduğunu araştıralım şimdi... Elimde bir kitap var: "**Perde Aralığından**". Yazarı geçen yıl ölen Cumhuriyet gazetesinin başyazarı ve sahibi Nadir Nadi. Bende ki İkinci Baskısı. 1965'de Cumhuriyet Yayınları'ndan çıkmış. Kitap Nadir Nadi'nin, zaman zaman geriye dönüşlerle, Atatürk'ün ölümünden kısa süre önceki günlerden alarak, kendisinin de milletvekili olduğu Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950'den az ötesine kadar uzandığı anılarından oluşuyor...

İkinci Dünya Savaşı patlamıştır. Kudurmuş Alman faşizmi yer-küreyi kana ve ateşe boğmaktadır. Tam da o günlerdeki Peyami Safa'yı, Nadir Nadi, bakın nasıl anlatıyor:

"**Rus-Alman yakınlaşmasının en fazla etkilediği yazarlardan biri, arkadaşımız Peyami Safa oldu. Peyami, türlü güçlüklerle çarpışarak kendi kendini yetiştirmiş bir adamdı. Çocuk yaşında babasız kalmış, hastalıklar geçirmiş, para sıkıntısı çekmiş, fakat bütün zorluklara rağmen hayat kavgasında yenilmemişti. Vücudu da, bünyesi de zayıftı ama, savaş yeteneği güçlü idi. Babıali'de fıkra yazarı ve romancı olarak kendine parlak bir isim yapmıştı. Başka fıkracılarla kalem çatışmalarına girmekten hiç çekinmez, hatta konu aramaktan kurtulacağını ve**

şöhretinin daha da artabileceğini düşünerek, tartışma kapılarını kendi eliyle zorlardı. (...) Peyami kolay roman yazdığı için, kolayca da hayal kurabiliyor, fakat politika alanında kafa yorduğu zaman, hayalinde canlandırdığı kombinezonları gerçek durumun tam ve şaşmaz bir sentezi olarak görmek eğiliminden kendini kurtaramıyordu. Saklamağa çalıştığı benlik iddiasını, duygularını ve içgüdülerini hemen hiç yenemediği için sık sık açığa vururdu. Bir gün: "İki bin yıl sonra okunmayacağımı bilsem, derhal intihar ederim!" demişti. Fransız kültürüne hayrandı ve Paris'i görmeyi çok istiyordu. Eserlerinden ışık aldığı yazarların mahallelerinde dolaşacak, onların yediği, içtiği meyhanelere uğrayacak, Paris havasını doyasıya koklayacaktı. Sokakta rastlayacağı ilk kadını öpebileceğine dair bahse tutuşuyordu." (Nadir Nadi, Perde Aralığından, s.38)

Bir gün, Peyami Bey'in Paris'i görmesi için fırsat çıkar. Nadir Nadi Bey'in yazdığına göre, 1936 yazında Montreux Konferansı'ndan sonra Paris'e kadar uzanırlar... Ve 1936 yazındaki Paris gezilerini anlatan Nadir Nadi, hemen ardından "O sıralardaki" Peyami Safa'dan sözeder okuyucularına. Zaten bizi esas olarak ilgilendiren de "O sıraları"dır:

"O sıralarda, Peyami Safa, son derece ilkel bir liberalizme bağlı idi. İnsanlar arasında eşitsizliğin bir doğa kanunu olduğunu söylüyor, toplum içinde herkesin kendi gücüne, kendi yeteneklerine dayanarak kendi hayatını yapması gerektiğine inanıyor, bunu değiştirmek istemenin tabiat düzenine aykırı kaçacağı, bundan ötürü de bu uğurda harcanacak gayretlerin sonunda mutlaka başarısızlığa uğrayacağı düşüncesini savunuyordu. Her türlü eşitsizlikleri giderme isteğinin, tarih boyunca, insanlar arasında gittikçe güçlenen bir eğilim olduğunu görmüyor ve bu eğilimi -tıpkı bir doğa kanunu gibi- sosyolojik bir gerçek olarak kabul etmiyordu. Paris seyahatinden dönünce Peyami, o güne kadar bağlandığı nazariye (kuram) üzerinde küçük bir rötuş yaptı: İnsanlar arasındaki eşitsizliğin sonucu olarak milletler arasındaki eşitsizlik de bir doğa kanunu idi. Güçlü milletler, zayıf milletleri ezebilirler ya da kendi çıkarlarına göre yönetebilirlerdi. Millî amaçlar uğruna fertler arasındaki ekonomik çatışma başıboş bırakılamazdı. Fakat aynı amaçlar uğruna güçlü milletler, güçlerine dayanarak kendilerine pekala birer hayat parçası açabilirlerdi. Bu onların hakkı idi. Böylece, liberalizm kıyılarından uzaklaşan Peyami kaptan, gemisini nasıyon al sosyalizm limanına yanaştırıyordu." (a.g.c. S.39)

Peyami Safa (Nuri Cemil)nın, "emrine girdiği" Rıfat Bey'in

oğullarından biri olan Nadir Nadi, çok iyi biliyor ideolojik seyrini de. Çünkü Peyami Safa, 1936'larda totalitarizm yanlısı, savaş yıllarında da Alman Nasyonal Sosyalizminin sözcüsü olan Cumhuriyet'in köşe yazarlarından birisidir. Ne var ki, tam sahneye çıkmayarak, 'perde aralığı'nda duran Nadir Nadi, sanki o yıllarda gazete olarak kendileri, gemilerini başka limana yanaştırmışlar gibi, "nasyonal sosyalistliği" Peyami Bey'e yamamamak, yıllar sonra yazdığı anılarında göz boyuyor. Çünkü, Nadir Nadi'nin 'Perde Aralığından'ı yazdığı yıllarda aruk rüzgar soldan esmekteydi Türkiye'de...

Nazım Hikmet'in Destan'ına konu edindiği yıllardaki -1941 yılı baharı- Babıali'yle günümüzün Babıalisi arasında 51 yıllık bir zaman aralığı bulunuyor. Basın, günümüzdeki gibi tekelmemişti, ama o gün de devlet yanlısıydı. Rüzgar nereden güçlü esiyorsa o yana dönüyordu. Bazen Almancıydı, bazen de İngilizci... Kimileri rahatlıkla faşizmin ve ırkçılığın sözcülüğüne soyundu. Ama aşağı-yukarı tümü ülke yönetimindeki egemen Tek Parü Diktatörlüğü'nün gören gözü, duyan kulağıydı...

Önde gelen ünlü yazarları, günümüzdeki sürü sepet örnekleri gibi, müzevirlikte, yalancılıkta, kendini beğenmişlikte birbiriyle yarış halindeydi. Kıskaçlılar, kendilerinin dışında herkesin "bir günde, apansızın, mesela bir grip salgınıyla gebermesini" isteyecek kadar..

Sonuç olarak; daha bir kaç ay önce yazmakla olduğu gazeteyi, "Cumhuriyet'siz bir Türkiye düşünülemez" diyerek, "canı pahasına" yaşatacakmışcasına misyon adamlığına soyunup okuyucularını inandırmaya çalışırken, bu yazdıklarının daha mürekkebi kurumadan "1 Numaralı" gazeteye koşan tipleri gördükçe, insan, bir kez daha, ne Hasan Şevket, ne Nuri Cemil üpinin ölmediğine inanıyor.

Vicdaniyla başbaşa kalan Hasan Şevket, bakın nasıl anlatıyor "satılma"daki fiyat grafiğini:

"Baş parmak boyundaki adamım,

açık konuşalım seninle:

Satılabilir misin?

Hayır.

Ayda beşyüz verseler,

imkanı yok.

Yedi yüz?

Tehlikesiz,

kırmadan haysiyetini?

***küçük, alimane fıkralar,
tarafsız makaleler için?
Evet.
Mümkün."***

"Benerci..."yi Yeniden Okurken

"BENERCİ KENDİNİ NİÇİN ÖLDÜRDÜ?" DE KİM, KİMDİ?

"Dostlar dinlemedi beni Benerci.

**Benerci oğlum, küçücüğüm, büyüğüm,
başında dolaşan bu mel'un düğüm
çözülene kadar...**

**bizim ah! demeğe hakkımız yok,
Onların taşlamağa hakkı var..."**

"Nazım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih"i araştırdığımız yazılarımızdan ilkinde "Memleketimden İnsan Manzaraları"nın "birinci kitap"ında "941 baharı"nda Haydarpaşa Gar'ından hareket eden "15.45" katarındaki komünist mahkumları, özellikle "Mahkum Halil"i, ardından kadın komünist mahkumlardan "Mahkum Melahat"i, son olarak da "saat 19.00'da kalkacak olan" "Anadolu sürat katarı" yolculuğa hazırlanırken Gar Lokantası'ndaki Hasan Şevket'le, Hasan Şevket'in peronda gördüğü Nuri Cemil üzerinde yoğunlaşmışken; şimdi de asıl Nazım Hikmet'in kişi, zaman ve mekân karıştırma konusundaki ilk ürünlerinden biri olan "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?"deki kişileri tartışmak istiyoruz.

"BENERCİ..."NİN İLK BASKISINI TAKDİMİMDİR...

"Benerci"den bir parça, ilk kez "Varan 3" kitabının sonlarında görülür. Yazım tarihi 1922 olan "Sanatkar Heyecanı" başlıklı şiirden sonra tek sayfada önce şiirin ismi verilir: "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" Ardından da "Birinci Bap: Bir genç adama... Hakim Heraklite.. Yıldızlara... ve aşka dairdir" ile "İkinci Bap: Genç adamın ve sevgilisinin şahıslarına, genç adamın esrarengiz meşgalesine ve müsebbibi meşhul bir ihanete dairdir" başlıklarıyla ilk iki bölüm verilir. Sonunda çevçeve içinde şöyle bir not vardır: "Buraya yalnız birinci kısımdan iki babını dercettiğimiz bu yazının tamamı yakında kitap halinde çıkacaktır. Eğer par-

çalar sizi sardıysa, sonunu çıkacak kitapta okursunuz."

Ancak **Benerci'nin** okuyucuların karşısına kitap olarak çıkması için aradan iki yıl geçmesi gerekecektir. Arada 1930 baskılı "**1+1=BİR**" ve 1931 baskılı "**Sesini Kaybeden Şehir**" kitapları yayınlanacaktır.

Nihayet "**Benerci Kendini Niçin Öldürdü?**" 1932'de kitapçı vitrinlerini süslemeye başlar. Üzerindeki tarih: "**Sühulet Kütüphanesi-1932**" dir. Yayınlandığı ay açık olarak belirtilmemekle birlikte (ileride göreceğimiz gibi) manzum romandaki kişilerden biri olan **Şevket Süreyya (Aydemir) Kadro** dergisinin Nisan 1932 tarihli 4. sayısında "**Polemik**" yazdığına göre 1932'nin Ocak'ı ile Mart'ı arasında bir zaman olabilir.

Kapağını **Ali Suavi'nin**, metin resimlerini **Fikret Mualla'nın** çizdiği "**Benerci...**" 116 sayfadır. Şairin bölümlemesine göre "**Benerci...**", " üç kısım" dir. "**Birinci Kısım**" " üç bap" a ayrılmış ve sonuna da "**Birinci kısmın sonuncu bapı**" eklenmiştir. "**Birinci Bap**" kendi arasında da "iki bölüm" e, "**İkinci Bap**" da kendi arasında "iki bölüm" e, "**Üçüncü Bap**" sa "dört bölüm" e; "**Birinci kısmın son bapı**" da kendi arasında " üç bölüm" e ayrıldıktan sonra 54. sayfada "**Birinci Kısımın Sonu**" notuyla biter.

"**İkinci Kısım**" başlar... Kendi arasında "iki bap" a ayrılarak "**İkinci kısmın sonuncu bapı**" yla biter. Birinci Bap da kendi arasında iki bölüme ayrılır. İkinci Bap tek bölüm, "**İkinci Kısım Sonuncu Bap**" ıysa "iki bölüm" dür. 90. sayfada "**İkinci Kısımın Sonu**" notuyla biter. "**Üçüncü Kısım**" hemen altında "**Birinci ve Sonuncu Bap**" ayrımıyla başladıktan sonra kendi arasında "beş bölüme" ayrılır. 106. sayfada "**Bu Fasil Benerci'nin Kendini Niçin Öldürdüğüne Dairdir**" notuyla 112. sayfada biter. Karşı sayfada "**Bu kitabın son sözü**" ve 115. sayfada başlayan "**Matem Marşı**" yla 116. sayfada kitap biter...

"BENERCİ..."DEKİ ŞAHISLAR

"**Benerci...**" yayına hazırlanırken 1931 yılı sonbaharında **Çığ** dergisi; (1 Ekim 1931) yazarı **Nazım Hikmet**'le bir konuşma yapar. Bu konuşmaya verdiği cevapta **Nazım Hikmet**: "**Romanım tezlidir. Tezi şudur: Mefkureci olanlar ne zaman, nasıl, hangi şartlarda kendi kendilerini öldürmek hakkını haizdirler? Roman Hindistan'da geçer. Kahramanları Hintlilerin hakiki kurtuluşu ve Hindistan'ın hakiki istiklali için, Britanya emperyalizmine ve Gandiciliğe karşı**

mücadele eden inkılapçılardır!" der.

Gerçekten de aşağılarda kanıtlayacağımız gibi başka bir gözle ve anlayışla okunmadığı zaman **"Benerci..."** Hindistan'ın Kalküta kentinde, sömürge bir ulus olan Hintlilerin İngiliz emperyalizmine karşı mücadelesine kaulmış bir devrimcinin başından geçenleri anlatan manzum bir romandır.

Manzum romanın neyi anlattığı ve içinde geçen isimlerin gerçekte kimlere tekabül ettiğini anlatmadan önce **"Benerci..."**deki şahısları tanıyalım. Şair **"Birinci Bap"**ta okuyucularını **"bir genç adam"**la tanıştırır:

"Şehir
uzakta.
Genç adam
ayakta.
Akıyor şehirden geçen nehir
genç adamın ayakları dibinden.
(...)
Genç adam
kibritini çıkarıyor cebinden
yakıyor piposunu."

Ardından genç adamın **"Dikine mustatil bir apartmanın/en üst katında/dört köşe bir oda"**da genç bir kadınla buluşup sevişmesini anlatır. Hemen **"İkinci Bap"**ın başında da genç adamı ismiyle tanıştırır:

"Mevzubahs gencin
ismi: BENERCİ
Kendisi aslen Hintli olup
maskatı resi DELHİ'dir...
Dostlarının nazarında tam
adam,
düşmanlarının indinde azgın bir delidir.
ve Britanya polisinde künyesi şüphelidir."

Nazım Hikmet manzum romanı **"Benerci..."**nin başkahramanı Benerci'yle bizi tanıştırdıktan sonra olaylar sırasına göre önceki şahısları çıkarır karşımıza:

"Benerci, sana dört teklifim var:

Evvela:

Kalküta'dan İstanbul'a

çık yola.

Babıali caddesinde matbaaya gel..."

dizelerinden Nazım Hikmet'in kendisinin de romanın kahramanlarından biri olduğunu anlarız. İstanbul'da Babıali caddesinde bir matbaada Nazım Hikmet'le Benerci buluşup konuştuktan ve tekrar Kalküta'ya dönmek için yanından ayrılan Benerci gittikten sonra Nazım Hikmet "Nedim Vedat bey"i görür pencereden:

"Benerci gitti.

Baktım ki pencereden:

Muktesit, muharrir ve muhbir

Nedim Vedat bey geçiyor.

Düşündüm Benerci'yi

ve mel'un bir ihtimalle birden

yüreğim cızzz etti."

Böylece okuyucu manzum romanın üçüncü kahramanı "Nedim Vedat bey"i tanımış olur.

Bir sonraki bölümde ilan edilir: "Umumi grev!!!"

Ancak:

"Kalküta grevdedir

Benerci evdedir,

sırt üstü yatıyor yatakta...

Geçiyor haykırışmalarla kapısının önünden

tek başlı, tek yürekli, milyon ayaklı Kalküta..."

Yatağından kalkıp pencereye koşan Benerci "bir kamyonun üstünden kalabalığa söz söyleyen" en yakın arkadaşı SOMADEVA'yı görür. Ve SOMADEVA'nın (ilk baskıda da aynen kapital yazılan) isminin yanına koyduğu yıldızı, sayfa altındaki dip notta şöyle açıklar:

"(*) SOMADEVA, Benerci'nin en yakın arkadaşı olup, uzun bir müddetten beri Kalküta'da bulunmuyordu. Binanaleyh, böyle bir zamanda onun sesini duyup kendisini görmek, elbetteki, Be-

nerci'yi sevinçli bir hayrete düşürecektir. N.H."

Somadeva'dan sonra Nazım Hikmet; Benerci'den aldığı bir mektubu yayımlar. Ardından kalkar Kalküta'ya gider. Benerci'yi bulur. Benerci ona başından geçenleri anlatır.

Bundan sonra manzum roman **"Benerci..."**'nin **"İkinci Kısım"**'nin **"Birinci Bap"**'inin ikinci bölümünde yeni bir isim çıkar karşımıza: ROY DRANAT...

"Benerci kapalı bir kitap gibi.

ROY DRANAT toprağa bakıyor

Ve konuşuyor yarı yoldan dönen

bizim eski ahbap gibi."

Ve bölümün sonuna koyduğu dipnot numarası (1)'i Nazım Hikmet sayfanın altında şöyle açıklıyor:

"(1) Okuyucularıma ismiyle ilk defa karşılaştıkları ROY DRANAT hakkında kısa bir malumat vermediği münasip buldum. Roy Dranat, Benerci'nin eski bir kavga arkadaşıydı. Fakat sonra, galiba korktu, galiba sabrı tükendi ve galiba ruhunu satıp rahatı bulmak fırsatını ele geçirdi. Kavgadan ayrıldı. Şimdi ROY DRANAT, İngiliz emperyalizminin emrinde, sakalsız, pelerinsiz ve kılıcsız, rahatını arayan zavallı, mustarip bir Faust'tur. N.H."

"Benerci..."'deki şahıslar manzum romanın asıl kahramanı Benerci başla olmak üzere sırasıyla Nazım Hikmet, Nedim Vedat Bey, Somadeva ve Roy Dranat'tır... **"Üçüncü Kısım"** **"Birinci ve Sonuncu Bap"**'nin ikinci bölümünde bunların dışında bir isme daha rastlarız. O da **"Şevket Süreyya Bey"**dir. Ancak bu isim dipnot açıklamasında geçer:

"(1) Yalnız şunu hatırlatmak isterim ki, Benerci emperyalizmi ve emperyalizm ile mücadeleyi Neo-Hitlerist-Sosyal-Faşist-Sinyor-Fon Şevket Süreyya bey gibi anlamıyordu." (s.95).

"BENERCI..." NEYİ ANLATIR?

Nazım Hikmet'in kendisinin yukarılarda aktardığımız bir so-
ruşturmaya verdiği cevaptaki gibi, **"Benerci..."** romanının konusu:
**"Mefkureci olanlar ne zaman, nasıl, hangi şartlarda kendi ken-
dilerini öldürmek hakkını haizdirler?"** cümlesiyle özelenir. **"Mef-**

kureci" bir kişi olan Benerci'yi romanın sonunda kendisini öldürmeye kadar götüren olaylar ise "**Benerci...**"de şöyle anlatılır:

Benerci'nin de aralarında olduğu yedi devrimci genç, Kalküta şhrinin çevresindeki bir çay tarlasının içindeki bir evde gizli toplantı halindedirler:

*"Evin alt katındaki
oda.*

*Kapalı pencereler, asma bir lamba,
bir masa ortada.
Üç amele, iki köylü, bir muallim ve Benerci,
yani cem'an yekun:
Yedi Kalküta delikanlısı, yedi inkılap genci..."*

Gizli toplantıyı haber alan İngiliz Haberalma Servisi'nin ajanları baskın düzenler:

*"-Ne var?
-Suuuus!
Dışarda polis.
Lambaları sönmüş iki otomobil,
ve bir sürü motosiklet...
-Satıldık...
-Evet..."*

Gizli toplantı sırasında yakalanan öteki 6 devrimci genç tutuklanırken, Benerci serbest bırakılmıştır. Ancak bu durum hem Benerci'de hem de arkadaşlarında kuşku doğurmuştur. Manzum roman bunu şu dizelerle anlatır:

*"İki, A:
Benerci riyaset ederken gizli bir ictimaa
altı yoldaşıyla yakalanıyor.*

*İki, B:
Fakat meçhul bir sebebe
binaen,
yoldaşlarının mevkuf bulunmasına rağmen
Benerci tahliye edilmiştir.*

İki, C:

Bence, yani romanın muharrirince

olduğu kadar,

Benerci için de bu tahliye keyfiyeti

siniri, ruhu, kemiği, eti

kemiren bir esrardır, iki gözüm,

serapa esrar..."

Benerci bu olaydan sonra beyni kuşku akrebiyle oyulurken kederinden yataklara düşmüş, demoralize bir durumda adeta sürünmektedir. O sırada Benerci'nin "en yakın arkadaşı olan" ve "uzun müddetten beri Kalküta'da bulunmayan" Somadeva, Kalküta'ya dönerek düzenlediği bir mitingde, hain kabul ettiği Benerci'yi taşa tutturur ve kendisinin fırlatduğu bir taşla da alnından yaralar... Oysa Somadeva ve arkadaşlarını Benerci değil, romanın başlarında tanıdığımız İngiliz Gizli Haberalma Örgütü mensubu bir Mis (bayan) satmıştır. İngiliz Gizli Habercialma Örgütüyse, arkadaşlarının Benerci'den kuşulanmalarını sağlamak için, Benerci'yi tutuklatmamış, Somadeva ve arkadaşlarını tutuklayıp hapse atmıştır... Gizli servisin planı sonunda başarılı olmuş, Somadeva ve arkadaşları Benerci'nin kendilerini satan bir hain olduğuna inanmışlardır...

Bu kahredici çelişkiyi Nazım Hikmet, manzum romanında önce düzyazıyla şöyle anlatır:

"Somadeva'nın taşı, Benerci'nin alnına geldi. Benerci, dimdik durdu. İki kaşının arasından sızan kan, çenesinden göğsüne aktı..

Ve Benerci'nin başı, benim, ben Nazım Hikmet'in dizlerine düşünceye kadar, en büyük, en iyi, en sevgili, kahreden ve yaratan Kalküta onu taşıladı.

Baygın çocuğumu, yatağıma yatırdım. Camları parçalanmış, pervazları kanlı pencereye çıktım. Arasına arkasına dönüp bakarak uzaklaşan kalabalığın peşinden şu suretle feryada başladım" diyerek tekrar şiirle ifadeye geçer:

"Benerci benim oğlum...

Ben onun yüzünü

görebilmek için

kaç kerre gecemi gündüzümü

on birlik tütüne satarak

dumandan bir adam gibi dikilip durmuşum...

Benerci benim oğlum

ben onu

*uykusuz gecelerin
ellerine doğurmuşum...*

Benerci sizi satmadı.

*Benerci günlerdir yemek yemiyor,
gecelerdir yatmadı.*

O yatmıyor, yatabilir miyim?

*Benerci sizi satmadı,
sizi ben satabilir miyim?*

Benerci benim oğlum.

Onu ben

*kellemden, etimden, iskeletimden
sizin için doğurdum...*

Dostlar.

İçinizden bir çıban gibi şüphenizi yolunuz.

*Benerci sizin oğlunuz
benim oğlum..."*

Nazım Hikmet tekrar düzyazıya döner:

"Fakat kalabalık, benim sesimi bile işitmeden ilerledi, kayboldu. O zaman, hala baygın yatan çocuğuma döndüm, dedim ki:

Dostlar dinlemedi beni Benerci.

*Benerci oğlum, küçücüğüm, büyüğüm,
başında dolaşan bu mel'un düğüm
çözülüne kadar...*

bizim ah! demeğe hakkımız yok,

Onların taşlamağa hakkı var..."

Kendisine bir şey yapılmayıp da Somadeva ve arkadaşlarının hapse atılmasının açıklanmasını bir türlü yapamayan Benerci, bütün kuşkuların kendi üzerinde toplanması üzerine artık onlara hak vermeye başlamış ve çözüm olarak da canına kıymayı kafasına koynuştur. Ancak bu benalıklı günlerinden birinde arkadaşı Nazım Hikmet'e başvurur ne yapayım ne edeyim diye... Nazım Hikmet'in verdiği öğütleri üzerine canına kıymaktan vazgeçer. Durumunu yeniden gözden geçirir. Sonunda, başına gelen bütün bu işlerin tesadüfen tanıştığı ve seviştiği İngiliz Gizli Haberalma Örgütünün mensubu İngiliz "mis"nin başının altından çıktığını anlar. Bu açıklamayı tatmin edici

bulan Somadeva ve arkadaşları Benerci'yi tekrar aralarına alırlar. Bunun üzerine Benerci bu kez İngiliz polisi tarafından tutuklanıp hapse atılır. Aradan çok uzun süre geçer. Benerci hapiste yattığı yıllarda dışarda verilen mücadelenin bir simgesi, bayrağı haline gelmiştir... Bir yandan da hapiste ihtiyarlamıştır. Dışardaki mücadele ise alıp başını gitmiş Benerci'nin bilgisini, gücünü, iradesini çok çok aşmıştır.

Nazım Hikmet bu durumu şöyle anlatıyor:

"Dışarda

bir bayrak gibi dalgalanırken adı,

içerde O

ihtiyarladı...

Her gün biraz daha

camları yaşıyor

iri

bağa

gözlüklerinin.

Her gün biraz daha

siliniyor çizgileri

gördüklerinin.

Küreyvatı hamra azalıyor.

Tasallübü şerayin.

Tansiyon 26.

Başdönmesi, bunalıtı.

Sinir...

Bir

Senedir

yazamadı bir

satır

bile...

Yine fakat

dışarda bir bayrak gibi

dalgalanıyor adı.

İçerde O

ihtiyarladı..."

Oysa kitleler, Benerci'nin durumunun farkında değildir. Gene ön-

derliği yürütmesini istemektedirler. Oysa Benerci önderlik görevini sürdürürse artık hareketi ilerleteceğine değil, gerileteceğine inanmıştır. Bu durumda tekrar canına kıymayı aklına koyar. Benerci, Nazım Hikmet'le tekrar böyle bir durumda canına kıymanın doğru olup olmayacağı konusunu tartışır. Nazım Hikmet manzum romanında, bu durumu düzyazıyla şöyle anlatır:

"-Devam et Benerci, dinliyorum.

-Hadisat öyle getirdi ki, ben, hareketin muayyen bir inkişaf merhalesinde muayyen bir rol oynayan bir fert haline geldim.

-Doğru.

-Dünden itibaren katarın başında gidiyordum. Halbuki fizyolojim berbat... Kafam elastikiyetini kaybetti. Dönemeçleri zamanında dönemeyeceğim. Ellerim lüzumundan fazla titriyor. Akıntıda dümen tutamayacak bir hale geldiler. Akışın temposunu hızlaştırmak nerde? Onu yavaşlatmam muhtemeldir. İstemeden irademin dışında, yanlış adımlar atacağım. Biliyorum, hareket belki beni altı ay sonra, bir sene sonra bir safra gibi fırlatacaktır. Fakat, o beni fırlatıp atana kadar, ben ona fren olacağım. Halbuki ben kemiyette bile bir sene değil, bir gün bile, irademin dışında, bilerekten ona ihanet edemem. Anlıyor musun? Diyeceksin ki, yanılmayan yalnız tembellerdir, budalalardır. İş yapan, yürüyen adam yanılır. Mesele yanlışın idrakindedir. Fakat ya bu yanılma nesnesi, katarın başındaki adam için bir kaide haline gelirse, ve o adam katarın başında gidemeyeceğini bildiği halde, yerinde durmak için bir saniye olsun, ısrar ederse... Bu bir ihanet değil midir? Ben bir saniye olsun, ihanet edemem. Bu benim uzviyetimde yok...

Yine durdu. Sonra birdenbire gülererek:

-Hem ben bu meseleyi arkadaşlarla konuştum. Sana hal-tetmek düşer, dedi. Sen saate bak, kaç?

-Yedi.

-Hem bu benim mesele nev-i şahsına münhasır bir iş bile değil. Galiba Lafarg'la karısı da aynı vaziyete düşmüşler, aynı işi yapmışlar. Her ne hal ise. şu senin tabancayı ver bakayım."

Uzun konuşmalardan sonra Benerci canına kıymaktan caymış gibi yapar. Nazım Hikmet'le vedalaşırlar. Nazım Hikmet Benerci'nin yanından ayrılırken onun kendini öldürdüğünü anlar:

"Merdivenleri ağır ağır inmeye başladım. Dördüncü kat. Üçüncü kat. Merdivenleri hızlı hızlı iniyorum. İkinci kat. Merdivenleri koşarak iniyorum.

Tam sokağa çıktığım zaman, derinlerden, demir bir kapının

hızla kapanması gibi tok bir ses geldi..."

Benerci kendini öldürmüştür. Manzum romanın finali şu dizelerle son bulur:

"BU KİTABIN SON SÖZÜ.....

"Kavgada

kendi kendini öldüren

lanetli bir

cenazedir

benim için:

ölüsüne

ellerimiz

dokunamaz.

Arkasından

matem marşı

okunamaz.

Sen artık

bu kitapta:

noktaları

virgülleri

satırları taşımıyorsun.

Sen artık

bu kitapta

koşmuyor

bağırıyor

alnını kaşımıyorsun.

Sen artık

bu kitapta

yaşamıyorsun.

Ve Benerci sen

bu kitapta:

kendi kendini öldürmene rağmen

benim ellerim senin

kanlı delik

şakağına dokunacaktır.

Cenazende

dosta düşmana karşı

matem marşı

okunacaktır:
MATEM MARŞI.....

Çan

çalmıyoruz.

Çan

çalmıyoruz.

Yok

sela

veren.

Giden

o

biten

bir

şarkı değildir...

O

büyük

bir

ışık

gibi döğüştü.

Kasketli

bir güneş

halinde düştü.

Çan

çalmıyoruz.

Yok

sela

veren.

Bu

giden

bir

biten

şarkı değildir....."

TÜRKİYEYİ SARSAN "BENERCİ..."

"Benerci..." yayımlandıktan sonra ilk tepkiyi, dönemin (ve ölü-
müne kadar, uzunca süre de devletin) resmi eleştirmeni Nurullah

Atatan alır. Ata; Milliyet gazetesinin 4.2.1932 tarihli nüşhasında **"Fikirler ve İnsanlar: Nazım Hikmet"** başlıklı yazısında, **"Benerci..."**nin tezinden daha çok şiiriyeti üzerinde durur. Beğendiğini belirtir ve yazısını şöyle bitirir: **"Benerji'nin mazisinden çok az şey bilirdik. Acaba şimdi nerededir? Öldü mü? Yaşar mı? Onu da bilmiyorum."**

Nurullah Ata'ın bu eleştirisi yazısından sonra ikinci tepki Şevket Süreyya (Aydemir)'dan gelir. Şevket Süreyya Bey, Türkiye Komünist Partisi'nin 1927 tutuklamasından sonra, yargılandığı davada beraat eder. Zaten yargılama sürerken kendi kendine; **"Kovadis Yoldaş?"** sorusunu sormuş, **"içinden gelen cevap"** onu **"ürkütmemiştir."** (Suyu Arayan Adam). Beraat edip, serbest bırakılınca şunu yapar: **"Eski arkadaşlarımla sükunetle vedalaştık. Yollarımız artık ayrılıyordu. İstanbul tevkifhanesi kapısından çıkarken, artık kararımı vermiştim: Anadolu'ya gidecek ve orada çalışacaktım..."** (Suyu Arayan Adam)

Gemisini Ankara'ya Kemalizm limanına yanaşuran Şevket Süreyya Bey, (gene kendisi gibi önce Vedat Nedim, İsmail Hüsrev ve Burhan Asaf ile Şevki Yazman ve Yakup Kadri'den meydana gelen kadroyla) **"Kadro"** adında bir dergi çıkarmaya başlar 1932'de... Bu yayınlı, bu kadro güya Kemalizme akıl hocalığı ederek, ona ideolojik bir derinlik kazandırıp anti-empyrializm aşılacaklardır.

Şevket Süreyya, işte bu **"Kadro"** dergisinin Nisan 1932 tarihli 4. sayısında **"Benerji Kendini Niin Öldürdü?"** başlıklı bir **"polemik"** yazısı yayınlı. Tam 9 sayfa süren uzun eleştirisinde Şevket Süreyya, daha ilerilerde açıklayacağımız gibi; **"Benerci..."**de kendisi önce **"Roy Dranat"** adıyla, daha sonra da dipnot olarak başındaki **"Neo-Hitlerist-Sosyal-Faşist-Sinyor-Fon"** nitelermeleriyle bizzat **"Şevket Süreyya bey"** olarak geçmesine rağmen, bu noktalara hiç değinmeden; Nazım Hikmet'le 1920 yılı sonlarında Sovyetler Birliği'nde tanışmasından, Benerji adında Hintli bir arkadaşlarının olduğunu söz ederek **"polemik"**ini **"Benerji'de Nazım Hikmet kendisini ko-nuş-turdu ve Benerji Nazım'ın kendisidir!"** (Kadro Dergisi, sayı 4, s.39) cümlesiyle bitirir.

Devletçi eleştirmen Nurullah Ata'ın tarafsızmış gibi görünen mızımız eleştirisinden, Şevket Süreyya'nın pek onda değilmişcesine Moskova'daki gençlik anılarının nostalgisinden söz eden **"polemik"**inin ardından **"Benerci..."** en büyük yankısını yayımlandığı dönemin genç edebiyat meraklılarında ve devrimcilerinde bulur... **"Benerci..."**nin başkahramanı Benerci'yi kimileri kendilerine soyadı olarak seçerler... Avukat katıplığı yaparken Nazım Hikmet'in yanında çömez olarak Babıali'ye adımını atan Kemal Tahir, henüz müptedi bir

şair iken, 1934'de çıkarılan kanuna göre soyadı alma zorunluluğu getirilince kendine bir isim seçer: Benerci! 1938 yılında Nazım Hikmet'le birlikte yargılandığı Donanma Davası'nın zabıtlarında da aynı soyadı geçmektedir Kemal Tahir'in... Ancak yıllar sonra büyük romancı olarak kabul görüp, Osmanlı tarihi üzerine şeytana kış attıran tezleriyle de münevver ve yarım-münevverlerimizi dehşetten dilsiz hale getirince, "Benerci" soyadını aldığı gençlik döneminin kolay etkilenme ve öykünmesiyle şöyle dalga geçecekti:

"Bizim o zamanki komünistliğimiz, bildiğin, Nazım Hikmet komünistliği canım... Trum, trum, trum/Tram tiki tak/makinalaşmak/istiyorum! Bunu belledin mi oldun gitti komünist..." (Kemal Tahir'in Sohbetleri, İsmet Bozdağ, s.87).

Yıllar sonra "Benerci..."ye bir değişik yaklaşım da Yalçın Küçük'den geldi. (Aydın Üzerine Tezler-5, 1988) Küçük, yukarılardan beri tanıtmaya çalıştığımız "Benerci..." manzum romanına olağanüstü teorik misyon yüklüyordu. "Benerci..."yi; Hikmet Kıvılcımlı'nın aynı yıllarda yazdığı 9 kitaplık 568 sayfa (günümüzün kitap baskı tekniğiyle) "Yol" adlı teorik çalışmasıyla bir ve eşit tutarak "Kadroculuğa karşı iki tarihsel çıkış"tan biri olarak görüyor. Oysa ki, daha aşağılarda göreceğimiz gibi "Benerci..." Şevket Süreyya'nın başını çektiği "Kadroculuk"a karşı tarihsel bir çıkıştan ziyade, Nazım Hikmet'in TKP içindeki kendi konumunu tartıştığı ve özellikle Parti'nin başındaki lider Şefik Hüsnü'nün liderlik vasfını gündeme getirdiği eninde sonunda edebi bir eserdir... Ayrıca Yalçın Küçük böylesi bir parti içinde hiçbir zaman yer almamış olan Vala Nurettin'i "Benerci..."nin kahramanlarından Somadeva'ya benzemesi ve bunu sayfalarca tartışması da TKP'ye ve kadrolarına ne kadar yabancı olduğunu göstermesi açısından dikkate değer...

"BENERCİ..." NAZIM HİKMET'İN KENDİSİYDİ...

"Benerci hakkında yazdıkların -bunları sık sık yazar ve eskiden de sık sık tekrar edersin- gözlerimi doldurdu. O kitap yazılalı on sene oluyor. Geçen gün tesüdüfen bir kere daha baştan aşağı okudum. Aradan geçen on sene onu benim olmaktan çıkarmış. Bundan dolayı herhangi bir kitap hakkında konuşur gibi konuşabiliyorum: Beğendim. Şairine karşı deşetli bir kardeşçe acımak duydum. Ne mustarip herif. Hakkın var, Kemal, o kitabı asıl iç ısıtılabıyla anlamak için kitapta yazılmayan bir çok başka şeyleri bilmek lazım. Onları ben ve sen biliyoruz. Bundan dolayı da onu herkesten başka ve en doğru olarak anlıyoruz." (Nazım Hikmet, Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar)

"Benerci Kendini Niçin Öldürdü'de Kim, Kimdi?" yazımızın ilk bölümünde, Nazım Hikmet'in yapıtında; "Mefkureci olanlar ne zaman, nasıl, hangi şartlarda kendi kendilerini öldürmek hakkını haizdirler?" tezini ileri sürüp taruşuğunu belirtmiştik. Bu tezi, ortaya atan Nazım Hikmet'in çıkış noktası; 1929 yılının Mayıs ayında gerçekleşen Türkiye Komünist Partisi'ne ve kadrolarına yönelik, ünlü İzmir Komünist Tutuklaması sırasında kendi başından geçen bir olaydır. Olayı anlatmadan önce; Nazım Hikmet'in 1929 yılına kadar içinde bulunduğu komünist harekete kısaca bakmamızda yarar var.

Bilinen bir gerçektir, son dönemlerde pek çok "Nazımist" in yaptığı gibi Nazım Hikmet salt bir şair kişilik değil; hele "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" yü yazdığı döneme dek, Üçüncü Komünist Enternasyonal'in bir seksiyonu olan Türkiye Komünist Partisi(TKP)'nin üyesi ve hatta Merkez Komite üyesiydi. "Benerci..."nin konusu, özel olarak Nazım Hikmet'in TKP içinde başından geçen bir olayla yakından ilintili olduğu için bizi Nazım Hikmet'in ne kadar büyük şair olduğundan öte, Benerci üpolojisi ile içiçe geçen şairin siyasi-komünist kimliği ilgilendirmektedir.

10 Eylül 1920'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ilk kongresini toplayan Türkiye Komünist Partisi, genel sekreteri Mustafa Suphi ve yanındaki öteki 14 militanın, "burjuva paşalarının iğvasına uyararak" Türkiye'ye gelmekteyken 28-29 Ocak 1921 gecesi Sürmene açıklarında öldürülmelerinden sonra ülkede komünist hareket tümüyle başsız kalmıştır. Bir anlamda "Anadolu komünizmi"nin temsilcisi Ankara'da kurulan "Halk İştirakiyun Fırkası"nın önderleri bu dağınıklığa ve başıbozukluğa bir son vermek için 1922'de bir kongre toplayıp vaziyet etmeye çalışmışlarsa da, hareketin tümünü kucaqlayamadıklarından bir başarı elde edememişlerdir. Bunun üzerine gerek Mustafa Suphi hareketinden geriye kalan Sovyetler Birliği'ndeki militanlar ve yeni açılan KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğrencileri, gerekse Türkiye'de Şefik Hüsnü'nün başını çektiği İstanbul'daki İşçi-Çiftçi Sosyalist Fırkası - Aydınlik Dergisi çevresindeki komünistler biraraya gelerek 1 Ocak 1925'de İstanbul'un Akaretler semtindeki Şefik Hüsnü'nün evinde "toparlanış" kongresi denebilecek olan TKP'nin 2.Kongresi'ni yaparlar. Nazım Hikmet de bu kongreye KUTV delegesi olarak katılır ve MK'da görev alır. Ülke içindeki ve dışındaki unsurlarıyla toparlanarak merkezi bir yapılanma içine giren Türkiye Komünist hareketi, bu yeni yapısıyla yola çıkalı henüz daha bir buçuk ay olmuşken Kürdistan'da Şeyh Said önderliğindeki ayaklanma üzerine çıkarılan "Tahrir-i Sükun" yasasıyla genç burjuva yönetiminin en büyük darbelerinden birini yemiştir. "Tahrir-i Sükun"a dayanarak burjuvazi; Aydınlik, Orak-Çekiç ve Yoldaş adlı yayın organlarını kapatmış, TKP mensuplarından yakalayabildiklerini tutuklamış, ele geçmeyenlerin peşine düşmüş, tutukladıklarını dönemin en büyük terör mahkemesi Ankara İstiklal Mahkemesi'nin önüne çıkarmıştır. Nazım Hikmet de ele geçmemek için kaçıp saklanan TKP militanlarından biridir. Bu dönemini yıllar sonra Sovyetler Birliği'nde yazacağı "Romantikler" (Türkçeye 'Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim' olarak çevrildi) romanında anlatmıştır.

TKP daha yolun başında Türkiye burjuvazisinden yediği bu ağır darbeden sonra bir durum muhakemesi için, bir yıl sonra, Mayıs 1926'da Avusturya'nın başkenti Viyana'da bir Parti Konferansı toplamıştır. Ülke içinde bir süre saklandıktan sonra İstiklal Mahkemesi teröründen Sovyetler Birliği'ne sığınan Nazım Hikmet de bu konferansa Moskova'dan katılır.

Kimi kaynaklar 1926 Mayıs'ında Viyana'da toplanan TKP Kon-

feransı'nın Nazım Hikmet'le parti genel sekreteri Şefik Hüsnü arasında sert tartışmalarla geçtiğini vurguluyor. Örneğin, kendisi de Konferans'a katılanlardan bir MK üyesi olan İsmail Bilen (O yıllardaki gerçek adıyla Laz İsmail (Marat) şunları yazıyor: " 1926'da Viyana'da partinin konferansı toplandı. Bu konferansta: Nazım Hikmet, Baytar Mehmet, Hamdi Şamil, Faik Usta ve Şefik Hüsnü ile yamağı Vedat Nedim Tör vardı. Konferans çatışmalı oldu. İki birbirine aykırı görüş, akım karşı karşıya geldi. Nazımlar Leninci ilkeleri savundular..." Bir başka tanık da, İbrahim Topçuoğlu'na anılarını aktaran Sarı Mustafa (Börklüce)'nin izlenimleri: "... sözlü düello açılmıştı. Oldukça sert çıkışlar yapıyordu. Bu arada Nazım Hikmet ve Ali Rıza Keskin; 'Moskova'da Harici Büromuz var iken, Viyana'da büro açarak (Plenumu) burada toplamamız Komintern'i terk midir, sebebi nedir?' diye Şefik Hüsnü'yü cevaplamaya zorlamış ve bir hayli hırpalamışlardı."

Nazım Hikmet bundan sonra Viyana Konferansı kararlarından biri olan TKP'nin bir an önce Kongresi'ni toplaması ve MK üyelerinin seçimle belirlenmesi ilkesinin sıkı takipçisi olmuş ve bunu sürekli gündemde tutmuştur. Ancak, bugün yıllar sonra çok uzaktan bakınca düz mantıkla kolay görünen nedenlerden biri olan; partinin yeralında oluşu ve burjuvazinin haberalma örgütlerinin sıkı takibi altında olması böyle bir kongrenin toplanmasına olanak vermiyordu desek bile, partide iktidarı elinde bulunduran Şefik Hüsnü ekibinin bu gerekçeye dayanarak sürekli kaçındıkları sonucunu da çıkarabiliriz.

Bunun ardından Parti Katib-i Umumisi Vedat Nedim (Tör)'in ihbarıyla yapılan 1927 tutuklamalarıyla parti yöneticilerinin ve üyelerinden pek çoğunun neredeyse tümü yakalanarak yargılanırlar. Nazım Hikmet gene Sovyetler Birliği'nde olduğu için gıyabında yargılanarak cezaya çarptırılır. Üç ay hapse mahkum edilir.

1926 Mayıs'ında partinin Viyana Konferansı'nda alınan kararlarından biri olan, parti kongresinin bir an önce toplanması Komintern'e de bildirilerek Kongre'nin en geç 1928 yılı Mayıs ayında toplanmasına karar verilmiştir. Buna rağmen 1929 yılı Mayıs'ına gelindiği halde Kongre hala toplanamamıştır. O sırada merkezi İzmir olarak başlatılan ünlü tutuklamayla Parti, MK'sından üç faal elemanını (Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Laz İsmail (Marat) ve Hüsamettin Özdoğu) da kaybedince tekrar bir dağınıklık dönemi başlamıştır.

1929'da hırsızlık suçlarını izleyen Emniyet İkinci Şube'si bir keçi hırsızını ararken, üzerinde TKP'nin ve Parti'ye bağlı Genç Komünistler Birliği'nin bildirilerini bulmasıyla başlayan tutuklama MK üyelerine kadar gelerek, neredeyse örgütün tümünü ortaya çıkarmıştır. Tutuklama devam ederken yaşanan yoğun gözaltılar sırasında Nazım Hikmet de derdest edilip siyasi şubeye götürülür. Bir "Nazımolog" bu olayı şöyle yazdı:

"Nisan ayı sonunda '835 Satır' adlı şiir kitabı yayınlandığı için bunun yankılarını merak ettiği bir sırada, 5 Mayıs sabahı İstanbul'da bazı tutuklamalar olduğunu duydu. Zaten 'İkdam' gazetesi o günkü sayısında çeşitli beyannameleri hazırlayıp gönderen ve bir gizli örgütle ilişkisi olan üç kadının tutuklandığını yazıyor, öteki gizli örgüt mensuplarıyla birlikte İzmir'e gönderilecekleri duyuruluyordu. Bunlar Ömer Avni, Troçki Mehmet, İsak Nesim, Eftim Kirloviç, Mansur ve nam-ı diğer Koço idi. Nazım 5 Mayıs pazar gününü zehir eden bu haberi okuyunca Babıali'de fazla kalmayarak Kadıköy'üne döndü. Bu tutuklamalarla ilgili olarak evde yapılacak işi yoktu. Normal çalışmalarına devam etti.

Babıali'de birkaç kitapçıya uğradığı vakit, günlerden perşembe idi ve takvimler 9 Mayısı gösteriyordu. Kulağı delik kitapçılardan Ali isminde bir arkadaşı:

"4 Mayıs günü ve akşamı tutuklanan komünistler bu sabah trenle İzmir'e gönderilmişler" dedi.

Böylece Kitapçı Ali, Nazım'ın kulağını bükmüş oluyordu.

Nazım aldırmadı ve Resimli Perşembe'deki işlerini yapmak için dergi idarehanesine gitti. Bir röportaja başlık ve resim hazırlarken tanımadığı birinin odaya girdiğini gördü:

"Bir şey mi istediniz?"

Yabancı adam:

"Ben 1. Şube polis memurlarındanım, sizi müdür bey görmek istiyor, buyurun gidelim."

Nazım bu "istenmeyi" anlamıştı. Kitapçı Ali'nin haberi boşuna değildi. Cetketini giydi, hemen masadaki bir kağıda "Zekeriya Bey'e haber verin, beni polis emniyete götürdü" diye yazdı. Memur yazılanı okuyamadı, uzakta duruyordu. Nazım hiçbir şeye el sürmeden:

"Hadi gidelim" dedi ve Sansaryan Han'ını boyladılar.

Nazım Hikmet, 1. Şube Müdürlüğüne çıkarıldı ve bir komiser tarafından sorguya çekildi. Polise bilinen, bir süre önce Beşiktaş'ta bir kaç 'sabıkalı' ile Hamdi Şamilof'un evinde toplandıkları idi. Bu toplantıda ne konuşulduğu soruldu, yakalananların ifadesine göre "Günün Vazifesi" adlı bir broşürü, Kızıl Yıldız adındaki gizli gazeteyi Nazım Hikmet'in hazırladığı güya bildirilmişti. Bu konudaki bilgisine başvuruluyordu. Nazım Hikmet, bu sözlerin doğru olmadığını hemen anladı. Laz İsmail de, Hüsamettin Özdoğu da böyle bir şey söyleyemezlerdi. "Günün Vazifesi" adlı broşürü kendisi hazırlamadığı için böyle bir yalanı hiçbir tutuklu iddia edemezdi. Nazım verdiği ifadede söylenenlerin hiçbirisinin doğru olmadığını, Şamilof'la eskiden beri tanıştıklarını, bir akşam yemeği için evlerine gittiğini bildirdi. Komiserin başka sorularının da birer "yoklama" niteliğinde olduğunu anladığı için her sorulan eylem hakkında "bilgim yok", "benim hiçbir alakam mevcut değil" şeklinde karşılık verdi. Bununla birlikte ikindiye doğru, suçlanan bir raporla Adliyeye götürüldü. Sorgu yargıcının çeşitli sorularına, Emniyette verdiği ifade gibi karşılıklar verdi. Sorgu yargıcı koğuşurmaya "mahal bulunmadığını" zapta geçirerek Nazım Hikmet'i serbest bıraktı." (Kemal Sülker, Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, 2. Cilt, s.29-31).

Polis bu tukuklamada elde ettiği bilgilerin dökümünü yaptığı fezlekesinde; tutuklama öncesindeki eylemlerin pek çoğunu ve kimlerin yapığını belirmesine rağmen mahkeme Nazım Hikmet'i ve arkadaşlarını tutuklamamıştır. Nazım Hikmet'in eylemleri Laz İsmail'e, Hamdi Şamilof'un eylemleri Hikmet Kıvılcımlı'ya, Sarı Mustafa'nın eylemleri de Telefoncu Ferit'e yüklenmiştir.

Bu olaydan sonra; Nazım Hikmet uzun yıllardır parti içinde verdiği parti kongresinin bir an önce toplanması, yöneticilerin, özellikle Genel Sekreter Şefik Hüsnü'nün değiştirilmesi mücadelesinde başarılı olamayınca, 1929 yılı yazında ünlü Pavli Adası Kongresi denilen toplantıyla, kendisinin ve kimi arkadaşlarının yer aldığı alternatif bir komünist partisi oluşturmuştur. Bu yeni oluşumu Komintern'e bildirdiğinde; grubunu dağıması ve ellerinin altında bulunan matbaayı da onlara vererek Şefik Hüsnü'nün liderliğindeki TKP'ye iltihak etmesi cevabını alır. Nazım Hikmet karara uymaz. Bu durumda kendisi başta olmak üzere, yakın pek çok arkadaşı da TKP'den aulırlar...

Buna rağmen Nazım Hikmet, Komintern'in bir seksiyonu olan TKP lideriyle anlaşmazlığını bırakmak şöyle dursun "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?" manzum romanıyla kamuoyu önüne taşır. 1930'da yayınlanan "Varan 3" kitabının sonuna alelacele "Benerci..."den "İki Bap" koyduğuna göre, manzum hikayedeki asıl tezi

olan "Mefkureci olanlar ne zaman, nasıl, hangi şartlarda kendi kendilerini öldürmek hakkını haizdirler?"i kanıtama çabası içine girmiştir.

Nihayet 1932'de dörtbaşı mamur bir kitap olarak "Benerci..." çıktıktan sonra; Nazım Hikmet, 1933'de TKP'nin lideri Şefik Hüsnü'den bir cevap alır.

Komintern yayın organlarından "Rundschau"nun 7 Temmuz 1933 tarihli 28 sayılı nüshasında Şefik Hüsnü "B. Ferdi" takma adıyla yazdığı "Kemalistlerin Yeni Baskı Dalgası" yazısının sonunda şunları söylüyordu:

"Ancak, polis sadece bu açık saldırı yöntemlerine başvurmakla kalmamaktadır. Türk burjuvazisi, çeşitli küçük burjuva dönek gruplarını, özellikle Nazım Hikmet'in Troçkist muhalefet grubunu Komünist Partisi'ne karşı kullanmasını biliyor. Bu grup sadece Komünist Partisi'ne karşı yürütülen karalama kampanyasına hizmet etmekle kalmamaktadır. Bu grubun üyelerinin defalarca polis ajanı olarak kullanıldıkları da saptanmıştır. Doğal olarak bu, kendisini komünist olarak gösteren bu grubun işçiler arasındaki itibarını yitirmesine yol açtı. Bu yüzden polis, işçileri şaşırtmak için geçenlerde bu grubun üyelerini de tutukladı. Gerçekte tutuklanan "muhallifler" (Nazım grubunun üyeleri) komünistler hakkında bildiklerini polise anlattıktan sonra tekrar serbest bırakıldılar. Bu grubun önderi olan Türk şairi Nazım Hikmet'e gelince (bir çok kez tutuklanıp daha sonra serbest bırakıldı, uzun bir süre kendisini komünist olarak tanıttı ve daha sonra Kemalist toplantılara konuşmacı olarak katıldı), Kemalist hükümet onunla, tıpkı İngiliz hükümetinin Hindistan'da küçük burjuva dönek Roy'la oynadığı oyunu oynamak istemektedir; yani Nazım Hikmet'i "devrimci önder" olarak göstermek amacıyla yargılamak..."

Şefik Hüsnü Bey'in şu yukarıda aktardığımız Komintern organlarından birinde yer alan yazısına göre "Benerci Kendini Niçin Oldürdü?"nün tezi hedefini bulmuştu. Nazım Hikmet'in tanımlamasını yaptığı "Mefkureci olanlar ne zaman, nasıl, hangi şartlarda kendi kendilerini öldürmek hakkını haizdirler?" sorusunun cevabı; romanın sonunda "Fakat bu yanılma nesnesi, katarın başındaki adam için bir kaide haline gelirse ve o adam katarın başında gidemeyeceğini bildiği halde, yerinde durmak için bir saniye olsun ısrar ederse... Bu bir ihanet değil midir?" şeklinde verilmiştir.

Şimdi yukarılardan beri yazılma nedenini ve koşullarını anlatageldiğimiz "Benerci..."deki kişilerin bu kurgu içerisinde kimlere

tekabül ettiğini anlatabiliriz...

Manzum romanın "Birinci Bap"ının ikinci bölümünde 'romanın muharriri' (Nazım Hikmet) Benerci'nin (yani gene Nazım Hikmet'in) nasıl her an ölümle kucak kucağa bir devrimci olduğunu anlatır:

"Delikanlım!

**Sen ki, ya bir köşe başında
kan sızarak başından
gebereceksin,
ya da bir darağacında can vereceksin.
İyi bak yıldızlara
onları göremezsin belki bir daha..."**

"İkinci Bap"ın "ikinci bölümü"nde 'romanın muharriri' (Nazım Hikmet) Benerci'nin (yani gene Nazım Hikmet'in) nasıl bir 'profesyonel revölüsyoner' (profesyonel devrimci) olduğunu tekrar şu dizelerle vurgular:

"Benerci inkılapçı bir gençtir.

**Hazım zamanlarını, boş gecelerini değil
boydan boya ömrünü vermiştir ihtilale..."**

Nazım Hikmet manzum romanının ilk başlarında 'Benerci'de ti-polojileştirdiği kendisini, profesyonel devrimciliğini ve başından geçen olayı (yani arkadaşlarının tutuklanıp kendisinin serbest bırakılmasını) Hindistan'da geçiyormuşçasına anlatırken:

"Benerci gitti.

Baktım ki pencereden:

**muktesit, muharrir ve muhbir
Nedim Vedat Bey geçiyor.**

Düşündüm Benerci'yi

**ve mel'un bir ihtimalle birden
yüreğim cızzz etti."**

dizeleriyle Vedat Nedim Tör'e saldırır. Nazım Hikmet, 1925 Aka-retler Kongresinden itibaren TKP'nin lideri Şefik Hüsnü'nün karışısındaki grubun içinde kendisiyle birlik olan Vedat Nedim'e 1927 tutuklamasındaki ihbarcılığı yüzünden o kadar öfkeli ki; bir

soyutlamaya kalkışmadan 'Nedim' ve 'Vedat' isimlerinin yerini değiştirerek açıkça saldırmaktan kaçınmamıştır. Ve Vedat Nedim'in "Benerci..."deki yeri de sadece bu kadardır. Bir ihbar ve ihbarcılık durumunda ilk akla gelecek isim olarak manzum romanda şöyle bir-iki dizede yer alıp kaybolur...

SOMADEVA = HASAN ALI EDİZ

Manzum roman "Benerci..."nin kahramanlarından, olayların akış sırasına göre bu kez de Somadeva çıkar karşımıza. Somadeva ile "İkinci Bap"ın "üçüncü bölümü"nde karşılaşırız. Kalküta'da "umumi grev", günümüzün deyiimiyle "genel grev" ilan edilmiştir. "Benerci yatakta/Kalküta ayakta"dır. Genel grevdeki Kalküta'nın işçi kalabalığının haykırışları üzerine "Benerci koştu pencereye":

*"Aşağıda sokak
kalabalık,
Yukarıda masmavi bir hava.
Aşağıda bir kamyonun üstünden
kalabalığa
Söz söylüyor en yakın arkadaşı SOMADEVA:"*

Somadeva adının ilk geçtiği yere bir (*) yıldız koyan Nazım Hikmet, sayfa altında şu açıklamayı yapar: "Benerci'nin en yakın arkadaşı olup, uzun bir müddetten beri Kalküta'da bulunmuyordu. Binaenaleyh, böyle bir zamanda onun sesini duyup kendisini görmek, elbetteki, Benerci'yi sevinçli bir hayrete düşürecektir."

Nazım Hikmet'in, "Somadeva" adıyla manzum romanı "Benerci..."de tipolojileştirdiği kişi Hasan Ali (Ediz)'dir.

Türkiye Komünist hareketine Şefik Hüsnü çevresinin 1920'lerde kurduğu İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ile "Aydınlık" dergisi çevresinden girmiş, 1923 1 Mayıs'ında dağıttıkları bir beyanname yüzünden bir kaç partili arkadaşıyla tutuklanmış, serbest bırakıldıktan sonra aynı çevrede mücadeleye devam etmiştir. 1 Ocak 1925'de Akaretler'de yapılan TKP 2. Kongresi'nde Aydınlık delegesi olarak yer almış, Kongre'de MK üyeliğine seçilerek, İcra (Faaliyet) Komitesi'nde de görev alarak Parti'nin Moskova'daki Harici Bürosu'nda iribat işlerini üstlenmiştir. Şubat 1925'deki Şeyh Said önderliğindeki Kürt isyanı üzerine çıkarılan Tahrir-i Sükun yasasına dayanılarak parti yayın

organlarının kapatılması ve partililerin tutuklanmaya, ele geçirilemeyenlerin aranmaya başlaması üzerine Şefik Hüsnü'yle birlikte Sovyetler Birliği'ne kaçtığından, Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 sene hapis cezasına mahkum edilmiştir. 1926 Mayıs'ında Viyana'da toplanan Parti Konferansı'na da katılan Hasan Ali (Ediz) konferanstan sonra tekrar Moskova'da bulunan Harici Büro'daki görevinin başına dönmüştür. Gerek Vedat Nedim'in ihbarıyla yapılan 1927'dekine, gerekse 1929 Mayıs'ındaki İzmir Komünist tutuklamalarına, Moskova'da bulunuşu yüzünden sokulamamıştır. 1929 tutuklamasıyla MK'nın üç faal elemanının (Doktor Hikmet, Laz İsmail ve Hüsamettin) faaliyet dışı kalması ve aynı yılın yazında Nazım Hikmet'in Pavli Adası'nda yaptığı bir toplantıyla "Muhallif TKP"yi kurması üzerine; Parti'nin lideri Şefik Hüsnü tarafından (Nazım Hikmet'in yıllardır kavgasını verdiği seçimsiz, yukarıdan atama olayı tekrar gerçekleştirilerek) Hasan Ali Ediz Türkiye'ye gönderilir. Partinin tam ve tek yetkili kişisi ilan edilir. Moskova'dan Türkiye'ye gelerek duruma el koyan Hasan Ali Ediz'in ilk yaptığı iş; Nazım Hikmet'i ve arkadaşlarını Parti'den attığını ilan etmek ve bu kararı gerek Parti'nin yeralı organlarında, gerekse Komintern'in organlarında yazılı olarak duyurmak olmuştur. 1930'dan itibaren bu durum daha sık tekrarlanmaya başlamış, örneğin 1936'daki TKP Faaliyet Programı'nın önsözünde: "...Artık Kemalistlerin proletaryaya ve emekçi köylülüğe karşı yaptıkları ters ve aldatıcı propagandaları doğrudan doğruya ve açıktan açığa kalles Nazımlar, provokatör Şamiloflar, yalancı Sarı Mustafalar yapmaktadırlar" suçlamasına yer verilmiştir.

Nazım Hikmet'in Somadeva ile ilgili dipnotunda "uzun müddetten beri Kalküta'da bulunmuyordu" açıklamasını yapması; yukarıda da değindiğimiz gibi Hasan Ali'nin 1925'den beri Moskova'da bulunduğunu anlatmak istemesindendir. Gencl grevle ayağa kalkmış olan Kalküta'da işçi kalabalıklarına Somadeva'nın "söz söylüyor" olması, aslında bir yandan partililere ve kitlelere Hasan Ali'nin Nazım Hikmet'in "bir hain olduğunu" duyurması, öte yandan da yoğun bir ajit-prop faaliyeti yapmakta oluşunun vurgulanmasıdır. Nitekim Nazım Hikmet, Benerci'nin (yani kendisinin) Somadeva tarafından kitlelerin önünde taşlanması, Hasan Ali'nin kendisine karşı yönelttiği "partisinden koğulmuş kişi" kampanyasını soyutlamak için yazmıştır. Kitle, Benerci'yi hasretle kucaklamak isterken Somadeva bunu görmezden gelmektedir:

"... Ve orada camın arkasında, sarı yüzünü gördüler.

Somadeva Benerci'yi tanıdı. Kolları ona doğru uzanır gibi oldu. Bu hareketi, yalnız, yukarıdan Benerci kendi içinin içinden

Somadeva gördü. Başka hiç bir göz, uzanmak, kucaklamak isteyen kolların hasretini göremedi..."

1930'dan itibaren TKP'nin Türkiye'deki tek ve tam yetkili adamı Hasan Ali'nin Nazım Hikmet'e reva gördüğü bu hareketi Hikmet Kıvılcımlı da yıllar sonraki anılarında şöyle anlatacaktı:

"Nazım Hikmet: Beni, Hasan ve Vasıf'la 'Parti'nin Triumvirası' sayardı. Onun için olacak, Elazığ 'Üniversitesi' dönüşümde, '1 Mayıs' günü (1934 yılı 1 Mayısı olmalı! -E.K.) polisin eski müteferrikasında karşılaşır karşılaşmaz, Şefik ile Hasan'ın kendisini haksız yere Parti'den attıklarını yana yakıla anlattı. Müteferrika'nın (Polis nezarethanesinin) pis helasına varan çamurlu dar koridorda, onu acıyarak dinledim. Gizli matbaayı partiye vermemiş (Nazım Hikmet'in 'muhalif TKP'sinin gizli matbaası. Yukarılarda değindiğimiz gibi Komintern'in Şefik Hüsnü ekibine vermesini istediği matbaa- E.K.) almaya gelen sarhoşmuş. Israr edilmiş. Güveni kaçmış. Ara açılmış..."

"-Bak şimdi Nazım dedim. Ben bu işin ayrıntılarını bilmiyorum. Senin anlattıklarını dinleyince ne hükme varılır? Parti direktiflerine uymamakla disiplinsiz duruma düşmüşsün. Belki sana şahsen düşmanlar. Ancak sen onların ellerine koz vermişsin. Vereydin matbaayı.

"-Körkütük sarhoşa mı?

"-Canım bilmiyorum, parti emriyle gelmiş ya.

"-Nasıl teslim ederim zilzurna sarhoşa?

"-Belki sarhoş görünüyordu.

"-Hayır leş kokuyordu.

"-Haklı olabilirsin. 'Vermem' diyeceğine, usulüyle haber yoldın. Oysa sen sonra yapılan ısrarları dinlememişsin. Kendin söylüyorsun.

"-Sıtkım sıyrıldı bunlardan.

"-İyi ama, işte o primitivizmdir. Parti içinde fraksiyondur. Enternasyonal ölçüde fraksiyonculuğa karşı ne yaman savaş güldüğü bilinen şey.

"-Sen de mi beni mahkum ediyorsun?

"-Ben seni mahkum etmiyorum. Parti demek biçim demektir. Sen özde haklı bile olsan, biçimi çiğnedin mi, eloğlu yakana yapıştır.

Nazım gene aynı konuyu başka başka versiyonlarla tekrarlıyordu:

"-Nazım, dedim. Sen lider şöhreti mi istiyorsun?

"-Vallaha, billaha hayır. Hiçbir şeyde gözüm yok. Bir yol bende lider vasfı arama. Çabuk heyecanlanıyorum. Serinkanlılığım nerde?

"-Şair olarak epey anılıyorsun. (O zaman... Demek Parti'den atılınca: Nazım şiirleri plaklara alınıp satılmaya başlamıştı). Bu işi herkesten iyi yaptığına göre, şairlikle yetinemez misin?

"-Yetinirim. Şeflikte, liderlikte gözüm varsa kör olayım.

"-Öyleyse neyi paylaşamadınız?

"-Hiç. Bilmem ki. Şefik Hüsnü bana taktı. Hasan derseni, onu bilirsin.

"-Bilirim. Ona ne diye koz verdin?

"-Sarhoşu mahsus yolladı.

"-Sen de bastın."

Kıvılcımlı, Nazım Hikmet'le İstanbul Emniyet Müdürlüğü Polis müteferrikasında, aynı konudaki konuşmalarını şöyle sürdürüyor:

"-Şimdi ben ne yapayım? dedi. Sen benim yerimde olsan ne yapardın?"

Uzun boylu düşünmedim. O zamanki parti anlayışını açıkladım:

"-Sen Troçkistmişsin.

"-Yalan!"

(...)

"-Belki sana yalan geliyor ama, Böcür (Hasan) yazılı belgelerin ele geçtiğini ve Komintern'e gönderildiğini öne sürüyor. Komintern tasdik etmiş.

"-Katiyyen yalan!"

"Böcür"ün (Doktor Hikmet'in Hasan Ali Ediz'e boyunun kısalığından ötürü taktığı lakap E.K.) ayak üstünde dokuz yalan kıvırdığını biliyordum. Ancak o sırada Türkiye aydınları arasında Heybeliada misafiri Troçki'den epey kalıntılar dolaştığı ortadaydı. Heyecan çatlatma ve nutuk çekme bakımından Nazım'ın anadan doğma Troçki mizacı vardı. Troçki'nin hangi ideolojiyi nasıl beslediğini belki Nazım incelememiştir. Şair olarak eğilimi Troçkizme yatkındı. "Böcür"lerin onu bu za'if noktasından vurduğu muhakkaktı."

Somadeva'nın (yani Hasan Ali Ediz'in) "Benerci..."de bundan sonraki rolü şu şekildedir: Bir başka eylemden ötürü hapse düşer. Orada vereme yakalanır. Bir kolayını bulup hapishadeden kaçır. Dışarıda kaçak yaşarken hem parasızdır hem de hastadır. Arkadaşı Benerci'yi bulur. Benerci onu doktora götürür. Doktor verem olduğunu

söyler. Kaçak yaşadığından hastaneye yatırılmaz. Benerci, onu eski bir tanıdığı olan idealist bir ninenin yanına yerleştirir. Kendisini sık sık ziyaret eder. Somadeva da canına kıymayı düşünmektedir. Benerci, Somadeva'yı 'idealist nine'nin yanına yerleştirip ayrıldıktan sonraki bölümde karşımıza Roy Dranat çıkarsa da, ona ileride değneğimizden, şimdi biz Somadeva'nın sonunu bir öğrenelim. "İkinci Kısım Sonuncu Bap"ta Somadeva'nın ölümü anlatılır:

"Somadeva'nın ölüsü, imamsız, rahipsiz ve hahamsız ve kavga şarkıları söyleyen onbinlerce kişilik bir cemaatle kaldırıldı. Benerci Somadeva'yı gömdükten sonra, ninenin evindeki odaya geldi. İpi yerde çengeli tavanda mıhlı gördü. Duvarın dibindeki yer yatağının yastığı altından kırmızı kaplı, çizgisiz defteri çıkardı.

Defterin kabında "Hindistan'ın Yirminci Asır Tarihi" diye yazılıydı. Benerci defteri açtı. Baş tarafta, Somadeva'nın bir gece kendisine okuduğu yarı kalmış mukaddime vardı. Sonra beyaz sayfalar. Son sayfada beş altı satır. Benerci bu beş altı satırı okudu:

"Ben, Somadeva, Hindistan'ın yirminci asır tarihini yazmaya başladım. Fakat bitirmeden öleceğim. Arkadaşlarım bıraktığım yerden yazmağa devam etsinler. Tarihin sonu inanılmayacak kadar güzel olacaktır. Buna eminim..."

Somadeva, bundan sonra manzum roman "Benerci..."den çekilir gider. Nazım Hikmet, Somadeva'nın sonunu bu şekilde bağlamakla (1932'de yazmış olmasına rağmen) verilen devrimci mücadelenin Somadeva ile kaim olmadığını, o ölüp gitse bile, yarım bıraktığı yerden arkadaşlarının devam ettireceğini vurgular. Somadeva'da ti-polojileştirilen Hasan Ali 'nin Türkiye tarihi devrimci mücadelesi içindeki rolü; zaten yıllar sonra, Nazım Hikmet'in 1932'de "Benerci..."de çizdiğinden farklı olmamıştır.

SOMADEVA ÇOK ÇABUK YORULUYOR...

1930'da Şefik Hüsnü adına Moskova'dan gelerek TKP'nin üst yönetimine el koyan Hasan Ali bir yandan "muhalifleri" partiden atarken, öte yandan da hızlı bir faaliyete girişir. 1930 yılı ortalarında TKP İstanbul Vilayet Komitesi adına haftalık "Kızıl İstanbul" gazetesini yayınlatır. 1 Ağustos 1930'da anti-emperyalist bildiriler dağıtır. Tutuklamalar üzerine kendi de Eylül 1930'da yakalanır. 1931 Şubatı'nda sonuçlanan davada 4 yıl hapse mahkum edilir. Yatmakta olduğu ha-

pishaneden 1 Ağustos bildiriler ni askeri birliklere postalaması nedeniyle tekrar yargılanır ve askeri mahkeme tarafından bu kez de 7,5 yıla mahkum edilir. 1933'de Cumhuriyetin 10. yılı dolayısıyla çıkarılan af kanunuyla hapisten çıkar. En az kendisi kadar yetkili, partinin ikinci adamı konumundaki Eczacı Vasıf'la birlikte (yeni hapisten çıkan Doktor Hikmet'i de yanlarına alarak) üçü TKP'nin Şefik Hüsnü adına yöneticiliğini yaparlar. Birlikte ya da tek tek zaman zaman uğradıkları adli koğuşturma, 1938 Haziranı'nda Doktor Hikmet'in Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi tarafından 15 yıl ağır hapse mahkum edilmesiyle taçlanır. Nazım Hikmet'in hem Donanma Davası'nda hem de öncesinde Kara Harp Okulu Davası'nda mahkum edilmesi, ve ikincisine bazı sivil komünistlerin de dahil edilmesi üzerine Hasan Ali Ediz -Türkçedeki o güzelim halk deyimince- "Hızlı koşan çabuk yorulur"daki gibi, 1938'de artık yorulmuş, tükenmiş ve korkmuştur. Askeri Mahkemelerin yarattığı terör ortamından dehşete düşerek yakın partili (yönetimde de etkili) arkadaşı Eczacı Vasıf'la birlikte, dönemin devlet gizli polis örgütü Milli Emniyet'e başvurur. Her ikisi de Milli Emniyet yetkililerine yazılı güvence vererek "Bundan böyle komünist hareket içinde bulunmayacaklarına dair" söz verirler. Gerçekten de bu tarihten sonra Eczacı Vasıf, memleketi Kilis'e dönerek eczacılığa başlar; günümüze dek de, bir daha adı sanı komünist hareketlerde geçmemekle birlikte, öldüğü ya da kaldığı konusunda da hiçbir bilgi yoktur. Hasan Ali Ediz'e gelince, O da öldüğü 1972 yılına dek 'sözünde durarak' bir daha hiçbir sol hareket içinde yer almaz. Önce Milli Eğitim Basımevi'nde 'düzeltmen' olur. Sonra Remzi Kitabevi'ne kapılanır. Uzunca bir süre kaldığı Sovyetler Birliği'nde öğrendiği Rusçasıyla Marxçı-Leninci kuramın ve pratiğin dışında, sadece edebi eserleri Türkçeye çevirmekle yetinir.

Hal böyle iken; yıllar sonra, sol üdcbamızdan (ediplerimiz) biri olan Şükran Kurdakul, 1980'de yayınlanan Gencl Yayın Yönetmeni olduğu "Sosyalist Kültür Ansiklopedisi"nin "Ediz, Hasan Ali" maddesine aynen şunları yazmakta hiçbir beis görmemişti: "Yazar, eylem adamı".

ROY DRANAT = ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR

Nazım Hikmet, "Benerci..." manzum romanında bir yandan Benerci'nin başından geçenleri anlatıp, tezini kanıtlamaya doğru giderken bir yandan romanın esas kahramanlarını tanıtır ve konuşur. Öte yandan da tüm olumsuzluklarıyla, devrimci hareket içinde daha önce rol

oynamış kişilikleri de Benerci'nin yolu üstüne çıkarır. Asıllarına uygun davranışlarını göze baturır. Manzum romanın ikinci esas kahramanlarından Somadeva (ya da Hasan Ali Ediz) uzun uzadıya yer alırken, Vedat Nedim Tör'ün (Nedim Vedat) muhbirliğine değinilir geçilir. Romanın 60. sayfasında bu kez Roy Dranat çıkar karşımıza:

**"Sıcak
Ufukta ışıldayarak
nehir akıyor.
Benerci kapalı bir kitap gibi
Roy Dranat toprağa bakıyor
Ve konuşuyor, yarı yoldan dönen
bizim eski ahbap gibi:**

**"-Benerci sen
Yüksek dağların çayırlarında biten
keskin kokulu
gözalan renkli bir otsun.**

**Fakat
deve-dikeninden
daha faydasız bir ot.
Benerci sen bir Donkişotsun
kahraman
ve gülünç
bir Donkişot.**

**Benerci bil ki
neticeler çıkarmak
öyle mümkün değil ki...**

**Hayat öyle karışık.
Geç efendim bunları bırak,
Akşamüstü serinlikte teferrüce çık...
Ve Yahya Kemal Beyi asrileştir biraz
yaz:**

**"Şöyle rahat bir kuşeye sığındık da biz
Dehrin bu hayı huyuna meclubu handeyiz..."
Gerisini at.
İşte felsefei hayat."**

**Benerci güldü.
Ben bir şey demedim.**

*Eski bir kavga şarkısı mırıldanarak
bakıyorum ufukta akan suya.
Sıcak
yazdım bütün gece Benerci'yi
şimdi bir yatsam uykuya.(1)"*

Nazım Hikmet, daha önce de değindiğimiz gibi, manzum romanının burasında dipnot numarası (1) koyarak, okurların ilk kez karşılaştıkları bu isim hakkında sayfa altında bir açıklama yapıyordu: "Okuyucularıma ismiyle ilk defa karşılaştıkları Roy Dranat hakkında kısa bir malumat vermediği münasip buldum. Roy Dranat, Benerci'nin eski bir kavga arkadaşıydı. Fakat sonra, galiba korktu, galiba sabrı tükendi ve galiba ruhunu satıp rahatı bulmak fırsatını ele geçirdi. Kavga dan ayrıldı. Şimdi Roy Dranat, İngiliz emperyalizminin emrinde, sakalsız, pelerinsiz ve kılıcsız, rahatını arayan zavallı, mustarip bir Faust'tur."

Bu yazımızın birinci bölümünde değindiğimiz gibi; Roy Dranat "Benerci..."de Şevket Süreyya Aydemir'e tekabül etmekteydi. Daha önceleri de "Benerci..."de kimin kime tekabül ettiği, kimileri tarafından tartışına konusu edilerek, örneğin Yalçın Küçük tarafından, Sovyet yazar Radi Fiş'e dayanılarak Roy Dranat'ın Nazım Hikmet'in gençlik arkadaşlarından Vala-Nurettin (Va-Nu) olup olamayacağı gündeme getirilinişti. Aslında Şevket Süreyya olan Roy Dranat'ı Nazım Hikmet'in bize ilk kez tanıttığı dizeden sonraki:

*"Roy Dranat toprağa bakıyor
Ve konuşuyor, yarı yoldan dönen
bizim eski ahbap gibi"*

dizelerindeki "bizim eski ahbap" Vala-Nurettin oluyor ve manzum romandaki yeri sadece bu üç sözcükle varoluyor. Vala Nurettin, hem Nazım Hikmet'in hem de Roy Dranat'ın (yani gerçekte Şevket Süreyya'nın) "eski ahbabı"dır. Üçü de 1921'de Sovyetler Birliği'nde kurulan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi(KUTV)'nin ilk Türk öğrencilerindendir. Öteki iki arkadaşı gibi o yıllarda partili olan Vala-Nurettin, Türkiye'ye döndüğü 1926-1927 yıllarından sonra devrimci harekette yer almamış "Burjuva matbuatı"na intisab ederek gazeteci-yazar olmuştur. Vala-Nurettin'in komünistliği ve Komünist Partiliği eskilerin deyişiyle "bir teşehhüd miktarı"dır.

"Benerci..."de Roy Dranat ya da Şevket Süreyya Aydemir'le ilk karşılaşmamızdan sonra, ikinci kez daha ileride, Somadeva'nın ya-

nından dönen Benerci'nin onu sokakta görmesiyle tekrar karşılaşınız:

"Bir köşe başında Roy Dranat'la karşılaştılar.

Havagazi fenêrinin altında durdular. Roy Dranat sarhoştu. Benerci'nin ellerini tuttu:

-Benerci belki siz haklısınız, dedi. Belki haklısınız. Fakat ben, "dünyayı düzeltecek ben mi kaldım"a kadar düştüm. Müm-kündür ki, "beş parmak bir olmaz"a kadar da alçalayım. Amma bana öyle geliyor ki, sizin hakkınız var. Allahaismarladık Benerci. Ben bu tarafa sapıp yoluma gidiyorum, sen de yoluna git...

Roy Dranat, Benerci'nin ellerini bıraktı. Şapkasını çıkardı. Yerlere kadar eğilerek Benerci'yi selamladı:

-Belki siz haklısınız...

Sallanarak uzaklaştı..."

Bundan sonra Roy Dranat romana üçüncü ve son kez, ölümüyle girer:

"Benerci, Somadeva'nın odasından sokağa çıkınca, Roy Dranat'ın "akşam üstü serinlikte bir teferrüçten dönerken" soğuk alıp zatürreeden öldüğünü duydu. Ve Roy Dranat'ın oteline gitti. Gördüklerini şöyle anlatıyor:

*Girdim ki içerlye
iki eli yanına gelmiş
yatıyor otel odasının
dört topuzlu karyolasında.
Ölü.*

*Omuzlarına kadar çarşafı örtülü,
gözleri açık...*

Çarşafın altında ayakları:

acayip bir hayvanın dinleyen kulakları...

Gözleri bakıyor

ayakları arasından dolaba.

Dolabın aynasında görüyorum:

başını değil,

yüzünü değil,

kaşını değil

kapakları açık, içi örtülü gözlerini

yalnız ölü gözlerini...

Gözleri bakıyor dolaba.

*Ehramda bir kapı
açar gibi
açtım
dolabı.*

*Alt katta bir kutu var:
kutuda ölünün hiç giymediği
siyah kunduralar.
Ütülü elbiselerle dolu orta kat:
asılmış dolabın içine
sıra sıra elsiz ve başsız Roy Dranat.
Bir şişe permanganat
yakalık,
mendil çorap.*

*Bir kitap:
çok eski günlerde beraber okuyup
satırlarının altını beraber çizdiğimiz
bir kavga kitabı.
Kapadım dolabı.
Onun, dolaba bakan gözlerini kapadım.
Artık satılacak bir yürek!
kiralık bir kafa bile yok.
Roy Dranat hoşça kal
mesele yok.
YORGAN GİTTİ,
KAVGA BİTTİ."*

ŞEVKET SÜREYYA ELEŞTİRİDEN ALINMIYOR

Yukarıdan beri önce Roy Dranat adıyla, daha sonra da kendi adıyla "Benerci..."de geçecek olan Şevket Süreyya kitap yayınlandıktan kısa süre sonra "Kadro" dergisinde bir yazı yayınlar. Yazısının ilk üç bölümünde 1920-1922 yılları arasında Nazım Hikmet'le Moskova'da beraber geçirdikleri yıllardan söz ettikten sonra şunları yazar:

"Hintli bir genç doktor tanırdık. Adı: Benerji.

Benerji ağır bir münevver ve eyi bir adamdı. Fakat onun da, Moskova'ya ya okumak, ya görmek için gelen her Hintli gibi,

şakin, lakin kapalı, aradığını bulamamış, tatmin edilmemiş insanların, acıklı hali vardı. Zaten, asırlardanberi kendi içinde yaşayan, gerek tabiatın, gerek cemiyetin zulmüne, kendi içinin silahlarıyla mukavemeti daima bir din gibi yaşatan Hintli ruhu, maddenin, makinanın, hareketin, hülasa, iptidai sükunetinden ayrılmış Avrupa tabiatının havasından daima rahatsız olur.

Benerji'nin mazisinden çok az şey bilirdik. Acaba şimdi nerededir? Öldü mü? Yaşar mı? Onu da bilmiyorum ki, Hintli doktor başka memleketlerde doyuramadığı idealist ruhuna yeni gıdalar bulmak, yeni bir şeye inanmak için geldiği bu yeni memlekette, geldiğinden daha perişan, geldiğinden daha müttekasız ve daima muhitine yabancı yaşadı."

Şevket Süreyya yazısının bundan sonraki bölümünde "Benerci..."yi özetler, ardından Hindistan hakkında bilgi verir ve sonunu şöyle getirir:

"Benerji kimdir? Kimdir o bütün bağlandıkları tarafından terk olunmuş adam ki, bize yalnızlığının, bize müttekasızlığının ıstırabını bir mukkaddes meczupluk şeklinde göstermek istiyor? Halbuki üstüne aldığı aba'nın deliklerinden sırtıtan, sadece ıstırabıdır. Bu sürüklenen ıstırabı bir sürü "Mik'ap kafalı" se-yirciler sarmıştır ki, onlara bu önlerindeki, bir takım garip marifetler yapan bir temaşa nesnesi gibi görünüyor. Anlamıyorlar, fakat endişeleri hoşça vakit geçirmektir.

Benerjide Nazım Hikmet kendisini konuşturdu ve Benerji, Nazım'ın kendisidir."

Şevket Süreyya haydi diyelim ki, "Roy Dranat" tipinden alın-ganlık göstermedi, ya "Yalnız şunu hatırlatmak isterim ki, Benerci emperyalizmi ve emperyalizm ile mücadeleyi Neo-Hitlerist-Sosyal-Faşist-Sinyor-Fon Şevket Süreyya Bey gibi anlamıyordu." notuna ne demeli?...

Nazım Hikmet'in artık "Benerci..."nin finalinde, tezini yani lider konumundaki bir devrimcinin hangi durumda intihar etmesi gerektiğini vurgulama anı gelmiştir. Yıllarca parti içinde Şefik Hüsnü'ye karşı verdiği mücadeleyi, romanın kahramanı Benerci'ye (yani Nazım Hikmet'e) aktararak, "Fakat bu yanılma nesnesi, katarın başındaki adam için bir kaide haline gelirse ve o adam katarın başında gidemeyeceğini bildiği halde, yerinde durmak için bir saniye olsun ısrar ederse... Bu bir ihanet değil midir? Ben bir saniye olsun iha-

net edemem. Bu benim uzviyetimde yok." dedirtir. Yani Partinin lideri Şefik Hüsnü'ye demektedir ki; "senin konumunda olsam bir saniye durmam intihar ederim." Nitekim Benerci romanın sonunda kendini öldürerek, bunu yapabileceğini de ispatlar...

"Benerci..."nin kitap olarak yayınlandığı 1932 yılıyla günümüz arasında 60 yıl var. 1917 yılında yeryüzünde başlayan reel sosyalizmin ve benzerlerinin artık kötü birer örnek olarak kalabilmesinde "Benerci..."nin tezinin niçin bir katkısı olmasın? Dünyadaki komünist partisi liderliklerinin (iktidarda olsun ya da olamasın) onlarca yanlışlarına rağmen, koltuklarında çakılıp kalmalarına, Komünist Partili bir şairin şairce sezgisiyle 60 yıl önceki bir uyarı değil midir acaba "Benerci..."? Günümüzün devrimci hareketleri ve onların liderliklerinin de "Benerci..."den alacakları / çıkaracakları / dersler yok mudur dersiniz?..

**"Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"
deki Komünistler**

"ROMANTİKA"DA "HASAN", "KERİM" VE "İSMAİL"...

Nazım Hikmet, dilimize "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" adıyla çevrilen romanını Sovyetler Birliği'nde Rusça olarak yazmış. Kendisinin koyduğu Rusça adı: "Romantika". Sovyet yazarı Aleksandr Fevralski'nin Nazım Hikmet'le ilgili anılarını tuttuğu 27 Mart 1961 tarihli günlüğüne göre; "Nazım'la telefonlaşarak (...) Karlovi Vari'de bulunduğum sırada karşılaştığım tiyatro çalışanlarının selamlarını ilettim ve gördüğün genel provayı anlattım. (...) Sonra yakında, oyunlarından oluşan bir kitabın yayınlanacağını, "Romantika" adını verdiği romanının tamamlandığını ve şimdi romanı Rusça'ya çeviren çevirmene yardım ettiğini söyledi." (Aleksandr Fevralski, Nazım'dan Anılar, s.90) Fevralsky'nin dipnot açıklamasına göre de: "Roman 'Znamya' dergisinde (1963, 4 ve 5. sayılar), bir yıl sonra da ayrı basım olarak yayınlandı." Rusça'dan sonra yabancı dillerden ilk kez Fransızca'ya çevrilmiş. O dildeki adı: "Les Romantiques". Yazarın kendisi Türkçesine bir başka isim vermiş ama, ne olduğu bilinmiyor.

Fransızca'dan yapılan çevirisiyle dilimize ilk kez, 1966 yılında Mehmet Ali Ermiş'in "Gün Yayınları" tarafından yayınlandı. Adı: "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"di. 1967'de aynı yayınevinden 2. baskısı çıktı. Üçüncü baskısını 1970'de Habora Yayınları yaptı. Bizim tahlil sırasında elimizin altındaki nüshası ise Habora Yayınları'ndan çıkan 4. baskısı (1976).

Nazım Hikmet'in yıllar önce ilk kez 1932'de kitap olarak yayınladığı "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?"de de kullandığı zaman, mekan ve kişileri karıştırma yöntemi, en son olarak bu romanında da görülür.

1940'da Çankırı Cezaevi'nde yatarken başladığı "Memleketimden İnsan Manzaraları" destanında da uyguladığı aynı yazım yöntemi "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"de daha yoğun olarak göze çarpar.

Anıların çağrışımıyla açılan, gelişip, serpilerek genişleyen roman; 1925 yılında "Ahmet" in "Şükrü Bey eniştesi"ni ziyaretiyle başlar. Romanın hemen ilk başında "Ahmet" adıyla okurların karşısına çıkan

kişi Nazım Hikmet'in kendisidir. Roman boyunca ilk başlarda "Ahmet" olan Nazım Hikmet, pek çok olayda zaman zaman "İsmail" olacaktır.

"Ahmet" (yani Nazım Hikmet), Şubat 1925'de Şeyh Said önderliğinde patlak veren Kürt ayaklanması üzerine 3 Mart 1925'de çıkarılan "Takrir-i Sükun" yasasına dayanılarak başlatılan terör ortamında TKP mensuplarının Mayıs'dan itibaren tutuklanmaya başlaması üzerine kendisi de arandığından kaçıp saklanmışır. Bu nedenle İzmir'e gitmiştir.

"Şükrü Bey eniştesi" arandığını anlayıp, saklanmasına yardım etmekte ikirciklenince, arkadaşı İsmail'le buluşup, İzmir'in varoşlarında bir "gecekondu- kulübe"de saklanmaya başlar...

Bu "kulübe-gecekondu"da başlayan roman örgüsü; Nazım Hikmet'in kah çocukluk ve delikanlılık yıllarına, ama en çok da Sovyetler Birliği'nde geçen KUTV'daki (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğrencilik dönemine sık sık uzanacaktır. Nazım Hikmet KUTV'daki yıllarına o kadar sevecen, o kadar duygulu ve canlı yaklaşmaktadır ki, bunun tanıdığı olan A. Fevralski "Zaten, ona 1920'lerde Moskova'daki gençliğini anımsatan her şeye özel bir sevgi ile yaklaşırdı" demektedir.

Roman, Nazım Hikmet'in yaşamının yoğunlaştırılmış bir otobiyografik yazımı gibidir. "Ahmet" adıyla görüldüğü romanda, olaylar ve anılar çağrıştırdıkça, daha ilerilerde "İsmail" olmaktadır. Örneğin romanın hemen başlarında İzmir'in varoşlarındaki kulübede, gece yatma hazırlığı içindedirler:

"Ahmet soyunmağa başladı. İsmail çekti battaniyeyi çenesine kadar."

Hemen 12. sayfadaki bölümün son paragrafında, yukarıdan beri Nazım Hikmet'i özümseyen "Ahmet" birden "İsmail" olur:

"Ahmet kısa donlu, kolsuz ten fanilesiyle kalmıştı.

İsmail'in çenesine battaniyenin sert tüyleri batıyor. İsmail'i bundan 13 yıl sonra, 1938'de Ankara'da, Askeri hapishanede altı ay tecritte tutacaklar. Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi demir parmaklıkla ya, camları yok. Kar içeri yağacak. Yer de çimento. İsmail hatırlayacak, bu geceyi, bu gece battaniyenin çenesine battığını, Ahmet'in lambayı üfleyip de bir türlü söndüremeyişini." (s.12)

Bundan bir kaç paragraf sonra Ahmet (yani Nazım Hikmet) uyuyamadığı yatağından kalkıyor, pantolonundan sigara aranıyor, kapının eşliğine oturuyor, bir sigara yakıyor. Tam bu durumda iken Ahmet (yani Nazım Hikmet) birden 1921-22 yıllarının Moskovası'na, Mos-

kova'daki Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ndeki anılarına yöneliyor:

"Oturdüğüm yerde arada bir başımı kaldırıp, karşımda, benim gibi patates ayıklayan mavi gözlü kıza bakıyorum. Vakit öğleye yakın. Dışarda Moskova'ya kar yağıyor, ama Üniversite mutfakı sıcacık. Karşımdaki kız başına, omuzlarına sardığı şalı niye çıkarmaz? Solumda ekonomi-politik profesörüm; sağımda İranlı Hüseyinzade, öğrenci; onun yanında Çinli Sİ-YA-U, öğrenci o da; onun yanında Üniversite direktörümüzün yumurtası ve karbonatı fazla kaçmış pandispanya karısı; onun yanında tanımadığım biri, Rus olacak, burnundan belli; onun yanında başımı kaldırıp baktığım mavi gözlü kız; onun yanında boynundan ilikli gömleğinin göğsünde Kızıl Bayrak nişanıyla Petrosyan, Üniversite parti hücresi sekreteridir; hepimiz koskoca bir kovanın başında, tahta sıraların üstünde, halka olmuşuz, mutfak nöbetimizi tutuyoruz." (s.13)

Ahmet (yani Nazım Hikmet) bundan sonra; o an için bulunduğu İzmir'in varoşlarındaki bir kulübeden, sürekli 1921-22'lerin Moskovasına ve 50'li yıllara kadar Türkiye sol hareketinin kimi olay ve kişilerine ilişkin, sıçramalarla anılar aktarıyor.

Hem Ahmet hem de İsmail olan Nazım Hikmet, bazen de İsmail adı altında başka bir kişiliğe bürünüyor, örneğin sayfa 108'de:

"İsmail'in ilk yakalanışı bu geceden üç yıl sonra oldu. 1928'de. İsmail İzmir'de yakalanıp Diyarbakır hapisanesine sürüldü. Yattı, iki yıl, çıktı. 1931'de yine yakalandı. Yargılanıp Bursa hapisanesine sürüldüler..." paragrafında "İsmail", 1928 (Aslında 1929) İzmir Komünist Tutuklamasında yargılanıp cezaya çarptırılan ve Diyarbakır cezaevine sürülen bir komünist oluyor.

117. sayfada ise İsmail tekrar Nazım Hikmet oluyor:

"İsmail'i 938 kışında yine aldılar. Ankara'ya yolladılar. Askeri cezaevinde tecrite soktular. Tecrit dediğin taş bir oda. Penceresi de parmaklıklı ya, camları yok. Kar içeri yağıyor. Yer de çimento. Döşek möşek şöyle dursun, bir battaniye vermedi hergeleler. İsmail yukarı-aşağı dolaşırken 13 yıl önceyi hatırladı: İzmir'de, kulübede battaniye tüylerinin çenesine batışını, Ahmed'in lambayı üfleyip de bir türlü söndüremeyişini."

Ardından İsmail'in (yani Nazım Hikmet'in) Donanma Davası sorgusu sırasında başından geçenler anlatılıyor...

Nazım Hikmet "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"de olaylar ve kişileri; biri Sovyetler Birliği dünyasının eşiğinde ve oradayken tanıdığı, sonraki yıllarda çeşitli vesilelerle tanımak zorunda kaldığı ikin-

ci plandakiler; diğeri de ideolojisinin ve siyasi hareketinin içinde doğrudan birlikte olduğu kişiler olmak üzere ikiye ayırmış gibidir.

Örneğin 49. sayfada karşımıza çıkan "Süleyman" ve "Tevfik" birinci kategoride saydıklarımızın içine giren iki kişidir.

Önce İzmir'in varoşlarındaki kulübede Ahmet'le İsmail...

"Gece yarısına doğru mu ne, kapıya vuruluyormuş gibi geldi Ahmede... Sıçrayarak doğruldu portatifin üstünde.

Kapıyı açtım.

Ahmet alnını oğuşturdu. Kulübenin kapısından yana bakıyor. Basıldık mı ne? Dinledi; yalnız motor sesi: güm güm de, güm güm..."

Hemen bunun ardından "Kapıyı açtım." cümlesiyle yeni bir paragraf başlıyor. Ama kapıyı açtığına gördüğü şu:

"...Yıllardan 921. Dört gün üç gecedir İnebolu'dayız. Tanımadığım iki adam duruyor otel odamızın kapısı önünde. Karadeniz'in hıştırtısını işitiyorum. Külötlü, kalpaklı, iki adam duruyor otel odamızın kapısı önünde ve koridorda yanan uzak gaz lambasıyla arkadan aydınlanıyorlar.

Süleymanla Tevfik doğruldu yataklarında. Külötlülardan biri:

-Giyinin beyler, dedi.

Tevfik sordu:

-Ne oluyor?

-Bavullarınızı da alın.

Süleyman sordu:

-Bendeniz de mi?

-Siz de." (s. 49-50)

Nazım Hikmet Anadolu Kurtuluş Mücadelesi'ne katılmak için İstanbul'dan birlikte yola çıktıkları öteki iki şair arkadaşları Orhan Seyfi ile Yusuf Ziya'nın (yani Süleyman ile Tevfik'in) Kuvvayı Millîyecilerin gizli polis teşkilatı "Ayn-Pe" (Askeri Polis) mensupları tarafından, İnebolu'dan geriye döndürüldüklerini anımsıyor yukarıdaki bölümde. Anlattığı o. Yalnız bu konuyu anlatırken, biraz ileride, aslında gençlik arkadaşı Vala Nurettin de aralarından olmak üzere İstanbul'dan Ankara Hükümetine "emrinizdeyiz!" demek için dört kişi olarak yola çıktıkları halde, nedense Vala-Nurettin'i saymıyor; "Dört gün önce, dedem Üsküdar'daki İskele Camii'ne sabah namazına gitmişti ki; Süleyman, Tevfik bir de ben kaçtık İstanbul'dan İnebolu'ya" (s.50) diyor. Bu yöntemi daha ilerilerde pek çok olayı anlatırken de kullanacak; olaylardaki kişilere kendi kriterine göre rol ve-

reccektir.

Emrine girip hizmet vermek istedikleri Ankara Hükümeti, kendisinden "Maarif" alanında yararlanmak için "Bolu Lisesi"nde öğretmenlik görevi verir.

"Yusuf, Bolu Ağır Ceza Mahkemesi üyesi. Öteki üyelerle savcı hem çok tembel, hem çok yaşlı. Ağır ceza Yusuf'un elinde. Ben, Bolu Sultanisi İptidai kısmında resim hocasıyım." (s.75). Ahmet'i (yani Nazım Hikmet'i) Sovyetler Birliği'ne gitmeye teşvik eden, aklına yattıktan sonra da Trabzon'a kadar kılavuzluk eden Bolu Ağır Ceza reisi Yusuf'tur. Trabzon'dan bir vapurla Batum'a giden Ahmet (yani Nazım Hikmet) orada aylarca Yusuf'u beklerse de gelmez. Sonunu şöyle yazıyor:

"Ahmet üç değil, altı ay bekledi Yusuf'u Batum'da. Yusuf gelmedi. 924'de İstanbul'a dönüp ticaret yaptı. Zengin oldu. Kaçakçılığa başladı. 934'de İstanbul'da, Yüksek Kaldırım'da, güpegündüz, polis kurşunuyla öldü."

Nazım Hikmet, bu olaydaki asıl gerçeği de şöyle değiştirmiştir:

Bolu'da tanıdığı gerçekten bir Ağır Ceza reisi vardır. Ama adı Yusuf değil, Ziya Hilmi'dir. Bolu'da başlayıp Batum'a kadar uzanan olaylar zinciri içindeki yeri de doğrudur. Ziya Hilmi, sonraki yıllarda adli görevinden ayrıldıktan sonra TKP'yle ilişkiye geçer. Partiye bir süre kabul edilirse de sonradan çıkarılır. Nazım Hikmet'in "kaçakçılık" olarak tanımladığı iş girer. Yaptığı işin aslı da "kaçakçılık" değil, eroin imalatı ve satışıdır. Yaşamının sonu da 30'lu yılların başında yürüttüğü gizli bir eroin imalathanesindeki patlamadaki ölümüyle gelir.

Bu kişi hakkındaki daha açık bilgileri; Nazım Hikmet'in "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanının hiçbir yerinde adını dolaylı da olsa anmadığı, İnebolu-Bolu-Ankara-Trabzon-Batum ve Sovyetler Birliği dönemindeki gençlik arkadaşı Vala Nurettin "Bu Dünyadan Nazım Geçti" anılarında veriyor:

"Ziya'nın hayatında sonradan pek mühim olaylar geçti. Bütün kişiliği tepetlak oldu.(...) Günün birinde, Cumhuriyet gazetesinde birinci sayfede eroin kaçakçılarının yakalandığına dair bir haber gördüm. Tek tek şahıs resimleriyle süslenmişti haber. Saç baş karmakarışık Ziya Hilmi'nin de bir fotoğrafı vardı. Beni dehşet kapladı. Komünist hareketleriyle ilgili biri, şimdi hatırlamıyorum belki de Nazım Hikmet, bana Ziya Hilmi hakkında şu bilgiyi verdi:

-Bu kaçık ne fikirde biliyor musun? Hani biyografisine göre, Stalin tren soyarak elde ettiği paralarla Partiyi desteklemiş ya?

Bu özentî de güya eroencilik yapıp vurgunu vuracak, milyonlarıyla siyasi hareketi destekleyecek! Kepazelik!

(...)Ve Ziya Hilmi, bir gün patlayıveren eroîni imalathanesinde havaya uçmuş. Gazeteler öyle yazdı. Bir ağır ceza reisinin akla sığmaz sonu." (Vala Nurtün, Bu Dünyadan Nazım Geçti, s.189-190)

Nazım Hikmet; Yusuf (Ziya Hilmi), Süleyman (Orhan Seyfi), Tefik (Yusuf Ziya) vb. gibi yaşamının o döneminde ikinci plandaki kimi kişilere değinip geçerken: siyasi ve komünist kişiliği oluşturan KUTV'daki yaşamının yakınında yeralan kimselere isc olağanüstü içten ve sıcak yaklaşmıştır. Doğal olarak bu kimseleri de anlatırken zamanı, mekanı ve o kişinin kimi özelliklerini ve yaşamının sonunu değiştirmiştir.

BEYAZLAR'LA BÜTÜN CEPHELERDE ÇARPIŞAN "HASAN"

Örneğin kitabın 40. sayfasında karşımıza çıkan "Hasan" bunlardan biridir... Ahmet (yani Nazım Hikmet) üniversitenin (KUTV) kitaplığındadır:

"Ekim Büyük Devrimi"nin (Oktobr'un) dünya ve Rus devrimine etkileri üstüne bir yazı hazırlıyorum. Üniversite kitaplığındayım." (s.37) Ahmet (yani Nazım Hikmet) üniversite kitaplığındaki 1922 yılına ait Pravda gazetesinin koleksiyon cildlerini karıştırmaya başlar. Ocak'tan Kasım 1922'ye kadar taradığı gazeteden başlıklar verir:

"7 Kasım'da başlıklar: "Selam sana Batı işçisi; Rus İşçi Cumhuriyetini tutan sensin. Hole Vilhelm'i yıkan sizlere, Alman demircilerine selam. Stiness'in kanlı saltanatını parçalayın!" Aynı sayıda Lenin'in kutlaması: "Değerli yoldaşlar! Ekim Devrimi'nin beşinci yıldönümünü hepinize candan kutlarım. İsteğim şu: Gelecek beş yılda, şimdiye kadar, elde silah, kazandıklarımızdan daha az kazanmayalım, hem de barış içinde: Sizin Lenin.". Aynı sayıda: "Gençlik, gençlik, tez ol, giden kuşakların yerini almaya gel!". (s.39).

Hemen bunun ardından gelen paragrafta, Türkiye komünist hareketinin tarihi bir kişiliği çıkar karşımıza:

"Bizim Hasan girdi içeri. Beni görmezlikten geldi. Solumda uzak bir masaya oturdu. Hasan, Osmanlı ordusu küçük za-bitlerindenmiş. Kafkasya'da, Çar ordularına esir düşüp Si-

birya'da çalıştırılmış. 918'de Bolşeviklere katılmış. 919'da Mustafa Suphi'yle tanışmış. Beyazlara karşı çarpışmadığı cephe yok gibi: Kolçağa karşı da, Çekoslovaklara, Vırangele ve Suphi'nin kurduğu Türk Alayı'nda Taşnaklara ve Gürcü Menşeviklere karşı da savaşmış. Şimdi üniversitede felsefe okuyor, ama elektrik mühendis olmak istiyor. Beni sevmez, sınıf düşmanlarına, kapitalistlere, emperyalistlere tek kurşun atmadan Moskova'ya üniversiteye, elimi kolumu sallaya sallaya gelebildiğim için sanırsam. Bir de paşa torunu olmamı bağışlamıyor." (s.40) Bu bilgilerden sonra parantez içinde şunları yazıyor Nazım Hikmet: (1932'de Hasan elektrik mühendisi oldu. 1937'de kurşuna dizildi. XX. Kongreden sonra temize çıkarıldı).

Nazım Hikmet'in romanında "Hasan" adıyla üpolojileştirip biyografisinden kesitler sunduğu kişi Türkiye Komünist Partisi'nin ilk kurucu üyelerinden ve daha sonra da uzun yıllar Merkez Komite üyeliği yapmış Sarı Mustafa (Börklüce)'dir. Nazım Hikmet'in kısa bir kesitini verdiği döneme kadarki gerçek biyografisi ise şöyledir:

"1895'de Osmaneli'nde dünyaya gelen, daha çok "Sarı Mustafa" lakabıyla tanınan Mustafa Börklüce, İstanbul'da "küçük zabıt" (Astsubay) okulunda okudu. 1915'de cepheye gönderildi. Kafkas cephesinde Çarlık ordusuna esir düştü. Rusya'nın Simbirsk tutsak kampına gönderildi. Buradan daha sonra gönderildiği Uralskaya kampında Mustafa Suphi'yle tanıştı. Mustafa Suphi'nin ve sürgündeki Bolşevik komünistlerin ajitasyon ve propagandasının etkisiyle komünizmle tanıştı. 1917 Ekim İhtilali'nden sonra tutsaklıktan kurtulan Börklüce; Mustafa Suphi'nin kurduğu Türk Kızıl Alayı'nda siyasi komiser oldu. Bu Alay'la Bolşevik Devrimi'nin silahlı savunmasına katıldı. Temmuz 1919'da Moskova'da kurulan Türkiye Komünist Partisi Kurucu Komite üyesi oldu. 10 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan TKP'nin 1. Kongresi'ne katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi. Merkez İcra Komitesi'ne bağlı seksiyonlardan Komintern Bürosu (Harici Büro) üyesi olarak "Talebe sevk ve idaresi" görevini üstlendi. Bu görevi; Moskova'da açılma hazırlıkları yapılan KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)'a Türkiye'den eğitim için gelecek öğrencileri de kapsıyordu. Kongre'de Divan kaptiplerindendi. Program hazırlama komitesinde görev aldı. Bakü Kongresi'nden sonra Harici Büro'daki görevi için Moskova'ya döndü."

Sarı Mustafa (Börklüce)'nin yaşamının bundan sonraki dönemlerini kitabın sonundaki Ek'te okuyacaksınız. Nazım Hikmet'in romanında "Hasan" olarak değiştiği; KUTV'un kitaplığında "Pravda"

kolleksiyonlarını karıştırırken karşılaştığı kişi işte bu Sarı Mustafa (Börklüce)'dır. Ancak anlatımının sonunda onun üniversitede felsefe okuduğunu, oysa elektrik mühendisi olmak istediğini belirttikten sonra; "32'de elektrik mühendisi oldu. 37'de kurşuna dizildi. 20. Kongreden sonra temize çıkarıldı" notunu koymuştur. Bunu, yukarılarda da örneklediğimiz gibi kendince benimsediği bir yöntemle yapmaktadır... Belki de Türkiye komünist hareketinin tarihinde önemli bir yıl olan 1932 ve 1937 ile bir şeyleri anıştırmaktadır. 1932, kimilerine göre dördüncü kimilerine göre de TKP'nin 3. (ve son) kongresinin yapıldığı yıl; 1937 ise TKP'nin gizli faaliyetlerini en aza indirerek, mevcut burjuva kurum ve kuruluşlarına nüfuz ederek çalışma kararını aldığı (desantralizasyon) yıldır. 20. kongre ise; bilindiği gibi Stalin'in ölümünden sonra toplanan; 1936-1938 Moskova Duruşmalarında yargılanıp kurşuna dizilen ya da sürgünle cezalandırılanlardan suçsuz olanların temize çıkarılma kararının alındığı bir kongredir. Yargılamalarda haksız yere suçlanan bir çok Türk komünistin de temize çıkarıldığı bir gerçektir...

NAZIM HİKMET'İN MOSKOVA'DAKİ EN CANDAN DOSTU "KERİM"!...

Şimdi de Nazım Hikmet'in KUTV'daki arkadaşlarından bir diğerinin kim olduğunu turalım. Ahmet (yani Nazım Hikmet)'in Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi(KUTV)'ndeki arkadaşlarından "Kerim"le ilk kez, romanın 97. sayfasında karşılaşırız:

"Odamızın duvarlarına, kapının bir yanından başlayıp, öbür yanında biten, yarım metre kadar genişlikte bir şerit halinde foto montaj serisi yapmıştım. Anuşka'yla Kerim seyrediyor." (s.97).

Anuşka, Sı-Ya-U. Ahmet (yani Nazım Hikmet) ve Kerim; dünya komünizmi ve bütün dünyanın komünizme geçmesinden sonraki olası dünya dili üzerine konuşurlar:

"-Anuşka:

-Hep düşünüyorum, dedi. İnsanlar tek dil konuşunca, bu dil de Rusça olmazsa, hem niye Rusça olsun, belki Çince olur.

Sİ-YA-U:

-Belki, dedi.

Anuşka güldü:

-Seni gidi milliyetçi seni. Belki karma bir dil olur, belki İngilizce, belki büsbütün başka bir dil, ama bu dil Rusça olmazsa,

insanlar Puşkin'in tadına nasıl varacaklar?

Kerim, çok kara kaşlı, sarı gözlerini fotoğraflardan ayırmadan:

-Ben Puşkin'i okumadım, dedi, ayıp ama. Rusçam elvermez anlamaya. Türkçeye de çevirmemişler, ne yapalım. Türkçenin tek dil olacağı aklımdan geçmiyor. Sonra bana öyle geliyor ki, bir kaç büyük dil kalacak. Ama iş dilde değil. Tek aç insan kalmayacak, tek işsiz yok, okuma yazma bilmeyen de yok, patrondu, işçiydi, köylüydü, polisti, jandarmaydı da yok, senden korku, benden korku da yok, çalış istediğin kadar. Ye, iç, oku, yaz, keyfine bak istediğin kadar. Hay anasını, olacak bu iş, yalnız tez olsa. Tabii tam şeklini biz göremeyiz, ama dünya devrimini görürüz ya, o da yeter. Alman proletaryasının bir yallah demesini bekliyor ya herkes. Ankara'da İmalat-ı Harbiye'de bir Seyfî Usta var, on yıl mı ne Marsilya'da doklarda çalışmış, o da: 'Fransız işçisi ne yapacak görürsünüz' derdi. Paris Komünü de ortada..." (s.98)

Nazım Hikmet; romanında, hemen bundan sonra başlayan ilk paragrafta "Kerim" in nereden geldiğini söyler:

"Kerim'i Üniversite'ye, Ankara teşkilatı yolladı. Moskova'da en candan dostum".(s.98)

Peki kimdi bu "Kerim"?...

Türkiye komünist hareketi içinde yer almış bir işçi-aydın vardır: Hüsamettin Özdoğu. 1902 yılında dünyaya gelen Hüsamettin Özdoğu, İstanbul Halkalı Ziraat Okulu'nu bitirir. Daha sonra Ankara'da İmalat-ı Harbiye fabrikasında işçiliğe başlayarak, ustabaşı olur. Asıl mesleği olan torna-taliyecilikte uzmanlaşır. Komünist hareketle tanışması, 1920'lerde Halk İştirakiyun Fırkası'na üye oluşuyla Anadolu Sosyalizmi kanalıyla olur. 1921'de Halk İştirakiyun Fırkası'nın kapatılmasından sonra, partili arkadaşı Vanlı Kazım'la birlikte Sovyetler Birliği'ne giderek KUTV'da marxist-leninist eğitim görür. Nazım Hikmet'le dostluklarının başladığı dönem bu yıllardır. Nazım Hikmet'in romanında "Kerim" adıyla anlatıldığı kişi işte bu Hüsamettin Özdoğu'dur. Eskiler aynı zamanda "Hüsam" da dedikleri için "Hüsam-Kerim"deki sesdeşlik de burada Hüsamettin Özdoğu'nun anlatıldığının apaçık kanıtıdır. Kaldı ki anlatımın iki yerinde "Ankara'da, İmalat-ı Harbiye'de bir Seyfî Usta var", ve "Kerim'i Üniversiteye Ankara teşkilatı yolladı." ifadelerinin kullanılması da kanımızı daha da güçlendirmektedir...

Kerim'le (yani Hüsamettin Özdoğu), Ahmet'in (yani Nazım Hikmet'in) arkadaşlıklarının öteki boyutlarına bakalım. Üniversite öğrencilerinden Anuşka, Ahmet'in sevgilisidir. Kerim'in de bir sevgilisi

vardır: Marusa.

"Anuşka'nın arkadaşlarından bir kızla tanıştılar, araları da şekerli ballı, ama kız bir kere olsun Kerim'e 'Seni çok seviyorum Marusa' dedirtemedi.

-Beni sevmiyorsun demek Kerim.

-Sevmez olur muyum?

-Çok mu?

-Çok değil...

-Niye çok değil?

-Ne bileyim çok değil işte. Çok seversem çok derim. Ama daha öyle çok sevdiğim yok seni." (s.99)

Gerçek yaşamında Hüsam ("Kerim") 1922- Kasım-Aralık 1924'e kadar ilk bulunduğu KUTV döneminde Sovyetler Birliği'ndeyken bir Rus kadınıyla evlenir. Ondan bir kızı olur. 1936'da bir kez daha gidip geleceği Sovyetler Birliği'ne ölümüne kadar (Nisan 1974) bir daha gidemeyince karısına ve kızına kavuşamaz. Ancak yıllar sonra kızı (Emel Emuşka) 1970'de Türkiye'ye babasını ziyarete gelebilir...

Tekrar "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"e dönelim... Ahmet, sayfa 99'un devamında Kerim'le beraberliklerini anlatmayı sürdürür. Moskova'da ısı sıfırın altında otuz yedi derecedir. Kerim'le Tüverskoy caddesinin arka sokaklarından birinde hamama giderler. Şehir kış gecelerinden birini yaşamaktadır. Caddede yürümektedirler. Lenin'in öldüğünü duyarlar. (Bu durumda Nazım Hikmet'in anlattığı gece 24 Ocak 1924 oluyor) 104. sayfanın ortalarına kadar Lenin'in ölümünün yankıları verilir.

Bunun ardından Ahmet, yakın geçmişten Kerim'le ortak bir anılarını anlatmaya başlar:

"Kerim'in kalın kara kaşları altındaki sarı gözleri, sonra bütünü.

İstanbul'da Köprü'nün üzerindeyiz. Hava kapalı. Yağmur yağdı yağacak. Moskova'dan Kerim'le beraber döndük. Gazetemizin ilk sayısını satıyoruz. Ayrı ayrı yerlerde satacaktık, ben Köprü'de, Kerim Kasımpaşa'da, havuzların orda. Ama Köprü'ye gelince, 'Beş on dakika yanımda dur, ne olursun' dedim.

-Korkuyor musun?

-Ne korkusu? Değil. Bağıramayacağım gibime geliyor.

-Utaniyor musun?

-Onun gibi bir şey. Hiç satıcılık yapmadım.

-Ben yaptım mı? Babam işportacı mıydı?

-Kızma yahu, sesimin nasıl çıktığını bilmiyorum.

-Paşazadesin oğlum, paşazade.

Kerim koltuğundaki gazete paketinden bir tane aldı, başladı gazeteyi savura savura bağırmağa:

-Sosyalist gazete. Son haberleri yazıyor!

Yanından gelip geçenler başlarını bile çevirmiyor. Hava da çiselemeye başladı.

-Yeni çıkan gazete! Sosyalist gazete!

Ben de koltuğumdaki paketten bir gazete çıkardım. Kerim, karşıdan gelenlerin, ıslanmamak için acele acele geçip gidenlerin burunlarına sokuyor gazeteyi:

-Gazete! Yeni çıkan sosyalist gazete!

Aldıran yok. İlgilenenler de, gazete satıcısına hiç de benzemeyen Kerim'in kılık kıyafetine bakıyor. Belki de bu yüzden de tersleniyorlar ona. 'İstemez' deyip geçiyorlar.

-Yahu bu köprüden tek namuslu adam geçmez mi? -Gazete! Hay anasını, satamayacak mıyız bu körolası Köprü'de? Ama görürsün Kasımpaşa'da kapış kapış gidecek.-

Gözüm, elimdeki gazetenin başlığı üstündeki satıra ilişti: "Bütün Dünya İşçileri Birleşiniz!". Canımı birdenbire fena halde yakmışlar gibi, avazım çıktığı kadar haykırdım, kendi feryadıma kendim de şaşarak:

-Bütün dünya işçileri birleşiniz. Bütün dünya işçileri... Gazete -imdat ister gibi bağırıyordum- Birleşiniz! Gazete, gazete!

-Ver bakalım, nasıl birleşiyormuş dünya işçileri?

Gazeteyi isteyen, temiz giyinmiş kırıntadan efendinin boyuna sarılacaktım sevinçten. Gazeteyi verdim. 'Parasını alsana evladım'. Bana para uzattığını, o, bunu söyledikten sonra farkettim. Güldü:

-Gençliğimde, dedi, Paris'te sosyalistler de gazetelerini böyle satardı.

Ben o gün Köprü'de 45 tane sattım, Kerim Kasımpaşa'da 225 tane satmış." (s.105).

Kasım ya da Aralık 1924'de aralarında Kerim'in ve Ahmet'in (yani Hüsamettin Özdoğu ve Nazım Hikmet'in) bulunduğu KUTV'da okumakta olan partililerden bir bölümü birer-ikişer Moskova'dan Türkiye'ye dönerler. Bunlar Ocak 1925'de toplanacak olan Türkiye Komünist Partisi'nin KUTV delegeleridir.

Peki bu sıralarda Kerim'le Ahmet'in İstanbul'da Galata Köprüsü'nün üzerinde satukları gazete hangi gazetedir? Şimdi bunu araş-

uralım.

İstanbul komünistlerinin aylık olarak yayınladıkları kuramsal yayın organları **"Aydınlık"** dergisi periyodik olarak çıkmaktadır. 1924 yılında işçilere yönelik, daha kitlesel bir yayın ihtiyacını karşılamak için **"Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları"** yani **"Aydınlık Özel İşçi Sayıları"** yayınlamaya karar verirler. İlk sayısının çıkış tarihi belirsiz **"Aydınlık Fevkalade Amele Nüshaları"**nda ikincisi 15 Ağustos 1924, sekizinci sayı olan sonuncusu da Ocak 1925'tir. Hemen bunun ardından 1 Ocak 1925'de yapılan TKP 2. Kongresi'nde alınan kararla **"Haftalık Siyasi Amele ve Köylü Gazetesi"** olan **Orak-Çekiç** yayınlanmaya başlar. Birinci sayısının tarihi 21 Ocak 1925'tir. 5 Mart 1925 tarihli 7. sayısından itibaren **"Takrir-i Sükun"** kanunu gereğince kapatılır.

Ahmet'le Kerim'in Galata Köprüsü'nün üzerinde sattıkları gazete bu durumda; ya **Aydınlık Fevkalade Amele Nüshalarından** 5 ile 8 arasındaki bir sayıdır, ya da **Orak-Çekiç'in** 21 Ocak 1925'den itibarenki herhangi bir nüshasıdır.

Ancak bizim bu kadar olabilirlikleri gözönüne alarak tahlil etmeye çalıştığımız aynı olayı ele alan bir başka yazar ise hiçbir kanıt göstermeden ve hiçbir olasılığı tartışmadan şunları yazabilmiştir:

"İstanbul'da Köprü'nün üstündeyiz. Hava kapalı. Yağmur yağdı yağacak. Moskova'dan Laz İsmail'le beraber döndük. Orak-Çekiç gazetesinin ilk sayısını satıyoruz." (Kemal Sülker, Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı, Cilt 1, s.200).

Yukarılarda okuduğunuz gibi **"Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"**den aynı alıntıyı biz de yaptık. Ancak Kemal Sülker, kendi yaptığı aynı alıntının sonuna kadar **"Kerim"** adının geçtiği yerlere **"Laz İsmail"**, **"gazete"** sözcüğünün yerine de **"Orak-Çekiç"** isimlerini koymuştur. Cildin sonuna gelindiğinde görülmektedir ki, Kemal Sülker ne bu alıntıyı yaptığı kaynağın adını vermekte, ne de (bizim aktardığımız gibi orijinalinde Laz İsmail ve Orak-Çekiç adları geçmediği halde) Kerim'in niçin **"Laz İsmail"** gazetesinin de **"Orak-Çekiç"** olarak anlaşılması gerektiğini tartışmaktadır. Demek ki, Nazım Hikmet'in **"gerçek"** yaşamı böyle yazılıyormuş?... Kemal Sülker Bey 6 ciltte tamamlayabildiği Nazım Hikmet'in Gerçek Yaşamı'nı, ilk cildinin arka kapak yazısında da şöyle sunuyor bize:

"...Pek çok belgeye sahip bir yazar olarak, bu yapıtımızda, daha önce hiçbir kitapta yer almayan, bilinmeyen, ya da bilindiği halde belgesi edinilemeyen olayları, günlerini, hatta saatlerini ve belgelerini vererek biraraya getirmeye çalıştık. Böylece Nazım Hikmet hakkında sanırız en derli toplu çalışmayı okurlara sun-

mayı başara bildik."

Nazım Hikmet'in bir romanından alınan pasaj, yukarıda kanıtladığımız gibi Kemal Sülker'in kaleminden bu derece büyük bir değişikliğe uğrayarak çıkabiliyorsa vay haline 6 ciltlik o "derli toplu çalışmanın"

Bir zamanlar bu ülkede (1973-1983) TKP ve TKP gelenekli sol hareketlerde bir "Laz İsmail devri" yaşandı. Bu ülkenin aydınları, yazarları, çizerleri, şairleri, eleştirmenleri ya da böyle geçinenleri toptan Laz İsmailci olmuşlardı. Hatta o kadar ki, Nazım Hikmet uzmanı geçinen kimi eleştirmenler Kuvvayı Milliye Destanı'ndaki "Arhavili İsmail" in aslında Laz İsmail olduğunu iddia edebildi. Sanıyoruz bu konuda da Kemal Sülker Bey, o yıllarda Laz İsmail övgülerinde çokça sözü edildiği gibi, işçi yatağı Kasımpaşa 20'li yıllarda Laz İsmail'den sorulmuş, bu palavraya kanarak Kerim'in Laz İsmail'e tekabül ettiğinde karar kılmış olabilir.

Durun, daha bitmedi. Kemal Sülker'in sandığı gibi; "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"deki "Kerim" in niçin "Laz İsmail" olmayacağına bir kanıtı daha var. O da; uzun yıllar yurt dışında Laz İsmail'le birlikte çalışan, ülkemizden ayrıldığı 1951'den ölümüne kadar Nazım Hikmet'le de yakın ilişkisi olan Vartan İhmalyan'ın anıları: Vartan İhmalyan "Bir Yaşam Oyküsü" adını verdiği anılar kitabında; TKP iktidar mührünü elinde bulunduran Laz İsmail'in Nazım Hikmet'e karşı elinden geleni ardına komadığını sayfalar boyunca anlatıyor. Bir tanesi şöyle:

"1963 yılı başları. Nazım Hikmet'e Lenin Ödülü verilmesi sözkonusu oluyor. Daha önce Nazım'a, şiirlerinde barışı savunması nedeniyle barış ödülü verilmişti. Ama Lenin Ödülü verilmedi Nazım'a. (...) Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden, Nazım Hikmet'e Lenin Ödülü verilmesi üstüne ne düşündüğünü sormuşlar İ. Bilen'e, o da: 'Nazım evini kerhaneye çevirdi, kızlar getiriyor, böyle adama Lenin Ödülü verilir mi?' demiş." (A.g.c. s.202)

Daha ileride de İhmalyan şunları yazıyor: "Rahmetli Nazım her zaman derdi: 'En büyük düşmanım Marat'tır, en iyi dostum da Abidin'dir'(1). Böylelikle de Nazım'ın başını yiyen Marat'tır. Türk milletinin komünst şairi Nazım, TKP'nin Dış Büro üyeliğine bile Marat zamanında alınmadı. Her zaman bunu Nazım söyledi: 'Ben Büro üyeliğine layık bir adam olamadım Marat'ın gözünde' derdi. Bilakis Marat onun otoritesini kırmak için elinden gelen her şeyi yaptı." (A.g.c. s.250)

İhmalyan dipnot (1)'i de şöyle açıklıyor sayfa altında:

"Nazım Hikmet, Prag'da yazmış olduğu 21 Temmuz 1957 tarihli "Son Otobüs" adlı şiirinde

"...Artık şaşırtmıyor beni dostun kahpeliği

elimi sıkarken sapladığı bıçak..." diyor

Nazım'ı yakından tanıyanlar, bu dizeleri Marat (İ.Bilen) için yazdığını söylerler."

Sonuç olarak Nazım Hikmet; Aleksandr Fevral'ski'nin "1920'lerde Moskova'daki gençliğini anımsatan her şeye özel bir sevgi ile yaklaşırdı" demesine rağmen; sanıyoruz ki İsa felsefesine inanan, yani bir yanağına tokat atana ötekini çeviren bir kimse de değildi.. İlk başlarda da değindiğimiz gibi 1961-1962'lerde yazdığı "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"de nasıl Vala Nurettin'i defterden silmişse, aruk kendi gözünde ne 20'li ne de 60'lı yılların Laz İsmail'inin ele ve romana gelir bir yanı kalmamıştır.

"Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"deki Kerim (yani Hüsamettin Özdoğu) Ahmet'in (yani Nazım Hikmet'in) çağrışımlarıyla pek çok kez gerek Moskova'da gerekse Türkiye'de tutuklanmada, hapishanede, izlenmede okuyucunun karşısına çıkıyor...

POLİS MÜDÜRLÜĞÜNDEKİ KANLI ÇİZGİ...

Nazım Hikmet, romanının 157. sayfasında "polis müdürlüğünde birinci çizgi" bölüm başlığıyla Türkiye komünistlerine yapılan işkenceleri vermeye başlar. Bu kez "İsmail" başka bir komünist kişiliktir. Ya da bir kaç kişiden derleşik bir kişidir. Genç olay, zaman, mekan ve yıllar bilinçli olarak karıştırılmıştır:

"İsmail'i bir gece geç vakit evden alıp götürdüler Müdüriyete. Neriman iki aylık gebeydi.

İstanbul Polis Müdürlüğü Sansaryan Han'ında. Eminönüyle Sirkeci'nin arasında, arka yolda, تنها bir sokakta. Burada başka hanlar da var. Vitrinli dükkanlar, mağazalar yok. Sansaryan hanı zengin bir Ermenininmiş vaktiyle. Dört kat. Ortası taş avlu. Katlara iki yandan merdivenlerle çıkılır. Kısmı siyasi, dördüncü şube. Komünist masası son katta. En yukarıda sahanlığa geldin mi, bir kapı çıkar karşına. Üstünde çift ay. İçeri girmek yasak yani.

Kıştı, İstanbul'a arada bir uğrayan kara kışlardan biri.

Avlu motorlu taşıt araçlarıyla dolu. Dördüncü kata çıktılar. İki ayrı kapıyı açıp girdiler. Şube Müdürünün odasına giren koridor tutuklularla dolu. Yan yana dizili iskemlelerde oturuyorlar.

Başları öne eğik bir polis dolaşüyor önlerinde: İsmail geçerken iskemledekiler ona gözucuyla baktı. İçlerinden bir takımını tanıdı İsmail, bir takımını tanımadı. Koridorlara kadar adam koyduklarına bakarsan, bu seferki tevkifat kalabalık. Şube müdürünün odasına girdiler. Muşamba koltuklar, geniş bir yazı masası. Müdür, masanın başında kumral, tıknaz, oturuyor. Ayakta dört beş sivil polis. Biri komiser. Bu çok uzun boylu, çok zayıf, çok esmer gözlüklü komiserle iki taharriyi İsmail tanır. Zaten taharrileri tanımak da zor değil pek. Hepsi Sümerbank'tan verilen, gri yahut çizgili kahverengi elbiseler giyer. Hepsinin de fötr şapkası koyu gri." (s.157-158).

Bundan sonra Şube Müdürünün İsmail'i sorguya çekişini anlatılır. "Tanımam, görmedim, bilmiyorum, haberim yok" karşılıklarını verince, Şube Müdürü "Sopaları getirin" der.

Devamını gene romandan izleyelim:

"Şube Müdürü: 'Buralara ilk düşmüyorsun, başına gelecekleri bilirsin, söyleyenler söyledi, Ziya nerde, Kerim nerde? Ne kendin eziyet çek, ne bize çektir" gibi laflar etti. İsmail demir sobada yanan taşkömürünün kızılıtısına dikmiş gözlerini. Kafası deli bir motor gibi işliyor: Koridorlara kadar adam koyduklarına göre tevkifat geniş. Kimler su koyuverdi? Ziyayla, Kerimi yakalayamamışlar. Benden başka onların yerini kim biliyor acaba?

Sivil polis, kızılçık sopalarıyla döndü. İnceli, kalınlı sopalar:

- Yat hakalım.

İsmail bütün gücüyle atıldı yanibaşındaki gözlüklü komiserin üstüne. Bu onun sistemi. Bir anda alaşağı edileceğini biliyor, ama hiçbir tepki göstermeden yere yatmayı da onuruna yediremiyor, bu bir. İkincisi, bu yüzden daha çok sopa yese de ilk saldırıyı yaparak bir çeşit kuvvet alıyor.

Şube Müdürü, masasından kalktı mı o sırada, kalkmadı mı, İsmail farkedemiyor, odadakiler hep birden çullandılar İsmail'in üstüne. Tekme, tokat, küfür, çelme, yere yıktılar. Ağdan kurtulmak isteyen balık gibi çırpınıyor yerde. Başını sağa sola çevirdikçe, demir sobanın mikalı ön kapağındaki kızılıtyı görüyor. Kızılıtyı bir giriyor gözlerinin içine, bir çıkıyor. Ayaklarına büyük bir ustalıklı ve çabuklukla falakayı geçirdiler. İki kişi göğsüne oturdu. Büyük bir çabuklukla ve alışkanlıkla kunduralarını çıkardılar. Şube Müdürü'nün elinde sopa.

- Söyleyecek misin?

- Söyleyecek bir şeyim yok.

Müdür, sopayı İsmail'in tabanlarına vurmaya başladı. So-

palar, ikileşti, üçleşti. İsmail acı duymuyor. Hırsından başka bir şey duymuyor. Bağırıyor. Küfür de etmiyor." (S.159).

"Polis Müdürlüğündeki birinci çizgide" işkencede hemen karışımıza çıkıveren "İsmail" bu kez; kitabın ta en başında ele aldığımız "Nazım Hikmet'in 'Memleketimden İnsan Manzaraları'nı Yeniden Okurken: Bir Tanıdık: 'Mahkum Halil' incelememizdeki "Halil" oluyor. Yani :

*Ve müdüriyette her kalkışında sopanın altından
(yanaklarında parçalanmış gözlüğü
ve tabanlarında ayıpladığı bir sızi)
yülreğinde fakat*

hiçbir şey söylememiş

hiç kimseyi ele vermemiş olmanın rahatlığı"nı taşıyan Dr. Hikmet Kıvılcımlı'ya tekabül ediyor gerçekte. Olay bir başka araştırma-inceleme kitabımızda (Yeraltı, Dünyadan Başka Bir Yıldız Değildi..., Yön Yayıncılık, Eylül 1992) ele aldığımız ünlü 1929 İzmir Komünist Tevkifatı...1929 kışında ("Kıştı, İstanbul'a arada bir uğrayan kara kışlardan biri") merkezi İzmir olarak başlatılan tutuklamaların İstanbul'a sirayet edişiyle TKP, MK üyelerinden Laz İsmail (Marat), Hüsamettin Özdoğu ve Dr. Hikmet (Kıvılcımlı)'i de içine alan soruşturmanın İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün Komünist Masasındaki sorgu sahnesi Nazım Hikmet'in yukarıda anlatukları. Yalnız Nazım Hikmet burada mekanı da değiştirmiş. İşkenceli soruşturmanın yapıldığı yer Sansaryan Hanı değil, henüz o yıllarda emniyet müdürlüğü olarak kullanılan şimdiki Vilayet'in karşısındaki Defterdarlık binasının bulunduğu yerdeki eski bir yapı. Emniyet Müdürlüğü 30'ların başından itibaren Sansaryan Hanı'na taşınacaktır. Hal böyle iken Nazım Hikmet'in mekanı Sansaryan Hanı olarak göstermesi, o binanın yıllar yılı Türkiye Komünistlerinin sorgusuyla özdeşleştiğindendir...

Peki burada anlatılan "İsmail" niçin Dr. Hikmet'e tekabül etmektedir gerçek yaşamda?

1929 tevkifaunda başından geçen sorgulamayı Hikmet Kıvılcımlı da yıllar sonra şöyle yazacaktı:

'Mehterhane cezâmın bittiği gün, bir formalite bahane edilerek akşama dek bekletildim Mehterhanede. Alacakaranlıkta hapisane kapıcığından dışarı saldılar. Karşımda I.Şube taharrileri.

Polis Müdüriyetine daha girerken ortalığın salhaneye döndüğünü sezdim. Doğru işkence odasına soktular. Goriller masalar

arasında gerilerek beni bekliyorlardı.

"Hiç tanımadığım, esmer, uzun boylu, kendisini beğenmiş amirleri, kendini zorlayan bir yumuşaklıkla, başında oturduğu küçük masa önündeki iskemleyi gösterdi. Hemen başladı:

"- Bana adıyla, sanıyla, kankusturucu Ziya derler. Tanıdınız mı?"

"- Hayır, dedim. Sizi ilk defa görüyorum."

(...)

"Sizi, Efendi Takımı'ndan saydık. Henüz (eliyle gorillere işaret etti) kılınıza dokunmadılar. Şimdi sizinle efendi efendi mi görüşeceğiz: Sorduklarımıza doğru karşılıklar vereceksiniz? Yoksa, oyunun ikinci perdesine mi geçeceğiz? Bu size kalmış bir şey. Ne dersiniz?"

"- Ben sorduklarınıza bildiğim karşılığı veririm..."

"- Bravo! Ben de sizden onu beklerdim."

"- Ancak ben, Türkiye Cumhuriyeti Teşkilat'ı Esasiye (Anayasa) kanununda, vatandaşların böyle sizin anladığınız gibi Efendi ve Ayak Takımı olarak ikiye bölündüğünü, herkesin kanun dışı ayrı ayrı muameleye uğratıldığını bilmiyorum. Teşkilat'ı Esasiye'de bütün vatandaşlar muhteremdirler ve kanun önünde eşit muamele görürler.

"- Teşkilat'ı Esasiye mi? Kanun mu?"

Kankusturucu Ziya önce şaşırdı. Sonra yan döndü. Soldaki pencerelerden İstanbul Vilayet Konağına çıkan büyük sur kapısına ve yüksek müdüriyet surlarına doğru kolunu gezdirdi:

"- Burası Polis Müdüriyeti. Şu kapıdan ve surların üstünden içeriye ne kanun girer ne Teşkilat'ı Esasiye?"

Hep birden, esirleriyle alay eden haydut kahkahalarını koyverdiler.

"- Anladınız mı, Hikmet Bey? Nerede bulunduğumuzu lütfen unutmayalım."

"- Ben, Türkiye Cumhuriyeti'nin kanunla kurulu resmi bir dairesinde biliyorum kendimi. Eğer burası Kanun ve Teşkilat'ı esasiye tanııyorsa..."

"- Tanımayız!"

"- O zaman sizin bir Devlet memuru sıfatınız kalmaz. Bu sıfatı bulunmayanlara ise benim verecek ifadem bulunamaz."

Etraftan en azgın bir kaç sivil hınçla haykırdılar:

"- Alırız biz, alırız senin de ifadeni."

İşkenceci Ziya, onları susturdu:

Hikmet Bey. Sizin idealist bir genç olduğunuzu görüyorum. Onun için size kıymak istemiyorum. Son kerteye dek nezaketten çıkmayayım. Sorduklarıma kaçamaksız, doğru karşılık verecek misiniz, vermeyecek misiniz? Onu anlayalım.

"- Ben kanuni bir heyet önünde sorulana cevap veririm."

"- Hah! Şimdi başlıyorum. Çünkü, vaktimiz kıt. Bütün dileğim, sizin efendi halinizle herşeye dosdoğru karşılık vermenizdir."

(...)

Oda cellatları birbirini tamamlarca çığırtılar:

"- Yüzüne karşı söyledi...Bu hala diretiyor... Yüz buldu. Efendi dedik ya..."

Ziya beni gösterdi:

"Bunu alın, gezdirin. Yere serdiklerimizi bir bir görsün. Başına geleceği öğrensin. Getirin."

İki koluma iki izbandut girdi. İlk in işkence odasından çıkar çıkmaz soldaki aralık uydurma yerin kapısını açtılar. Orada, elektrik yakılınca, sızmışça yatarlarken ödü patlayarak başını kaldıran Hüssam'la, Nesimaci'yi tanıdım. "İstemez" dediğim halde öteki salhaneleri de dolaştırdılar.

Döndüğüm zaman, işkence odasına, ağzına dek alev alev korla yanan, içlerine üç beş tane uzun saplı dağlayacak ateş olmuş demir alet sokulmuş iki kulplu mangal getirilmişti. Bir eski tüfeği iki ucundan tutarak kayışını sarkıtan iki cellatla, elleri başka başka kalınlıkta meşe sopaları tutan üç kişi ayakta.

Beni beklediklerini saklamıyorlardı. Geri kalan on onbeş cellat, önce bekledikleri masa aralarından çıkmışlar, beni içine soktukları çenberlerini gittikçe daraltıyorlardı. İşkenceci Ziya:

"Nasıl? dedi. Gördün mü yoldaşlarını?

".....

"Akıbetin öyle mi olsun? Yoksa Laz'ın dediğini kabul ediyormusun?

"Hiçbir şeyi kabul etmiyorum."

Alev alev yanan mangallar büsbütün yaklaştırıldı. Beş altı kişi kollarımdan yakaladı.

"Çabuk karar ver. İşimiz çok. Seninle vakit geçiremeyiz sabaha dek...Bu kadar uzattığım, seni Efendi adam saydığımdandır. İşkenceyi göze alıyor musun?

"Madem öteki insanlara yapılmış. Burası kanun bilmeyen dağbaşı demek. İstanbul'un ortasında Polis Müdürlüğü'ne değil.

eşkiya eline düşmüşüm. İstedığınızı yapacaksınız."

Ziya, yüzünde sinirli seğirme ile dişlerini gösterdi:

"Sana yapmak istemiyordum. Daha fazla yalvaracak değilim. Kendin istedin. Yatırın!"

Küçük bir boğuşma geçti. Yırtılma sesleri arasında, içleri kor ve dağlama aletleri dolu mangallardan biri devrildi.

"Dikkat edin müdüriyeti yakacaksınız."

Kendimi, on kişinin karga tulumbası ile havada, sonra pis, kalın, aralıklı taban tahtaları üstüne vurulmuş buldum.

Fazla debelendirmeden falaka mavzeri ayaklarıma sıkılmış göğsüme, kollarıma, başıma ayrı ayrı cellatlar çökmüşlerdi. İçimden 'demek böyle öleceğiz!' geçti. Son çabam tukenmişti...

(...)

Ziya'nın sesi her zamankinden şiddetli patladı:

"-Son söz. Hemen söyle: Dediğime evet mi, hayır mı?"

"-Hayır."

Kankusturucunun sesi uzaklaştı:

"-Bu günah da bizden gitti: Başla!"

Meşe sopaları tabanlarıma aralıksız ve acımaksızın inip kalkıyordu.. Ciğerimi koparan acı, sopa sayısını unutturuyordu... Bu daha ne kadar sürerdi? Saçlarım yolunuyor. Göğsüme oturanlar beni boğarca ağırlıklarını artırıyorlardı. Hala niye ölmüyordum? Dişlerimi sıkıp susuyordum. Bu köpeklerle bağırışımla zevk vermek istemiyordum.Çığlıklarım, ağırlarımı, çatlayışımı azaltmayacaktı. Düşmanlarımla sevindirecekti." (Hikmet Kıvılcımlı, Kim Suçlamış).

Nazım Hikmet'in "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanında öne çıkardığı komünist kişilikler işte bu birkaç kişi. 1921'de girdiği komünizmin dünyasının içinde; 1924'de TKP'li oluşu, hemen bir kaç yıl sonra parti merkezine karşı bir muhalefet hareketi örgütlemeye kalkışması, partisinden koğulması, tekrar kabul edilmesi, mahkumiyetleri, hapislikleri, ülke dışına kaçışı vb.lerle 1902'de başlayıp 1963'de son bulan fizik hayatında Nazım Hikmet'in "komünist kişiliği"ni yoğuran ve biçimlendiren KUTV'da öğrencilik yaptığı 1921-1924 yılları olmuştur. Bazı şiirlerine de yansıtuğu bu yıllarını, giderayak "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim"de roman olarak ele almaktan geri durmamıştır.

Romanın finali şöyledir:

Bir kaç aylık bir süre İzmir'in varoşlarından birindeki "gecekondulu-kulübede" gizlenen Ahmet (yani Nazım Hikmet) sonunda

trenle dönmektedir:

"Biletim Balıkesir'e kadar" demesine rağmen, bindiği tren hemen Sovyetler Birliği'ne geçmektedir:

"Moskova'ya yaklaşıyoruz. Anuşka:

-Kerimle Marusa bizi garda bekleyeceklerdi değil mi? diyor.

-Öyle dedilerdi.

-Kerim çok iyi bir insan. Bak, sizin partide böyle insanlar ne kadar çok olursa o kadar iyi çalışsınız.

(...)

Konuklarım var: Anuşka, İsmail, Ahmet, Neriman, Marusa, Ziya, Sİ-YA-U.

Kerim yok. Kerim öldü. Tımarhanede değil. İyileşti, çıktı. Veremden öldü, 1950'nin Mayısında.

Konuklarım kocalmamış. Onları son görüşümde kaç yaşında bırakmışsam o yaşta. Sİ-YA-U yine sevdalı Anuşka'ya. Ahmet yine kıskanıyor. Sİ-YA-U'yu.

Ziya:

-Bir şiir oku, dedi bana.

Okudum:

Emekçiyim

sevdayım tepeden tırnağa,

sevda: görmek, düşünmek, anlamak,

sevda: doğan çocuk, yürüyen aydınlık

sevda: salıncak kurmak yıldızlara,

sevda: dökmek çeliği kanter içinde,

Emekçiyim,

sevdayım tepeden tırnağa...

Marusa'yla Anuşka'ya şiiri Rusçaya çevirdim.

İsmail, sigarasını cigaramdan yaktı:

-İyi yazmışsın, iyi, dedi, sonra ayağa kalktı, pencereyi açtı, güneş girdi odaya.

Anuşka'nın ak, uzunca parmaklı, tombul avucunda Ahmet'in eli.

Neriman kalınca sesiyle tekrarladı kocasının sözünü:

-Yaşamak güzel şey be kardeşim.

Konuklarım kocalmamış. Onları son gördüğümde kaç yaşıdaysalar o yaşta, ama ben altmışımın içindeyim. Beş yıla daha yaşayabilsem." (s.196-197)

E K

***"Nazım Hikmet Şiiri'nde Gizli Tarih"te
Geçen Kişilerin Biyografisi***

NAZIM HİKMET (1902-1963)

Türkiye komünist hareketi içinde şairliğinin ve popüler şiirlerinin hep öne çıkarılışıyla partili yaşamı bir bakıma gölgede bırakılan, TKP yönetimine karşı yürüttüğü muhalefet hareketi yüzünden Parti'den atılan Nazım Hikmet 1902'de Selanik'de dünyaya geldi. İlköğrenimini İstanbul Göztepe Taşmektep'de, Galatasaray Lisesi ilk bölümü ve Nişantaşı Numune Mektebi'nde tamamladı. Beş yıl okuduğu Bahriye Mektebi'nden disiplinsizlik nedeniyle uzaklaştırıldı. Çok küçük yaşta şiir yazmaya başladı. Fecri Atı edebiyat akımının etkisi altında 1920'lere dek yazdığı şiirleriyle belli bir ün kazandı. İstanbul'un işgalinden sonra ulusal kurtuluş savaşına katılmak amacıyla, arkadaşı Vala Nurettin'le birlikte Anadolu'ya geçti (Ocak 1921). Ankara Hükümeti'nin kendilerinden, eğitim alanında hizmet istemesi üzerine Bolu Lisesi'nde kısa süre öğretmenlik yaptılar. Bolu'dayken gene arkadaşları Vala Nurettin'le birlikte, Alman Spartakist hareketini yakından tanımış olan Mehmet Sadık Eti (sonradan CHP milletvekili)'nin anlatımlarından ilk kez marxist düşünceyle tanıştı. Kısa süre sonra öğretmenliği bırakarak; yeni tanıştığı düşüncenin itimiyle, Ekim İhtilali'ni yerinde tanımak için Batum yoluyla Sovyetler Birliği'ne gitti. 1922'de Moskova'da yeni açılan Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi(KUTV)'nin ilk öğrencilerinden biri oldu. Sovyetler Birliği'nde bulunduğu ilk yıllarda şiirinin biçimini ve özünü değiştirdi. KUTV döneminde aynı zamanda Türkiye Komünist Partisi'nin üyesi oldu. TKP'nin "Toparlanış Kongresi" için, 1924 yılı yazında Türkiye'ye döndü. Şiirlerini "**Aydınlık**" dergisinde yayınlamaya başladı. 1 Ocak 1925'de İstanbul'un Akaretler semtinde Şefik Hüsnü'nün evinde toplanan TKP'ni 2. Kongresi'ne KUTV delegesi olarak katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi.

Aynı yılın marında Takrir-i Sükun kanunundan sonra yapılan tutuklamalardan kurtuldu. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin takibatı üzerine bir süre İzmir'de saklandı. Kısa süre sonra tekrar Sovyetler Birliği'ne gitti. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl kürek cezasına mahkum edildi. 1926 Mayıs'ında Şefik Hüsnü tarafından Viyana'da toplanan Parti konferansına Moskova'dan katıldı. 1927 tevkifatından soruşturmayla uğrayarak, yapılan yargılama so-

nunda gıyaben 3 ay hapse mahkum oldu. 1928 yılında partili arkadaşı Laz İsmail (Marat) ile birlikte Sovyetler Birliği'nden Hopa'ya pasaportsuz olarak geldiklerinden tutuklandı. Ankara Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararı sonunda 3 aya mahkum edildi. Hopa-Ankara-İstanbul arasında geçen tutukluluk süresinde cezasını tamamlanmış olduğundan, 1928 sonlarında tahliye edildi. İstanbul'a gelerek Resimli Ay dergisinde gazeteciliğe ve yazarlığa başladı. Aynı dergide yayınlanan şiirleriyle popülaritesi hızla yükseliyordu. Bir yandan da yeraltındaki TKP içinde faaliyetlerini sürdürürken, Parti üst kadroları arasındaki tartışmalardan da uzak kalmıyordu. Komintern'in Viyana Konferansı'nın kararları gereği Parti Kongresi'nin bir an önce toplanması gerektiğini savunuyor, Merkez Komite üyelerinin atama yoluyla değil, seçimle belirlenmesini istiyordu. Parti yönetiminin bu tavra karşı olması üzerine Pendik önlerindeki Pavli Adası'nda yandaşlarıyla birlikte bir Parti Kongresi toplayıp, İcra Komitesi kurdu. Bu ayrı örgülenme içinde yer alan öteki kişilerden bazıları; Hamdi Şamilof, Musolini Ahmet, Şoför Ragıp vb. idi. Grubuyla birlikte gizli bir matbaa kurarak illegal faaliyet yürütürken, yeni örgülenmeyle yaptığı başvuru Komintern tarafından reddilerek; grubunu dağıtması ve matbaayı TKP'ye vermesi kararma uymayınca grubuyla birlikte partiden atıldı. Komintern'in haber bültenlerinde ve Şefik Hüsnü'nün aynı organlardaki yazılarında "Troçkist-Polis Muhalefeti" olarak teşhir edildi. Bu arada bazı şiir kitaplarında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla yargılandı. 1932'de muhalefet grubuyla birlikte Bursa Ağır Ceza'da yargılandı. 4 yıl hapse mahkum edildi. 1933 Cumhuriyetin 10. yılı affıyla cezası düştü. 1936'da Endüstri Dokumacılar Cemiyeti kurucusu işçiler ve Hikmet Kıvılcımlı ile birlikte gizli örgüt yöneticiliği iddiasıyla tutuklandı. 1937 Nisanı'na dek tutuklu kaldı, yargılanma sonunda beraat etti.

1937 yılı sonlarında kendisini ziyarete gelen Ankara Kara Harp Okulu öğrencisi Ömer Deniz'i, askeri öğrenci kılığına girmiş polis sanarak İstanbul Emniyet Müdürlüğü Komünist Masası'na telefonla haber vermesinden sonra Harp Okulu öğrencilerinin tutuklanması üzerine 1938 yılı Ocak'ında gözaltına alınarak Ankara'ya götürüldü. Mart 1938'de Askeri Mahkeme tarafından "askeri isyana tahrik ve teşvik" suçlamasıyla 15 yıl hapse mahkum edildi. Ömer Deniz ve öteki Harp Okulu öğrencileri de çeşitli hapis cezalarına çarptırıldılar. 15 yıllık cezası Askeri Yargıtayca da onanan Nazım Hikmet, aynı yılın yazında İstanbul'a getirilerek Donanma Davası sanıkları arasına katıldı. Bu kez, arkadaşı Hamdi Şamilof aracılığıyla, 1934'de tanıdığı Yavuz Zırhlısı başgediklilerinden Harndi Alevdaş vasıtasıyla donanmada "isyan, tahrik ve teşvikçiliği"nde bulunmakla suçlanıyordu. Askeri Mah-

keme'nin yargılaması sonucunda bu davadan da 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bu davada birlikte yargılandıkları Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir'le birlikte bir süre Çankırı cezaevinde, sonra uzunca yıllar Bursa'da yatı. 1950 yılı yazında aıla tahliye oldu. 1951 yazında Türkiye'den ayrılarak Sovyetler Birliğı'ne gitti. TKP'nin Yurt Dışı Bürolarında faaliyet gösterdi. 1963 yılı Haziranı'nda Moskova'da öldü.

HİKMET KIVILCIMLI (1902-1971)

Türkiye komünist hareketinin en çok hapis yatan, en çok eser veren düşünce ve eylem adamlarından Hikmet Kıvılcımlı, Osmanlı İmparatorluğu Makedonyası'nın Priştine kasabasında 1902 yılında dünyaya geldi.

Babası, Priştine'nin Posta-Telgraf Müdürü Hüseyin Bey, annesi Münire Hanım'dır. Balkan Savaşı'ndan sonra; ailesinin ana tarafıyla birlikte, jandarma subayı dayısının yanına, Kuşadası'na göç etti. İlk ve orta öğrenimini Kuşadası'nda yaptı. Lise öğrenimine Muğla İdadisi'nde başladı. Öğrenimini tamamlamadan okuldan ayrılarak, 1919'da Kuvva-yı Milliye hareketine katıldı. Yörük Ali Efe çetesine girdi. Aydın cephesinde ve Çine köprüsünde işgalci Yunan kuvvetleriyle yapılan çarpışmalara katıldı. Daha sonra Köyceğiz Kuvva-yı Milliye Askeri Komutanlığı'na atanarak cephe gerisinde hizmet gördü. İlk yazılarını, Muğla'da çıkan Kuvva-yı Milliye'nin yayın organı **Menteşe** gazetesinde yayınladı.

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra İstanbul'a gelerek Vefa Lisesi'ne yazıldı. Dokuzuncu sınıftan, sınavla Haydarpaşa'daki İstanbul Tıp Fakültesi'ne geçti. Tıbbiye'yi askeri öğrenci olarak okudu.

Tıp öğrenciliği arasında, **Kurtuluş** ve **Aydınlık** dergileri aracılığıyla sosyalizmle temasa geçerek devrimci faaliyete aıldı. **Aydınlık** takma adla yazılar yazdı.

1 Ocak 1925 tarihinde İstanbul Beşiktaş Akaretler semtinde toplanan TKP'nin 2. Kongresi'ne **Aydınlık** Grubu'ndan delege olarak katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi. İcra Komitesi'nde **Gençlik Kolu Başkanlığı** görevini üstlendi. **Aydınlık**'ın "**Özel Gençlik**" (Fevkalade Gençlik) sayısını çıkardı. Hareketin önceki yayın organları **Vazife** ve **Örak-Çekiç**'te de yazıları görüldü.

Şubat 1925'te Şeyh Said önderliğindeki Kürt Ayaklanması dolayısıyla çıkarılan "takrir-i sükun" yasasına dayanılarak, mensubu olduğu hareketin yayın organlarının kapatılmasıyla başlayan geniş tutuklanmada, çoğu kendisi gibi Tıbbiye öğrencisi olan arkadaşlarıyla birlikte yakalandı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 10 yıl kürek cezasına çarptırıldı ve askeri tıbbiyelik hakkı elinden alındı. Ertesi yıl çıkartılan affla tahliye oldu.

Kendisinin kaulamadığı, 1926 Mayıs'ında Viyana'da yapılan TKP Konferansı'nda alınan kararlara göre yeniden düzenlenen İcra Komitesi'nde tekrar "Türkiye Genç Komünistler Federasyonu Reisi" sıfau verildi. Yeralunda Alev ve Bolşevik dergilerini çıkartu. 1927 tevkifatunda tekrar yakalandı. 3 ay hapse mahkum oldu.

Tahliyesinden sonra; Genel sekreter Vedat Nedim' (Tör) in iha-netiyle yapılan 1927 tevkifaunda ağır bir yara alan Parti'yi yeniden to-parlayıp faaliyete geçiren Merkez Komite ve İcra Komitesinde görev aldı. 1928'de Kıvılcım dergisini çıkardı. Vedat Nedim'in pro-vokasyonunun nisbeten dışında kalan İzmir ve çevresi ağırlıklı gös-terdikleri faaliyet 1929 Mayıs'ında geniş bir tevkifatla sonuçlandı. Merkez Komite'den Hüsamettin (Özdoğu) ve Laz İsmail (Marat)'le birlikte İstanbul'da yakalandı. İstanbul Emniyet Müdürlüğü 1. Şube Komünist Masası polislerince yapılan ilk soruşturmada ağır iş-kencelere karşı direnerek ne Parti'de taşıdığı sıfatlarını ne de partili ol-duğunu kabul etti. Merkez Komitesi üyesi arkadaşlarından Laz İsmail (Marat)'in kendisiyle ilgili alrı cürümlerini (suç atımlarını) mu-vacehede (yüzleştirme)de reddetti. 25 Haziran 1929 tarihinde İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nde 34 Komünist Partiliyle birlikte "taklib-i hükümet" ve "ameleden adamları mevkii iktidara getirmek is-temek" suçlarından dava açıldığında, dönemin günlük basınına da bu olgu "Maznunlardan Doktor Hikmet'ten maadası ilk tahkikatta cürümlerini itiraf etmişlerdir" şeklinde yansıdı. Yargılama sonunda 4 yıl 6 ay 15 gün ağır hapse mahkum edildi. Kararın okunmasından sonra yargı heyetine "Bu kadar süre kızıl bir profesör olmak için yeterli bir zamandır" dediği rivayet edilir. Cezasının temyizce onay-lanmasından sonra, bir kısım arkadaşları Diyarbakır Cezaevine, ken-disi de 6 kişiyle Elazığ Cezaevi'ne sürüldü. Elazığ Cezaevinde ya-tarken marxizm-leninizmi -kendi deyimiyle- "alfabesinden cebri alasına dek" öğrenmeye ağırlık verdi. Ayrıca, komünist hareket için-de geçirdiği ilk 10 yıllık teorik ve pratik deneyimi özümsemesi işi-ğında 'Yol' adını verdiği bir dizi inceleme kaleme aldı. İçinde bu-lunduğu Merkez Komitesi'ne "bir tartışma platformu yaratmak"umuduyla sunduğu -kendi yazdığına göre MK'ca hasıraltı edilen- 'Yol' çalışmasının kitapları şunlardı: Genel Düşünceler, Par-tide Konaklar ve Konuklar, İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark), Tak-tik Ana Halkası: Legaliteyi İstismar, Parti ve Fraksiyon, Yakın Tarihten Bir Kaç Madde, Strateji Planı.

Bu cezasının bitimine az bir süre kala Cumhuriyet'in 10.yılı do-layısıyla ilan edilen afla 1933 yılı Ekiminde hapisten çıktı.

1935'de; "içeride kurallarını hazırladı(ğı) strateji planına uygun legalite taktiği uygulayarak" Parti'ye bir çığır açmak için

"Marksizm Bibliyoteği" yayınevini kurdu. Bibliyotek'in yayın kurulu, Parti'de o sıra birlikte görev yaptıkları Hasan Ali (Ediz), Eczacı Vasıf (Onat) ve Fatma Nudiye (Yalçı)'den oluşuyordu. 1936 sonlarında Hasan Ali ve Eczacı Vasıf'ın parti saflarını ve komünist ideolojiyi terk etmeleri üzerine, yayınlarını Fatma Nudiye ile birlikte sürdürdü. Aynı zamanda Fatma Nudiye ile ortaklaşa hem kendi yayınlarının hem de diğer yayınevlerinin kitaplarını satukları **Kıvılcım Kütüphanesi**'ni açtılar.

Kıvılcımlı'nın Marksizm Bibliyoteği'nden yayınladığı telif ve tercüme kitapları şunlardı:

K. Marx ve F. Engels'ten çevirileri: **Gündelikçi İş ile Sermaye, Enternasyonal İşçiler Cemiyetini Açış Hitabesi, Kapital** (bazı fasiküller), **Marksizmin Prensipleri, Ludwig Feuerbach, Maymunun İnsanlaşma Prosesinde Emegın Rolü.**

Lenin'den çevirileri: **Karl Marx'ın Hayatı, Felsefesi, Sosyolojisi; Karl Marx'ın Ekonomi Politigi, Sosyalizmi, Taktigi.**

Telif eserleri: **Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı, Edebiyatı Cedide'nin Otopsisı, İnkılapçı Münevver Nedir? Hanri Barbüs, Marksizm Kalpazanları Kimlerdir? Tip No: 1: Kerim Sadi, Emperyalizm: Geberen Kapitalizm, Marx-Engels Hayatları...** Marxizm Bibliyoteği'nin bir versiyonu olan **"Günün Me-seleleri"** dizisinde, en son 1937'de **"Demokrasi: Türkiye Ekonomi ve Politikası Hakkında"** kitabını yayınladı.

1936'da Marxizm Bibliyoteği'nin kolektivitesi içinde Fatma Nudiye Yalçı'nın **Sosyete ve Teknik, Hasan Ali Ediz'in Sovyetlerde Stahanov Hareketi ile İspanya'da Neler Oluyor?** kitapları yayımlandı.

1934-1937 yılları arasında bir yandan yayınları yüzünden hakkında koğuşturmalar yapılırken, bir yandan da yeraltındaki komünist ve işçi hareketiyle bağıntılı olarak işkenceli tutuklamalara uğradı. Her yılın 1 Mayıs arifelerindeki bir kaç günlük keyfi gözaltıların yanında: 1934 yılı Aralık ayında aralarında Eczacı Vasıf ve Selahi Hüsnü'nün de bulunduğu bir grupla **"komünist tertip"** iddiasıyla yargılandı. 1936 yılı sonunda Nazım Hikmet'in de içinde bulunduğu Endüstri Dokumacılar Cemiyeti kurucusu işçilerle birlikte tutuklandı. Dört ay sonra tahliye oldu ve beraat etti.

1938 yılı Haziran'ında Donanmanın amirallik gemisi Yavuz Zırhlısındaki bazı erbaşların dolaplarında kitaplarının bulunması üzerine **"donanma askerini isyana teşvik ve tahrik"** suçlamasıyla 27 kişiyle birlikte yargılandı. Silivri açıklarında demirleyen Erkin gemisinin güvertesinde kurulan askeri mahkemenin yaptığı yargılama sonunda **"...ve bu kitaplar bugün maznun sıfatıyla mahkeme huzuruna**

çıkan erbaşlar tarafından büyük bir alaka ile okunmuş, benimsenmiş ve bu suretle Hikmet'in bilvasıta telkinatına tabi kaldıkları anlaşılmış ve bu hareketiyle askeri isyana tahrik ve teşvik suçunu işlediğine tam bir vicdani kanaatin hasıl oluşuyla" 15 yıl ağır hapis cezasına mahkum edildi.

Yargılama sırasında "askeri isyana tahrik ve teşvik" iddiasının hiçbir delili olmadığını ileri sürünce; Askeri Savcının "Biz Doktor Hikmet için delil arayacak kadar safdil değiliz" dediği rivayet edilir. Bu uzun hapislik yıllarını Yavuz ve Erkin'in bordasında, Sultanahmet cezaevinde, 1940 yılı başlarında Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'le birlikte önce Çankırı, ardından Amasya ve 1942 yılından itibaren Kırşehir cezaevlerinde yatı. 12 yıl sonra 1950 yazında ilan edilen af kanunuyla hapisten çıktı. Bu dönemde; Doğu'nun antik tarihindeki "bata-çıkı gidiş" teorik bir açılıma getirmeye çalıştığı "Tarih Tezi", Osmanlı toplum yapısı ve İslam tarihi üzerinde yoğun çalışmalar yaptı.

1954 yılında Vatan Partisi'ni kurdu. Partinin yayın organı **Vatandaş Gazetesi**'nde yazıları yayınlandı. Tarih Tezi'nin bir versiyonu olan **Fetih ve Medeniyet, Kuvva-yı Milliyeciliğimiz (Gerekçe), Siyasetimiz ve Soğan Ekmek Kongresi** kitapları çıktı. 1957 seçimlerine katılan Vatan Partisi'nin Sirkeci, Zeytinburnu, Unkapanı ve Eyüp mitinglerinde yaptığı konuşmaları bir yandan halkın ilgisini çekerken, bir yandan da ekonomik ve politik bir krizin içine yuvarlanan Demokrat Parti iktidarının hışmını üzerine çekiyordu. 1957 yılının son günü parti yöneticilerinin tümüyle birlikte tutuklandı, parti kapatıldı. Harbiye Askeri Cezaevi'nin hücrelerinde ve Sultanahmet Cezaevi'nde 2,5 yıl hapis yatı. İlk soruşturmada ağır işkencelere uğradı. Sonunda beraat etti. Vatan Partisi de aklandı.

Demokrat Parti'nin keyfi iktidarını deviren 27 Mayıs hareketinin başı Orgeneral Cemal Gürsel'i Vatan Partisi Başkanı sıfayıyla telgrafla kulladı. Ardından 2. **Kuvva-yı Milliyeciliğimiz** adıyla Milli Birlik Komitesi'ne açık mektup yazdı ve bir **Anayasa Teklifi** sundu. Bu davranışları sonraki yıllarda Türkiye solunun çeşitli kesimlerinden olumsuz tepkiler alarak eleştiriye uğradı.

1965 yılında "**Tarihsel Maddecilik Yayınları**" nı kurdu. Bu yayınevinden, 1930'lu yıllardan beri üzerinde çalıştığı "tarih tezi"ni **Tarih, Devrim, Sosyalizm** adıyla yayınladı. Gelişirdiği bu Tarih Tezi'nin doğrultusunda **İlkel Sosyalizmden Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere vb.** kitaplarını çıkardı. 1967'de 'Sosyalist' gazetesini yayınladı. 'Sosyalist' 7. sayıdan sonra yayını sürdürmedi. 1968 yılı başında İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Demeği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1970 yılı yazında, o sırada Türkiye solunda çokça tartışılan

güncel sorunlara eğilen üçlüsü: **Oportünizm Nedir? Halk Savaşının Planları, Devrim Zorlaması (Demokratik Zortlama)** kitaplarını yayınladı. Aynı yılın sonbaharında 'Sosyalist' gazetesini tekrar çıkarmaya başladı.

'Sosyalist'teki başyazılarında bir yandan 50 yıldır içinde bulunduğu komünist hareketin o andaki dağınıklığının ve çok başlılığının çözümüne Parti'nin reorganizasyonu önerisiyle yaklaşıırken; öte yandan da "Tarih Tezi"nde gelişüregeldiği 'Türkiye toplumunun özgünlüğü' doğrultusunda Türk ordusunun -en son 27 Mayıs örneğinde görüldüğü gibi- klasik marxist tanıma uymayan yapılanışıyla tekrar kalkışabileceği radikal hareketle işçi sınıfına ve politikasına geniş demokratik bir yol açabileceği umudunu beslediği bir taktiğe yöneldi. Umut ettiği doğrultudaki organizasyon olan 9 Mart hareketi provoke edilerek 12 Mart Muhurasi şekline bürününce Nisan 1971 başlarında yeraltına inmek zorunda kaldı. 12 Mart'ın faşist yüzü ortaya çıkıp 11 ilde "vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışma" iddiasıyla 26 Mart 1971'de sıkıyönetim ilan edilip ülke çapında devrimci avına çıkılmasıyla, aranmaya başlandı. Epey bir süredir çekmekte olduğu prostat kanseri hastalığının iyice azması ve yurt dışında yapılacak bir 'şua tedavisiyle' iyileşebilme umudu ve aynı zamanda da, küçük rütbeli bir kaç eski deniz subayının ve mevcut erbaşların yargılandığı 83 Sanıklı Dava'ya dahil edilmesiyle tekrar 1938 Donanma Davası benzeri bir tuzağa düşmemek için Mayıs sonlarında ülke dışına çıktı. Kıbrıs, Lübnan ve Suriye'den sonra Bulgaristan'a ulaşığında, 1951 Tevkifatından sonra yurt içinde dağılan TKP'nin yerine 60'tan sonra Sovyetler Birliği'nin güdümünde yutd dışında örgütlenen TKP'nin başında Laz İsmail (Marat) ve Zeki Başımır (takma adı: Yakup Demir) ikilisinin "yıllar önce TKP'den atıldı" iddiaları üzerine gerek Bulgaristan'dan gerekse Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nden kovuldu. Sonunda Yugoslavya'ya sığındı. Oradan eylül 1971 sonlarında, sanığı olduğu 83 sanıklı davaya bakan İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesine önce "ülkeye dönüp hesap vereceği"ni belirten bir mektup gönderdi. Ardından prostat kanserinin yatağa düşürmesi üzerine, mahkeme heyetinc, "gelemezse, önsorgusu yerine kabul edilmesi" dileğiyle uzunca bir mektup daha yolladı.

Türkiye'de kaçak olarak yaşamaya başladığı Nisan 1971'den itibaren tuttuğu 'günlük'lerinde; 12 Mart öncesi devrimci ortamı ve 12 Mart faşizminin niteliğini tartışmaya çalışırken; Bulgaristan'da "partiden tard havadisini" almasından sonra, 1926-1950 arasındaki TKP ve kişileri üzerine o zamana kadar bilinmeyen pek çok noktayı 'anı' biçiminde sergiledi. "Kim Suçlamış?" adını verdiği "parti anıları"nda ise

"tard" sorusunda parmağı olabilecek Parti Kadrolarıyla ilişkilerini anlattı. Sonra bunun kısa bir özeti olan **"Brejnev'e Mektup"**u hem SBKP Genel Sekreteri Leonid Brejnev'e, hem de öteki Komünist Partilerin sekreterlerine üç dilden yazarak gönderdi.

11 Ekim 1971 tarihinde Belgrad Askeri Tıp Akademisi Hastanesinde öldü. Cenazesi Türkiye'ye getirilerek Topkapı mezarlığına defnedildi.

Hikmet Kıvılcımlı'nın daha önce ve ölümünden sonra yayınlanan öteki eserleri ise şunlardır:

Uyarmak İçin Uyanmalı, ,Uyanmak İçin Uyarmalı (TİP'e Teklifler), Karl Marx'ın Özel Dünyası, Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi, Metafizik Sosyoloji Eleştirileri, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi, Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu, Toplum Biçimlerinin Gelişimi, Anarşi Yok, Büyük Derleniş!, Osmanlı Tarihinin Maddesi, Kim Suçlamış? (Brejnev'e Mektup) ...

KEMAL TAHİR (1910-1973)

1910 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ikinci sınıftan ayrıldı. Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde ambar memuru olarak çalıştı. Bundan sonra İstanbul'a dönerek bir süre avukat yanında katiplik yaptı. O yıllarda; önce İstanbul'un ünlü Şehzadebaşı semtinde, daha sonra Beyoğlu'nda yaygın bir yaşam biçimi olan "kabadayılık" dünyasının içine girdi. Beyoğlu'nda tuttuğu bir bekar evinde yaşamakta iken; kapı komşusu TKP Kurucu Komite ve MK üyelerinden Sarı Mustafa (Börklüce) ile tanışıklığı, bir yandan gazetecilik ve yazın dünyasına adım atmasını sağlarken, öte yandan da 1938 yılında Donanma Davası'nda çarptırılacağı 15 yıllık ağır hapis cezasının ilişkiler ağını da örüyordu. Kapı komşusu Sarı Mustafa (Börklüce) ile tanışıklığı; onu ziyarete gidip-gelen Nazım Hikmet'le de tanışmasını sağladı. Bundan sonra Nazım Hikmet'in aracılığıyla Babiali'ye adım attı. Galatasaray Lisesi yıllarında şiire yatkınlığı önce **İçtihat** (1931) dergisinde imzasının görülmesini sağladı. ardından da akranı bazı şairlerle birlikte **"Geçit"** dergisini çıkarttı. Dergi kapandıktan sonra, **Vakit, Haber ve Son Posta** gazetelerinde önce düzeltmenlik, ardından sırasıyla röportaj yazarlığı ve çevirmenlik yaptı. 1932-37 yılları arasında **Yedi Gün ve Karikatür** dergilerinde sayfa sekreterliği, **Karagöz Gazetesi**'nde başyazarlık ve **Tan Gazetesi**'nde yazışları müdürlüğü görevlerinde bulundu. **Yedi Gün Dergisi**'nde önceleri Cemalettin Mahir takma adıyla hikayeler yazdı. Aynı ad altında çeviri ve adapte romanlar kaleme aldı. 1936'da **"Namık Kemal İçin Diyorlar Ki"** adlı anket kitabı yayınlandı.

Kardeşi Nuri Tahir'in Donanmanın Amirallik gemisi Yavuz Zırhlısında bahriyeli astsubay olarak görevliken yakın arkadaşlarıyla o yıllarda piyasada serbestçe satılmakta olan Nazım Hikmet'in, Hikmet kıvılcımlı'nın ve öteki bazı yerli ve yabancı yazarlardan telif çeviri sol teori ve sanat yapıtlarını alıp okumaları; kendisinin kitaplığından alıp götürdükleri bazı kitapların Nuri Tahir ve öteki er ve erbaşların dolaplarında bulunması üzerine; **"Donanma askerini isyana tahrik ve teşvik ettiği"** gerekçesiyle Haziran 1938'de tutuklandı. Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı, Hamdi Şamilof, Fatma Nudiye Yalçı, emine Alev (Şamilof), Kerim Korcan, kardeşi Nuri Tahir ve 20'ye yakın öteki bahriyeli er ve erbaşlarla birlikte yargılanarak; **"Donanma as-**

kerini isyana tahrik ve teşvik" ettiği suçlaması sabit görülerek, 29 Ağustos 1938'de Erkin Zıhlısı'nın güvertesinde yapılan duruşmada 15 yıl ağır hapis cezasına mahkum edildi.

1940 yılı Şubatı'na kadar İstanbul cezaevinde, Nazım Hikmet ve Hikmet Kivılcımlı'yla birlikte, ardından üçü birlikte Çankırı cezaevinde, daha sonraki yıllarda Malatya, Çorum ve Nevşehir Cezaevlerinde yattı. 1950 yazında çıkan aflla tahliye oldu.

Hapislik yıllarında romana yöneldi. Gerek birarada bulundukları yıllarda gerekse ayrı ayrı cezaevlerindeyken Nazım Hikmet'le mektuplaşmalarında roman, roman örgüsü, biçimi ve içeriği üzerine yaptıkları uzun fikir teatileri sonunda yazdığı romanlarıyla bu sanat dalında giderek yetkinleşti. Hapisten çıktıktan sonra romanlarını ve çeviri romanlarını Bedri Eser, Nurettin Demir, F.M. İkinci vb. gibi takma adlarla gazetelerde tefrika etti. Tan gazetesinin ekonomi sayfasını düzenledi.

1955'deki 6-7 Eylül olaylarının ardından kendisi gibi sabıkalı pek çok eski solcuyla birlikte 6 ay Harbiye Cezaevi'nde rehin tutuldu. Serbest bırakıldıktan sonra **"Düşün Yayınevi"** ni kurarak kendi romanlarını yayınlamaya başladı. (1957-59). 1960'dan sonra kendisini tümüyle roman yazmaya verdi. Cumhuriyet ve Osmanlı tarihindeki kimi olay, olgu ve kişiliklere kuşkucu ve sorgulayan yaklaşımı öne çıkaran kimi romanları ülkenin kültür ve aydın dünyasında yoğun tartışmalara neden oldu. (Örneğin, Kurtuluş Savaşına resmi tarihin verili açısının dışından bakan **"Yorgun Savaşçı"**, Köy Enstitüleri olayına farklı yaklaşan **"Bozkırdaki Çekirdek"**, Mustafa Kemal'in ve Kemalizmin yenilmiş İttihatçılara 1926'da kendisine tertiplenen suikastı bahane ederek tasfiyeci yaklaşımını ele aldığı **"Kurt Kanunu"**, Osmanlının kuruluşuna gene farklı baktığı **"Devlet Ana"** v.b. romanları bunlar arasında sayılabilir).

1970 yılında geçirdiği bir akciğer ameliyatından sonra giderek bozulan sağlığı planladığı kimi romanlarını bitirmesine engel oldu, nihayet 1973 yılı Nisanında İstanbul'da öldü.

Eserleri: **Göl İnsanları** (Öyküler, 1955) **Esir Şehrin insanları** (1956), **Sağırdere** (1955), **Körduman** (1957), **Rahmet Yolları Kesti** (1957), **Yediçınar Yaylası** (1958), **Köyün Kamburu** (1959), **Esir Şehrin Mahpusu** (1962), **Kelleci Memet** (1962), **Yorgun Savaşçı** (1967), **Bozkırdaki Çekirdek** (1967), **Devlet Ana** (1968), **Kurt Kanunu** (1969), **Büyük Mal** (1970), **Yol Ayrımı** (1971).

Ölümünden Sonra Yayınlananlar: **Namusçular** (1974), **Karılar Koşuşu** (1974), **Hür Şehrin İnsanları** (2 cilt- 1976), **Damağası** (1977), **Bir Mülkiyet Kalesi** (2 cilt- 1977).

FATMA NUDİYE YALÇI (1904-1969)

1904 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Fatma Nudiye Yalçı'nın ilk yetişme ve gençlik yılları konusunda şu an için elimizde bilgi bulunmamakla birlikte 30'lu yıllarda Türkiye devrimci hareketinin içinde yer aldığı bilinen bir gerçektir. 1930-38 yılları arasında İstanbul'daki Rus Konsolosluğu'nda Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Hikmet Kıvılcımlı'yla tanıştıktan sonra "**Marksizm Bibliyoteği**"nden kitaplarını yayınlamış, Kıvılcımlı'yla ortaklaşa "**Kıvılcım Kütüphanesi**"ni kurmuşlardır. Bu dönemde bazı adli koğuşturmalara uğramıştır. 1938 Donanma Davası'nda 10 yıla mahkum oldu. Hapisten çıktıktan sonra, 1954'te Hikmet Kıvılcımlı'nın kurduğu Vatan Partisi'ne girdi. 1958'de kapatılıp yöneticilerinin tutuklanmasıyla Vatan Partisi sanıkları içinde yer aldı. İki yıl tutuklu kaldığı davadan beraat ederek çıktı. 60'lardan sonra siyasi hareketlerin içinde adına pek raslanmadı. Tedavi için bulunduğu yurt dışında 1969 yılında öldü.

HAMDİ ŞAMİLOF (ALEV) (1894-1969)

1894 yılında Trabzon'un Of Kazası'nda doğdu. Osmanlı İmparatorluğu döneminde; geçen yüzyılın sonlarında Karadeniz'in her iki kıyısında yaşayan Lazlar, Çerkezler, Gürcüler ve Türkler için Çarlık Rusyası önemli bir pazardı. Bu nedenle Karadeniz'in bu yakasında yaşayanlar; Batum, Poti, Tiflis, Saratov, Stavrapol, Kazansk ve hatta Moskova'ya kadar ticaret için serbestçe gidip gelebiliyorlardı. Buralarda çok sayıda yerleşmiş Osmanlı Türkiyesinden giden aileler de bulunuyordu.

Hamdi Şamilof da gençlik yıllarında Saratov'da oturan ağa-beyisinin yanına yerleşti. Askerlik çağına geldiğinde de Çarlık Ordusunda askere alındı. O sırada başlayan Birinci Dünya Savaşı'nda Çarlık Ordusunun saflarında bir askerdı. Bolşeviklerin ordu içinde yürüttükleri propaganda aracılığıyla komünist düşünceyle tanıştı. 1917 Ekim İhtilalinden sonra Kızıl Ordu saflarında asker oldu. I. Savaş'ta Kızıl Ordu'da "Vayenni Komisar" (Savaş Komiseri) olarak devrimin savunmasına katıldı.

Türkiye Komünist hareketi içinde baba adının sonuna, doğduğu yerin eklenmesiyle "Şamilof" lakabıyla tanındı.

1921'den sonra Moskova'da KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi) öğrencisiydi. 1924 yılı yazında Türkiye'ye dönerek 1 Ocak 1925'de Akaretler'de toplanan TKP'nin 2. Kongresine KUTV delegesi olarak katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi. İcra Komitesi'nde Mali İşler Sorumlusu oldu.

Mayıs 1925'teki İstiklal Mahkemesi tutuklamalarının dışında kaldı. 1926 Mayıs'ında Viyana'da toplanan Parti Konferansına Türkiye'den katıldı. Vedat Nedim'in Sekreterliğindeki İcra Komitesi'nin faaliyetini yetersiz görerek gizlice Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü'nün kurduğu 2. İcra Komitesi'nde yer aldı.

Bu yıllarda Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkilerinde ticaret alanında da gelişkin olan "dostluk ve işbirliği"ne bağlı olarak Türkiye'de kurulu bulunan Sovyetlerin Arkos Şirketi'nin İstanbul bürosunda müstahdem olarak çalıştı. İcra Komitesi'nin Mali İşler Sorumlusu olarak bir yandan bölgelerin mali müfettişliğini yaparken, aynı zamanda da partinin haberleşmesini yürütüyordu. 1927 tevkifatında yakalanarak özellikle Arkos'taki çalışması yüzünden ağır işkenceye uğradı. Yar-

gılama sonunda 4 ay hapis cezasına mahkum oldu.

1929 İzmir komünist tevkifaunda; 1927 tevkifaundan sonra yeniden oluşturulan İcra Komitesi'nde bulunmasına ve faaliyetlerde yer almasına rağmen tutuklamanın dışında bırakıldı. Bunun üzerine, bazı kaynaklara göre, 1930'da tam yetkiyle Moskova'dan Türkiye'ye gelerek parti teşkilatını eline alan Hasan Ali (Ediz) tarafından öteki komite arkadaşlarından Nazım Hikmet, Sarı Mustafa (Bürklüce), Hüsamettin Özdoğu, Elektrikçi Nuri ve Salih Hacıoğlu'yla birlikte partiden atıldı.

1930 yılı başlarında İstanbul'un Pendik semtinde kahve-meyhane karışımı İskele Gazinosu'nu açtı. 1932 yılı yazında; donanmanın Amirallik Gemisi Yavuz Zırhlısı'nın Pendik önlerinde demirlemesiyle karaya çıkan erbaşlardan gedikli başçavuş Hamdi Alevdaş'la kurduğu dostluk, 1938 Donanma Dava'sında eşiyile birlikte kendisinin ve Nazım Hikmet'in ağır cezalar almasının hukuki (!) kanıtı oldu.

Başka kaynaklara göre ise; 1932 Şubau'nda İstanbul'un Hacıoğlu semtinde toplanan TKP 3. Kongresi'ne katıldı. Tekrar Merkez Komite üyeliğine seçildi. Yakın arkadaş grubuyla kendisini partiden ihraç eden Hasan Ali ve grubuna karşı yürüttükleri muhalefetin odak noktası olan Pavli Adası'ndaki toplanular parti içinde uzun yıllar "Pavli Adası Muhalefeti" olarak anıldı.

Bu yıllardan itibaren her yılın 1 Mayıs arifelerinde öteki pek çok arkadaş gibi, keyfi olarak gözaltına alındı. KUTV'daki öğrencilik yıllarında yakın arkadaşlık ve dostluk kurdukları Nazım Hikmet'le, Yavuz Zırhlısı başgediklisi Hamdi Alevdaş'ı tanıştı ve bir kaç kez görüşürmesi, 1938 yılı Haziranı'nda açılan davada "Donanma askerini isyana tahrik ve teşvik ettiği" iddiasıyla yargılanmasına neden oldu. Yargılama sonunda 18 yıl hapis cezasına mahkum edildi. Karısı Emine Alev (Berber Emine) de aynı iddia ile 5 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı.

Bu mahkumiyetini, 1950 yılında çıkartılan af yasasına dek Sinop Cezaevi'nde geçirdi. Hapisten çıkışı 1950 yılından sonra başka hiçbir faaliyette adına rastlanmadı. 1969 yılında İstanbul'da öldü.

1938 HARP OKULU VE DONANMA DAVALARI

Nazım Hikmet Şiirinde Gizli Tarih'i ararken sıkça sözünü ettiğimiz; 1938 yılındaki Ankara Kara Harp Okulunda görülen dava ile, aynı yılın yazında İstanbul'da Donanmanın Amirallik gemisi "Yavuz" zırhlısının erbaş ve erlerinin de yargılandığı "Donanma Davası" hakkında kısa bir bilgi vermenin gerekliliğine inanıyoruz. Genç kuşaklarca bu her iki ayrı dava bazen bir ve tek bir dava imiş gibi birbirine karıştırılırken, yaşlı kuşaklar da hakkında çok spekülasyon yaparlar.

ORTAM...

Tek Parti Cumhuriyet Halk Fırkası'nın yer yer faşizan-militarist yönetimi altındaki Türkiye; 1930-1938 yılları arasında Türkiye Komünist Hareketinin kimi akıncılarınca zorlanarak yaratılan legal, daha çok kültürel ağırlıklı nisbeten "özgür" bir dönem yaşamıştır.

Sabiha Sertel ve Haydar Rıfat'ın marxist-leninist klasiklerden kuiramsal bazı çevirileri, Kerim Sadı'nın "İnsaniyet Kütüphanesi" yayınları, Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın TKP adına legaliteyi zorlayarak giriştiği "Marksizm Bibliyoteği'nden yayınlanan M-L Klasiklerden tercüme ve telif eserleri, Nazım Hikmet'in eski şiir anlayışını yıkan, yeni-sol içerikli birbiri peşisıra yayınlanan kitapları, plaklara okunan şiirleri, toplumun her kesiminde önemli bir ilgi odağı haline gelmiştir. Bu durumda tek parti diktatörlüğü örgüt, ideoloji ve propaganda açısından bir yandan karşı hareketi ikame etmeye çalışırken, bir yandan da başa çıkamadığı karşıtı ideolojinin en etkin kişilerini saflarına çekip manipüle etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu nedenle olabildiğince güdük bir "İş Kanunu"yla işçi sınıfının gözünü boyarken, Parti-Devlet bütünleşmesine giderek, İtalyan Ceza Kanunu'ndan aldığı komünizmi önleyici ürlü 141 ve 142. maddelerle de cezai önlemini almaya çalışmaktadır.

Kara Avrupasında, Almanya'da faşizm iktidara gelmiş, kendi kıtasının ötesinde Ortadoğu'ya da sarkma propagandasını yoğunlaştırmıştır. Dünyada ve Türkiye'de olup bitenler doğal olarak her düşünen insanın kafasını kurcalamaktadır. Bu durumda yukarıda saydığımız yayınlar, en çok da Nazım Hikmet'in şiirleri Ankara'daki Kara

Harp Okulu öğrenci çevresine kadar girmiştir. Merakla okunmakta ve tartışılmaktadır. Dünyada yükselen faşizm, burada da etkisini göstermekte gecikmemiş, ilerici, devrimci ve komünizan eğilimli harp okulu öğrencilerinin karşısında faşist, ırkçı ve Turancı bir grup oluşmuştur. Komünizm eğilimli öğrenci grubunun içinde, adeta lider konumunda çok uyanık, girişken ve atak bir öğrenci vardır: Ömer Deniz.

Nazım Hikmet'in basın-yayın alanındaki popülaritesi, zaman zaman başına gelen adli koğuşturmalar dönemin burjuva ve "sol" matbuatında haber olmaktadır. Örneğin hangi kitabını çıkıttığı, hangi gazetede, hangi takma adla fıkra yazdığı, hangi derginin soruşturmasına cevap verdiği, İpek Film Stüdyosunda sinemacılık yaptığı, Ocak 1937'de işçilerle birlikte tutuklanıp yargılandığı davadan tahliye olduğu gibi haberleri harp okulu öğrencileri de okumaktadırlar.

Ömer Denizler de kendi başlarına oluşturdukları harp okulundaki devrimci öğrenci grubuna bir çıkış yolu aramakta, ülkedeki komünist hareketin başı olarak düşündükleri kimselerle ilişkiye geçmek istemektedirler.

İşte bu nedenle Harp Okulu öğrencisi Ömer Deniz, 1937 yılının Ağustos ayında bir gün İstanbul'a gelerek, Nazım Hikmet'i o sırada çalışmakta olduğu İpek Film Stüdyosu'nda ziyaret eder. Üzerinde Harp Okulu öğrencisi kıyafetiyle kendisinin karşısına çıkan Ömer Deniz'in yanından ayrılmasından sonra Nazım Hikmet İstanbul Emniyet Müdürlüğü Komünist Masası şefine bir telefon açarak, polis olmasından kuşkulandığı Ömer Deniz'i kastederek "**resmi, askeri elbise giydirip polisleri peşine düşürmemelerini**" söyler. Oysa ki Komünist Masası'nın böyle bir şeyden haberi yoktur. Bunun üzerine bütün dikkatler askeri okullara çevrilir. Bunun ardından Ömer Deniz, tekrar İstanbul'a geldiği bir dönemde, 3 Aralık 1937'de Nazım Hikmet'i bu kez de evinde görmeye gider. Oldukça soğuk karşılanır.

HARP OKULU DAVASI

O sıralarda da devletin gizli servisleri sürdükleri izin peşinden Ankara Kara Harp Okulu'na ve Ömer Denizlerin sınıfına ulaşır. Ocak 1938'in başlarında (5 Ocak) grubun tüm askeri öğrencilerini sınıflarında toplayarak tutuklarlar. Ömer Deniz'in ifadelerinden Nazım Hikmet'le yaptığı iki görüşmenin ayrıntısını öğrenen sorgucular, 17 Ocak 1938 gecesi gözaltına alınan Nazım Hikmet'i ertesi gün tutukladıktan sonra hemen aynı gün Ankara'ya götürürler. Askeri Cezaevinde tek kişilik bir hücreye konulur. 19 Ocak'ta askeri savcı ta-

rafından sorguya çekilir. 15 Mart 1938 günü Harp Okulu Askeri Mahkemesinde haklarında dava açılan askeri öğrencilerle birlikte yargılanmaya başlanır. İddia: "Birden ziyade askeri şahısları... mafefve itaatsizliğe sevk ve tahrik"tir. 29 Mart 1938 günü Askeri Mahkeme kendisini suçlu bularak 15 sene ağır hapsine karar verir. Aynı davada Nazım Hikmet'in dışında 22 askeri öğrenci ve 7 siville birlikte 29 kişi yargılanır. Öğrencilerden 6 kişi, yani Ömer Deniz, Abdülkadir (sonraki yıllarda şair A. Kadir-Abdülkadir Meriçboyu), Orhan Alkaya, Necati Çelik ve Mustafa Vallak 5 ile 7 yıl arasında ağır hapse mahkum edilirler. Temyiz edilen mahkumiyet kararı 28 Mayıs 1938'de Askeri Yargıtay Birinci Dairesi tarafından oy çokluğuyla onanır. Nazım Hikmet, 13 Haziran 1938 tarihinde Ankara Cezaevine gönderilir. Burada "infaz cezaevine" gönderileceği günü beklemeye başlar.

DONANMA DAVASI

Nazım Hikmet'in KUTV döneminde Moskova'dan arkadaşı Hamdi Alev Şamilof'la 30'lu yıllarda da sıcak bir arkadaşlık ilişkisi sürmektedir. Ek'te biyografisini ayrıntılı olarak yazdığımız Hamdi Alev Şamilof o yıllarda Pendik'te kıyıda gazino-kır kahvesi karışımı bir yer işletmektedir. Donanmanın Amirallik gemisi Yavuz zırhlısının erbaşlarından Hamdi Alevdaş'la, karaya çıkuklarında gazinosuna gidip gelmesi dolayısıyla tanışır. Bu ilişki zamanla koyu bir dostluğa dönüşür. Şamiloflar aynı zamanda Nazım Hikmet'le ailece de tanışıp birbirlerine gidip gelirlerken Nazım Hikmet'le, Hamdi Alevdaş tanışıklığı oluşur. Hamdi Alevdaş ve zırhlıdaki arkadaşlarında, Nazım Hikmet'in şiirine, ideolojisine bir yakınlık ve hayranlık oluşmuştur.

O yıllarda Babıalide genç bir gazeteci olan Kemal Tahir'in kardeşi Nuri Tahir de Yavuz Zırhlısında başgediklidir. Ağabeyi Kemal Tahir'le Nazım Hikmet'in dostluğu, arkadaşlığı ve fikir beraberliği Nuri Tahir ve zırhlıdaki arkadaş çevresinde de meraklı bir halka oluşturmuştur. İzin dönüşü gemiye; gerek Nazım Hikmet'in şiirlerini, gerekse ağabeyisinin kitaplığından edindiği devrimci kitapları getirmektedir. Hep birlikte okumakta ve yorumlamaktadırlar.

Hikmet Kuvilcım, 1935'lerden itibaren "Marksizm Bibliyoteği" adıyla kurduğu yayınevinden telif-tercüme kitaplar yayınlamakta, aynı zamanda Fatma Nudiye Yalçı ile birlikte "Kuvilcım Kütüphanesi"ni işletmektedirler. Hem kendi yayınlarının hem de piyasanın öteki ilercisi ve devrimci yayınevlerinin kitaplarını bu dükkanda satarlarken; kendileriyle ilişkiye geçen kimselerle de konsiye

olarak dışarıda kitap satırmaktadırlar. İşte bu kimselerden birisi de edebiyata ve sanata, kısacası kitap okumaya meraklı Kerim Korcan'dır. Bir yandan babasının dükkanında saat tamirciliği yapan Kerim Korcan, bir yandan da yaşıtı bir kaç kişiyle "Kitap Sevenler Derneği" kurmuş ve bu kanalla Kıvılcım Kütüphanesi'nden aldığı kitapları ucuzca satmaya çalışmaktadır.

Kerim Korcan'ın ağabeyi Haydar da Yavuz Zırhlısında er olarak askerlik görevini yapmaktadır. Haydar da okumaya, ilerici ve komünizan fikirlere meraklıdır. Kardeşi Kerim Korcan vasıtasıyla edindiği kimi kitapları Yavuz'a götürmekte; orada öteki er arkadaşları ve üstleriyle okuyup tartışmaktadır. Üstçavuşu Seyfi Tekdilek'le bu konuda kafaları uyuşmaktadır.

Yavuz Zırhlısına uzanan, ya da Yavuz'dan çıkagelen bu üç şeyin ipliklerinin uçuca gelmesi; Hikmet Kıvılcımlı, Nazım Hikmet ve Kemal Tahir'i ve çevrelerindeki insanları tarihe Donanma Davası olarak geçecek olan davada buluşturur.

Donanma soruşturmasıyla ilgili olarak ilk gözaltına alınan kişi, 30 Nisan 1938 günü Kerim Korcan'dır. Ardından kendisine er Muhteşem Tarcan vasıtasıyla bir mektup-pusula göndererek bazı kitaplar isteyen üst çavuş Seyfi Tekdilek gözaltına alınır. Birbiri peşisıra gözaltına alınan öteki erbaşlardan sonra 13 Haziran 1938'de sivil komünistler Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir, Fatma Nudiye Yalçı, Hamdi Alev Şamilof, Emine Alev Şamilof haklarında tutuklama kararı çıkartılarak tutuklanıp Erkin gemisine götürülürler. Bu sırada 13 Haziran'da Ankara Cezaevi'ne getirilen Nazım Hikmet, İstanbul'da Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülmekte olan bir dava nedeniyle denilerek, bir kaç gün sonra İstanbul Sultanahmet Cezaevi'ne getirilir. Buradan da; Haziran ayı sonlarında, sürmekte olan Donanma davası soruşturması için Erkin gemisine götürülür. Bütün tutuklular 10 Ağustos 1938 günü Erkin gemisinin güvertesinde kurulan bir askeri mahkeme tarafından yargılanmaya başlanır. İddia gene tümü için aynıdır: "Birden ziyade askeri şahısları...mafevke itaatsizliğe sevk ve tahrik".

Asker ve sivil 27 kişinin yargılandığı bu davada 17 kişi 3 ile 20 yıl arasında ağır hapis cezasına çarptırılır. 10 kişi de beraat eder. 29 Ağustos 1938 günü Erkin gemisinin güvertesinde verilen kararla en ağır cezaya çarptırılanlar: Nazım Hikmet (20 yıl), Hamdi Alev Şamilof, Hamdi Alevdaş, Nuri Tahir (18'er yıl), Mehmet Ali Kantan, Kemal Tahir, Hikmet Kıvılcımlı, Haydar Korcan (15'er yıl), Fatma Nudiye Yalçı, Kerim Korcan ve Seyfi Tekdilek (10'ar yıl) oldu.

Nazım Hikmet'in cezası Kara Harp Okulu davasından verilen 15 yıl, göz önüne alınıp "içtimai ceraimin mevcudiyetine" dayanılarak 28 yıl 4 ay olarak saptanmıştır.

LAZ İSMAİL (MARAT) (1902-1983)

İsmail Bilen olarak da bilinen Laz İsmail (Marat), 1902'de Rize'de doğdu. İstanbul tersanesinde motor makinistliği yaptı ve mübareke yıllarında çeşitli eylemlere katıldı. 1922'de TKP'ye giren Laz İsmail, Sovyetler Birliği'ne giderek Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi (KUTV)'nde öğrenim gördü. 1925'de Türkiye'ye döndükten sonra Güney Anadolu illerinde işçi arasında örgütlenme faaliyetlerinde bulundu. 1927 Tutuklamasında yakalanamadı. 1929 İzmir Komünist Tutuklamasında yakalanarak yargılandı. Husamettin Özdoğu ve Hikmet Kıvılcımlı'yla birlikte en ağır cezaya çarptırılarak 4 yıl 6 ay 15 güne mahkum edildi. Diyarbakır cezaevine gönderildi. Cumhuriyetin 10. yılında çıkarılan af yasasıyla serbest bırakıldıktan sonra 1934'de Moskova'ya gitti ve bir daha Türkiye'ye dönmedi.

Komintern'de Baytar Cevdet'in yerini aldı ve Stalin döneminin tasfiye hareketlerinde önemli rol oynadı. Zeki Başumut'dan sonra, 1973'de Türkiye Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine getirildi. Bu göreve gelmesinden kısa bir süre sonra Atılım Dergisi'ni çıkarmaya başladı. Türkiye devrimci mücadelesinin 12 Martta yenilgiye uğramasından sonra; o zamana kadar silahlı mücadeleden yana olan kimi örgütlerin üye ve yöneticilerinin TKP'ye iltihak etmesiyle güçlenen partinin yeni bir örgütlenmeye yönelmesine önayak oldu. TKP'nin 55 kuruluş yıldönümünde Şefik Hüsnü'ye ve TKP'nin geçmişteki önder kadrolarına ağır suçlamalarda bulundu. Sovyetler Birliği'nin ve sosyalist sistemin savunuculuğuna dayandığı parti politikasının savunucusu olarak "Türkiye'nin kapitalist olmayan bir yoldan sosyalizme geçmesi" tezinin destekçisi oldu. Laz İsmail, 1978'de sol ve demokratik güçlerin Ulusal Demokratik Cephe içinde TKP önderliğinde birleştirilmesi görüşünü ortaya attı. 12 Eylül darbesinden sonra tutuklanan parti yöneticilerinin ardından Kasım 1983'de toplanan 5. Parti Kongresi'nde genel sekreterliği Haydar Kutlu'ya devrederek sembolik bir makam olan parti genel başkanlığı görevini üstlendi. Bu kongreden bir kaç gün sonra 18 Kasım 1983'de Doğu Berlin'de öldü. Laz İsmail'in Türkiye'de yayınlanan *Çetin Savaş*, *Savaş Yolu*, *Güneşli Dünya* ve *Kore Nere?* adlı kitapları bulunuyor.

VEDAT NEDİM TÖR (1897-1985)

1919'da Berlin'de **Kurtuluş Dergisi**'ni yayınlayan devrimci öğrenci grubunun mensuplarından biriydi. Türkiye'ye dönüşünden sonra, İstanbul'da yayınını sürdüren **Kurtuluş Dergisi**'nin çevresinde yer alırken, aynı zamanda Şefik Hüsnü'nün liderliğinde kurulan **Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası**'nın kurucularından biri oldu. **Kurtuluş**'ta ve daha sonraki **Aydınlık**'ta marxist kuram ve işçi sorunları üzerine yazılar yazdı. 1 Ocak 1925'deki TKP'nin 2. kongresinde **Aydınlık** delegesi olarak bulundu. Merkez Komite üyeliğine seçildi. İcra (Faaliyet) Komitesi'nin sekreterliğine getirildi. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin 1925 tutuklamalarında yer almadı. Mayıs 1926'da Viyana'da toplanan Parti Konferansı'na katıldı. Konferanstan sonraki faaliyetleri Genel Sekreter Şefik Hüsnü tarafından yetersiz görülerek, Şefik Hüsnü'nün kendisinden habersiz kurduğu ikinci ve ayrı bir İcra Komitesi'nin farkına varınca Şefik Hüsnü'yü yakalatarak elindeki parti belgelerini de İstanbul siyasi polisine teslim etti. Bu tutumuyla ünlü 1927 Komünist tevkifatına necten oldu. Kendisi de tutuklanıp yargılanarak 2 ay hapse mahkum edildi. Tahliyesinden sonra Parti'den ayrılarak Kemalist İktidarın emrine girdi. Önce Ticaret Müdürlüğü'ne, daha sonra ilk radyonun yönetimine getirildi. Kırklı yılların sonundan itibaren Yapı Kredi Bankası'nın kültür danışmanlığını yürüttü. 1985 yılında İstanbul'da öldü.

HASAN ALİ EDİZ (1904-1972)

1904 yılında Prikoy (Yugoslavya)'da dünyaya geldi. Orta öğrenimini Vefa ve Mercan İdadilerinde tamamladı. Daha sonra Askeri Tıbbiye'ye devam etti. 1 Mayıs 1923 dolayısıyla dağıtılan bildiri yüzünden Şefik Hüsnü ve diğer arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. Bunun üzerine Askeri Tıbbiye'nin üçüncü sınıfından atıldı. Sovyetler Birliği'ne gitti. KUTV'da öğrenim gördü. 1 Ocak 1925'de TKP'nin 2. Kongresinde MK üyeliğine seçildi. İcra (Faaliyet) Komitesinde de yer alarak Moskova'daki Harici Büro üyeliği ve irtibat işlerinde görev aldı. 1925' Takrir-i Sükun Kanunu'ndan sonra Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyaben 15 yıl hapse mahkum oldu. 1926 Mayıs'ında TKP'nin Viyana Konferansı'na katıldı. 1927 komünist tevkifaunda da gıyaben hapis cezasına çarptırıldı. 1929 İzmir komünist tevkifaundan sonra MK üyelerinin büyük çoğunluğunun hem hapiste hem de değişik ülkelere dağılmış olması yüzünden; o sırada başsız gibi görünen TKP'yi yeniden örgüleyip faaliyete geçirmek için, Şefik Hüsnü tarafından tam yetkiyle 1930 başlarında Moskova'daki Harici Büro'dan Türkiye'ye gönderildi. Başını Nazım Hikmet'in çektiği Muhalefet Grubunun da önüne geçmek için; zaten demokratik bir geleceği olmayan TKP'de tek yetkili olduğu iddiasında bulunan Hasan Ali Ediz; Nazım Hikmet, Hüsameddin Özdoğu, Hamdi Şamilof, Mustafa Börklüce, Elektrikçi Nuri ve Salih Hacıoğlu'nun Komintern kararıyla TKP'den auldıklarını ileri sürdü. Bir yandan da yoğun bir ajitasyon-propagandaya girişmesi üzerine 1930 yazında tutuklandı. 25 kişiyle birlikte yargılanarak 3 yıl hapse mahkum edildi. Kısa süre sonra bulunduğu hapishaneden yayınladığı bildiriler yüzünden 7,5 yıla daha mahkum edildi. 1933 affıyla hapisten çıktı. Parti'nin Mustafa Suphi kanadından gelen kadrolar tarafından 1932'deki III. Kongrede (yaptığı provokasyonlar yüzünden) Partiden atıldığının ileri sürülmesine rağmen; Hikmet Kıvılcımlı 1933'den sonra Eczacı Vasıfla birlikte üçünün Partinin tek yetkili merkezi olduğunu iddia ediyor. Parti adına yapılan legal Marksizm Bibliyoteği yayınlarını birlikte yürüttüklerini de ileri sürüyor. 1935-36'larda dönemin burjuva gazete ve dergilerinde yazı ve çevirileri yayınlanmaya başlayan Hasan Ali Ediz, bir yandan da Rus edebi klasiklerini Türkçeye çeviriyordu. 1938'deki Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'nın ağır hapis ce-

zalarına arpıtıldıkları Harp Okulu ve Donanma Davalarından sonraki terör ortamından dehşetli korkuya düşen Hasan Ali Ediz, Türkiye Devleti'nin gizli polis örgütü Milli Emniyet'e başvurup yazılı güvence vererek **'Bundan böyle komünist hareket içinde bulunmayacağına dair'** söz verdi. Ediz, bu tarihten, öldüğü 1972 yılına dek, sol ve devrimci hareketlerin içinde hiçbir zaman yer almadı. Ölümünün ardından; Ediz'in bu tescilli dönemliğini bilen ya da bilmeyen bazı solcu geçinen aydınlar, övgüler dizip gözyaşı döktüler. Ayrıca 1980 yılında yayınlanan Yayın Yönetmeni'nin şair-yazar-solcu Şükran Kurdakul olduğu Sosyalist Kültür Ansiklopedisi'nde resimli olarak yer alan biyografisinde, kamuoyuna 'eylem adamı' olarak takdim edildi.

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR (1897-1976)

"**Turan Ülküsü**"yle gittiği Azerbaycan'da marxist kuramla tanışıp Mustafa Suphi'nin kurduğu **Türkiye Komünist Partisi**'ne girdi. Eylül 1920'de Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kurultayı'na Azerbaycan delegesi olarak katıldı. 1921 yılı başlarında Moskova'da açılan KUTV'un (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi) ilk Türk öğrenci kuşağından olan Şevket Süreyya; o okulda Nazım Hikmet ve Vala Nurettin'le birlikte marxist eğitim gördü. 1924 yılı sonlarında Türkiye'ye dönerek aydınlık dergisinin yazı kadrosuna katıldı. Dergide marxist kuram üzerine yazdığı yazıların yanında Aydınlık Külliyyatı'ndan gene aynı konuda kitapları yayınlandı. Bunlardan biri **Lenin ve Leninizm**'di. Şevket Süreyya 1 Ocak 1925'de toplanan TKP'nin 2. Kongresine KUTV delegesi olarak katıldı. Merkez Komitesi'ne seçildi. İcra (Faaliyet) Komitesi'nde Sadrettin Celal'le birlikte **Neşriyat İşleri Sorumluluğu**'na getirildi. Yayın işlerine hız verdi. Yayınlanmasına karar verilen, kitle gazetesi **Orak-Çekiç**'in sahipliğini üstlenerek bu organda propaganda ve ajitasyon yazıları yazarken **Aydınlık**'taki yazarlığını da sürdürdü. Mayıs 1925'de Takrir-i Sükun kanununa dayanılarak yayın organları kapatılınca, önceki parti kadrolarıyla birlikte tutuklandı. Ankara İstiklal Mahkemesi'nce 10 yıl kürek cezasına mahkûm edildi. 1926'da Cumhuriyet Bayramı'nda çıkarılan af'la tahliye oldu. Aftan önce Afyonkarahisar Cezaevi'nde yatarken; komünist hareketten ve partiden kopmanın psikolojik koşulları altına girdi. Bu doğrultuda; üzerinde çalıştığı bir eğitim raporunun Maarif Vekaleti'nce (Milli Eğitim Bakanlığı) kabul edilmesi üzerine, Kemalist İktidarla yakın ilişki kurmasına rağmen, 1927 Komünist Tevkifatı'nın tutukluları arasında yer aldı. Az bir ceza ile kurtuldu. Kendi kendisine sorduğu "**Kovadis Yoldaş?**" sorusunun cevabını şöyle verdi: "**İstanbul Tevkifhanesi'nin kapısından çıkarken, artık kararımı vermiştim: Anadolu'ya gidecek ve orada çalışacaktım.**" Bundan sonra TKP'den koparak Kemalist İktidar'ın emrine girdi.

VALA NURETTİN (Va-Nu) (1901-1967)

Babası Selanik Valisi Nurettin Bey'di. Ailesinin İstanbul'a yerleşmesi üzerine Galatasaray Lisesi'ne girdi. İlk ve orta okulu burada okudu (1917). Bir yıl Viyana'da Ticaret Akademisi'ne devam etti. Nazım Hikmet'le birlikte Kurtuluş Savaşı'na katılmak üzere Ankara'ya gitti. Eğitim işlerinde görevlendirilerek Bolu Lisesi'nde Fransızca öğretmenliğine atandı. Bolu Lisesi'ndeki öğretmenliklerini bırakarak arkadaşları Nazım Hikmet'le birlikte 1921 yılında Sovyetler Birliği'ne gittiler. Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde eğitim gördü. (1921-1924). Okuduğu okulda bir yıl asistanlık yaptı. O sıralarda aynı zamanda Türkiye Komünist Partisi'ne üye oldu. 1926 yılında Türkiye'ye dönünce TKP'den ve sol dünyadan ayrılarak gazeteciliğe başladı. Önce *Vakit*'te (1926) daha sonra *Akşam*'da (1929-1938) yazarlık yaptı. Rasim Us'la birlikte çıkardığı *Haber*'de ayrıca *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Ülke*, *Tercüman* ve *Havadis* gazetelerinde fıkralar yazdı. 1965 yılında kitap olarak çıkan Nazım Hikmet'in ve birlikte geçirdikleri Sovyetler Birliği'ndeki yılların anılarını sergilediği *Bu Dünyadan Nazım Geçti* büyük yankılar uyandırdı. 1967 yılında İstanbul'da öldü.

ŞEFİK HÜSNÜ DEĞMER (1887-1959)

1887'de Selanik'te dünyaya geldi. Orta öğrenimini M.Garaud Koleji'nde yaptı. Yüksek öğrenim için Paris'e giderek Fen ve Tıp Fakültelerinde okudu. Sinir ve ruh hastalıkları eğitimi gördü. Paris'te bulunduğu sıralarda Jön Türklerin faaliyetleriyle yakından ilgilendi. Türkiye'ye döndüğünde 1912 Balkan Savaşı'na katıldı. Daha sonra I.Dünya Savaşı'na katılarak Çanakkale Cephesinde Tabib Yüzbaşı olarak görev yaptı. 1919'da ilk sayısı Berlin'de çıkan **Kurtuluş Dergisi**'ni yayınlayan devrimci grubun başına geçerek 20 Eylül 1919'dan itibaren dergiyi İstanbul'da yayınlamaya başladı. Dergi çevresiyle birlikte 22 Eylül 1919'da **Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası**'nın kuruluşunu sağladı. TKP'nin 10 Eylül 1920'de Bakü'deki 1. Kongresinde listeden Merkez Komite üyeliğine ve Merkez İcra (Faaliyet) Komitesi 1. Sekreterliğine seçildi. 1921 yılı başlarında Mustafa Suphi'lerin katledilmesinden sonra Türkiye Komünist Hareketi'nde yaşamaya başlayan dağınıklık ortamında **Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası**'nın 15 Ağustos 1922'de Ankara'da toplanan II. Kongresinde; bazı araştırmacılara göre, gıyabında Merkez Komitesi Büro üyeliğine seçildi. **Kurtuluş Dergisi**'nin hükümetçe kapatılmasından sonra Haziran 1921'de grubuyla birlikte çıkarmaya başladığı **Aydınlık Dergisi**'nde; bilimsel sosyalist öğretinin yaygınlık kazanması doğrultusundaki yazılarını sürdürdü. Bu yazılarında Türkiye'de sınıfların mevzilenişine, kurtuluş savaşına, sosyal devrime ve işçi sınıfının ekonomik ve siyasal örgütlenme sorunlarına çözümleyici yaklaşımlarda bulundu. Aynı zamanda bilimsel sosyalist teorinin temel fikirlerini **Aydınlık Külliyesi**'nden çıkan tercüme ve telif broşür ve kitaplarında ele aldı. 1 Mayıs 1923 kutlamalarının ardından, dağıtıkları bir bildiri nedeniyle arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. Kısa süre sonra serbest bırakıldı. 1 Ocak 1925'de İstanbul Akaretler'deki kendi evinde TKP'nin II. Kongresi toplandı. Kongre'de MK üyeliğine ve TKP Genel sekreterliğine seçildi. Şubat 1925'de Şeyh Said önderliğinde başlayan Kürt Ayaklanması üzerine çıkarılan Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak **Aydınlık** başta olmak üzere partinin bütün yayın organları kapalıp kadrolar tutuklanmaya başlayınca yurt dışına çıktı. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Yurt dışındayken TKP'nin Viyana'da bir dış bürosunu oluş-

turdu. 1926 Mayıs'ında bu büroda TKP'nin Konferansını topladı. Ülkedeki Vedat Nedim sekreterliğinde faaliyet gösteren İcra Komitesi'nin yetersizliğinin tespit edildiği Konferans'ın arkadından 1927 başlarında kimlik ve kılık değiştirerek Türkiye'ye döndü. Vedat Nedim'in faaliyetlerini yetersiz bularak kendi sekreterliğinde ikinci bir İcra Komitesi kurdu. Kendisinden habersiz ayrı bir İcra Komitesinin kurulup faaliyete geçtiğini anlayan Vedat Nedim'in elindeki bütün parti evrakıyla birlikte polise başvurması üzerine, ünlü 1927 Komünist Tevkifatı başlatılınca tutuklandı. Yargılama sonunda 18 ay hapse mahkum oldu. Yozgat Cezaevinde yattı, cezasını tamamlayarak Nisan 1929'da tahliye oldu. Hemen yurt dışına çıktı. 1939 yılına dek, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadı. 1928-1935 yılları arasında Komintern'in Yürütme Komitesi üyeliğini yaptı. Komintern'in yayın organlarında, daha çok dünya komünist hareketi üzerine yazıları çıktı. 1939'da Türkiye'ye dönünce; birinci Dünya Savaşı yıllarındaki rütbe ve nişanlarıyla Tabib Yüzbaşı olarak 1941-1943'de ihtiyat (yedek) askerlik yaptı. 1945'de Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle 'sınıf temeline dayalı parti kurma yasağı'nın kaldırılması üzerine; legal sosyalist parti olarak Türkiye Sosyalist Partisi'nin kurulması konusunda TKP'nin Plenum'unda tüm kadro olarak anlaşmaya varılmışken TSP'nin kuruluşundan 1,5 ay sonra Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu. Altı ay sonra her iki partinin kapatılmasıyla birlikte tutuklandı. Beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1950 affıyla hapisten çıktıktan sonra TKP yöneticilerinden olma iddiasıyla 1951'de tekrar tutuklandı. Yargılama sonunda 5 yıl hapse mahkum edildi. Hapis cezasından sonra, Manisa'da sürgün cezasını çekmekte iken 1959 yılında öldü.

ECZACI VASIF (....-....)

Doğum tarihi hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Eczacı Vasıf, Kilis'in zengin Tokuzlu-Onat ailesinden geldi. İstanbul Eczacılık Okulu'nu bitirdikten sonra Kimya Fakültesi'nde okurken **Aydınlık Dergisi** ve komünist hareketle ilişki kurdu. 1 Mayıs 1923'de dağıtılan bildiri yüzünden Şefik Hüsnü ve arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. Üç ay hapis yattı. 1 Ocak 1925'deki TKP'nin II.Kongresi'nden sonra yayınına karar verilen **Orak-Çekiç Dergisi**'nin yöneticiliğine getirildi. Takrir-i Sükun Kanunu'ndan sonra tutuklanarak Ankara istiklal Mahkemesi tarafından 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1926'da aflla hapisten çıktı. Daha sonra Avrupa'ya gitti. Oradan Sovyetler Birliği'ne geçerek KUTV'da öğrenim gördü. 1930'dan sonra TKP üst yönetiminde Şefik Hüsnü adına Hasan Ali Ediz'le birlikte davrandı. 1933 affıyla hapisten çıkan Hikmet Kıvılcımlı'yla da işbirliği içindeydi. Bu yıllarda bazı kişiler tutuklandı. Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı'nın ortadan kaybolmasını donanmayı isyana tahrik ve teşvik suçuyla ağır cezalara çarptırıldı. Bu ortamın yarattığı terör ortamından dehşete kapılarak 1938'den sonra yakın arkadaşı Hasan Ali Ediz'le birlikte Türkiye Devleti'nin gizli polis örgütü Milli Emniyet'e başvurarak 'her türlü siyasi eylemle ilişkisini kestiği, günlük geçiminden başka bir şey düşünmeyeceği' sözünü verdi. Bu tarihten sonra memleketi olan Kilis'e dönerek eczacılığa başladı ve bir daha komünist hareketle ilgilenmedi. Doğum tarihi gibi, Eczacı Vasıf'ın halen yaşayıp yaşamadığı konusunda da hiç bir bilgi bulunmuyor.

MUSTAFA BÖRKLÜCE (SARI MUSTAFA) (1895-1960)

1895'de Osmanlı'da dünyaya gelen, daha çok "**Sarı Mustafa**" lakabıyla tanınan **Mustafa Börklüce**, İstanbul'da "**küçük zabıt**" (ast-subay) okulunda okudu. 1915'de cepheye gönderildi. Kafkas Cephesinde Çarlık Ordusuna esir düştü. Rusya'nın Simbirska tutsak kampına gönderildi. Daha sonra gönderildiği Uralskaya kampında Mustafa Suphi'yle tanıştı. Suphi'nin ve sürgündeki Bolşevik komünistlerinin ajitasyon ve propagandasının etkisiyle komünizmle tanıştı.

1917 Ekim İhtilali'nden sonra tutsaklıktan kurtulan **Börklüce**, **Mustafa Suphi**'nin kurduğu Türk Kızıl Alayı'nda siyasi komiser oldu. Bu alayla, Bolşevik devriminin silahlı savunmasına katıldı.

Temmuz 1919'da Moskova'da kurulan Türkiye Komünist Partisi Kurucu Komite üyesi oldu. 10 Eylül 1920'de Bakü'de toplanan TKP'nin 1. Kongresi'ne katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi. Merkez İcra Komitesi'ne bağlı seksiyonlardan Komintern Bürosu (Harici Büro) üyesi olarak "**Talebe Sevk ve İdaresi**" görevini üstlendi. Bu görevi Moskova'da açılma hazırlıkları yapılan KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)'a Türkiye'den eğitim için gelecek öğrencileri de kapsıyordu. Kongrede Divan Katiplerindendi. Program hazırlama komitesinde görev aldı. Bakü Kongresi'nden sonra Harici Büro'daki görevi için Moskova'ya döndü.

KUTV'un ilk öğrencilerinden **Nazım Hikmet**, **Vala Nurettin** ve **Şevket Süreyya** ile orada tanıştı. **Mustafa Suphiler**'in katledilmelerinden sonra TKP'de yaşanan dağınıklığın önüne geçilmesi için Türkiye'de genel bir toparlanma kongresinin yapılmasına önayak oldu. 1924'de Komintern'in V. Kongresi için Moskova'ya gelen **Şefik Hüsnü** ve **Sadrettin Celal**'le bu konuda yaptıkları anlaşma üzerine KUTV'da okuyan delege adayı Türk öğrencileri birer ikişer Türkiye'ye gönderdi. Yılın sonuna doğru da kendisi Türkiye'ye döndü. "**Aydınlık**" dergisinin idare müdürlüğü görevine getirildi.

1 Ocak 1925'de Beşiktaş Akaretler'de **Şefik Hüsnü**'nün evinde yapılan TKP'nin 2. Kongresi'ne KUTV'den gelen delege olarak katıldı. Üç kişilik Kongre divan katiplerinden birisiydi. Tekrar Merkez Komite üyeliğine seçildi. Yedi kişilik İcra Komitesi'nde "**Türkiye İçindeki Teşkilatların Kontrol ve Denetimi**" görevini üstlendi.

1925 Şubatı'nda Şeyh Said Ayaklanması üzerine çıkarılan "**Tak-**

"rir-i Sükun" yasasıyla Mayıs ayında **Aydınlık** ve öteki parti yayın organlarının kapatılıp, parti kadro ve üyelerinin büyük çoğunluğunun tutuklandığı takibattan kurtuldu. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin partideki tahribatının görüşülüp, reorganizasyonun yapılması için 1926 Mayıs'ında Viyana'da toplanan Parti Konferansı'na, Türkiye'den katıldı. Viyana Konferansı'ndan sonra Vedat Nedim'in sekreterliğindeki İcra Komitesi'nin faaliyetini yetersiz görerek gizlice Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü'nün kurduğu 2. İcra Komitesi'nde yer aldı.

1927'de Vedat Nedim'in provokasyonu ile yapılan tevkifatla tutuklanarak, görülen dava sonunda 3 aya mahkum edildi. Bu tevkifattan sonra yeniden düzenlenen İcra Komitesi'nin üyelerinden biri oldu.

1929 İzmir tevkifatında koğuşturmaya uğramadı. Komitenin hapisteki üyeleri Doktor Hikmet, Laz İsmail (Marat) ve Hüsamet'in dışında, kendisinin de içinde bulunduğu Nazım Hikmet'in sekreterliğinde yeniden kurulan İcra Komitesinde faaliyet göstermeye devam etti. Bazı kaynaklara göre bu sırada Moskova'dan gelen Hasan Ali (Ediz) tarafından öteki komite arkadaşları ile (Nazım Hikmet, Hamdi Şamilof, Elektrikçi Nuri, Hüsamet'in Özdoğu ve Salih Hacıoğlu) birlikte Parti'den atıldı. Başka kaynaklara göre ise; 1932 Şubatı'nda İstanbul'da Halıcıoğlu'nda yapılan TKP'nin 3. Kongresi'ni organize etti. Kongre'de tekrar Merkez Komite üyeliğine seçildi.

1937'de TKP'nin likide edilmesinden sonra; önceki grup arkadaşlarıyla yeniden örgütlenen TKP'de yer aldı. Bu yeni örgütlenmenin Genel Sekreterliği'ne Nazım Hikmet getirildi.

1930'lu yılların sonuna doğru Esat Adil Müstecaplıoğlu ile tanıştı. Esat Adil'in İmralı Cezaevi'ni kurması döneminde yapıların taşeronluk işlerini üstlendi. Savaş sırasında Alman Nazi Emperyalistlerinin Yunanistan ve 12 Adaları işgalinden sonra, Türkiye'ye (yapılması düşünülen) olası Nazi saldırısına karşı Esat Adil'le birlikte, Mudanya dağlarında verilecek bir anti-faşist gerilla savaşının hazırlıklarını yürüttü. Gene o sıralarda Parti'nin yürüttüğü Cephe politikasına bağlı örgütlenmelerin ve çalışmaların içinde yer aldı.

1946'da Plenum kararıyla kurulan legal Türkiye Sosyalist Partisi'nin başkanı Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Hüsamet'in Özdoğu'yla birlikte parti Politik Bürosu'nu oluşturdu. Partinin hem siyasi ve hem de sendikal faaliyetlerinin içinde yer aldı. Parti organı "**Gerçek Gazetesi**"'nde ve yandaşı "**Gün Dergisi**"'nde günün pratik sorunlarına çözümler öneren kuramsal yazılar yazdı. "**Gün Dergisi**"'nde ayrıca Nazım Hikmet stilinde yazdığı kimi şiirleri yayınlandı.

16 Aralık 1946'daki tevkifatla tutuklandı. Dava sonunda beraat

etti.

TSP'nin beraatı üzerine 20 Temmuz 1950'deki yeniden kuruluşunda bulundu. 8 Mayıs 1952'de tekrar kapaulan TSP'nin mensuplarıyla birlikte tutuklandı. 1955'de tüm sanıklarla birlikte beraat etti.

Aynı yıl 6-7 Eylül olayları olarak bilinen Demokrat Parti'nin provokasyonu sonunda, pek çok aydın ve doğal işçi önderiyle birlikte üç ay Harbiye'de rehin tutuldu. Bundan sonra başka bir faaliyeti görölmedi.

26 Mayıs 1960'da İstanbul'da öldü

HÜSAMETTİN ÖZDOĞU (1902-1974)

Türkiye komünist hareketinin işçilikten gelen eylem adamlarından biri olan Hüsamettin Özdoğu 1902 yılında doğdu. İstanbul Halkalı Ziraata Okulu'nu bitirdi. Ankara'da İmalat-ı Harbiye fabrikasında işçiliğe başlayarak, ustabaşı oldu. Asıl mesleği olan tornatesviyecilikte uzmanlaştı. Komünist hareketle tanışması, 1920'lerde Halk İştirakiyun Fırkası'na üye oluşuyla Anadolu Sosyalizmi kanalıyla oldu. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın 1921'de kapatılmasından sonra, partili arkadaşı Vanlı Kâzım'la birlikte Sovyetler Birliği'ne giderek KUTV (Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi)'da eğitim gördü. KUTV'un ilk öğrenci kuşağı içinde yer alışıyla, Türkiyeli KUTV'istlerin önde gelenlerinden biri oldu. Aynı dönemdeki Türkiyeli öğrenci arkadaşlarının çoğunluğu gibi, uzun yıllar TKP'nin üst yönetiminde bulundu.

1924 yılı ortalarında, bir süre sonra yapılacak olan TKP'nin toparlanış kongresi için Sovyetler Birliği'nden İstanbul'a geldi. "Aydınlık" dergisiyle ilişkiye geçerek; bir yandan derginin "özel işçi sayıları"nın hazırlanması ve işçiler arasında dağıtılmasıyla uğraşırken, bir yandan da işçi saflarında örgütsel çalışmalar yürüttü.

1 Ocak 1925 tarihinde Beşiktaş, Akaretler'de Şefik Hüsnü'nün evinde yapılan TKP'nin 2.Kongresi'ne KUTV delegesi olarak katıldı. Merkez Komite üyeliğine seçildi. Yedi kişilik Merkez İcra Komitesi'nde görev aldı. İcra Komitesindeki görevi, Moskova'daki TKP Harici Bürosu'nun "irtibat" işlerinde Laz İsmail (Marat) ve Hasan Ali (Ediz)'yle birlikte çalışmaktı. Kongre'den sonra Moskova'daki görevini yürütmek üzere Sovyetler Birliği'ne gitti.

1925 Şubatı'nda Şeyh Said önderliğindeki Kürt ayaklanması üzerine çıkarılan "takrir-i sükun" yasasıyla getirilen olağanüstü önlemler sırasında TKP kadrolarının önemli bölümünün Ankara İstiklal Mahkemesi'nce mahkumiyetlerinin Parû'de yarattığı dağınıklığın önüne geçmek üzere 1926 Mayıs'ında Viyana'da toplanan "Parti Konferansı"na katıldı. Konferans kararlarından biri olan, Vedat Nedim sekreterliğindeki İcra Komitesi'ni takviye etme doğrultusunda çalışmak üzere Laz İsmail (Marat) ile birlikte Türkiye'ye döndü. İstanbul ve İzmir'de yeniden işçiler arasında örgütsel çalışmaya hız verdi. Viyana Konferansı'ndan sonra Vedat Nedim'in sekreterliğindeki

İcra Komitesi'nin faaliyetini yetersiz görerek 'gizlice Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü'nün kurduğu 2. İcra Komitesi'nde görev aldı. Parti Genel Sekreteri Vedat Nedim'in provokasyonu ile yapılan 1927 tevkifatının "firari" sanıklarındandı. Dava sürerken, İstanbul sokaklarına afişleri yapıştırılarak arandığı ilan edildi. Dava sonunda gıyabında 4 ay hapse mahkum oldu. 1927 tevkifatının tahribatının ardından, yeniden örgütlenen İcra Komitesi'nin sekreterliğine getirildi. Sekreterliğindeki İcra Komitesinin faaliyet alanı olarak İzmir'i seçerek yürüttüğü örgütlenme ve ajitasyon çalışmaları 1929 Mayıs'ında geniş çaplı bir tutuklanmayla sonuçlandı. Merkez Komite ve İcra Komitesi üyesi iki arkadaşı Doktor Hikmet (Kıvılcımlı) ve Laz İsmail (Marat)'le birlikte yakalanarak ağır işkence gördü. 1929 Haziran ayı sonlarında İzmir Ağır Ceza Mahkemesi'nce başlayan yargılamada 24 arkadaşıyla birlikte mahkum edildi. Özdoğu'nun payına düşen, davanın en ağır ceza alanlarından Doktor Hikmet ve Laz İsmail'le birlikte 4 yıl 6 ay 15 günlük ağır hapisti. Verilen cezaların Ağustos ayı başlarında temyizce onaylanmasından sonra 18 komünistle birlikte Diyarbakır Cezaevi'ne sürüldü. (6'sı da Elazığ Cezaevi'ne sürülmüştü.) Cezasının bitimine az bir süre kala, 1933 Ekim'inde Cumhuriyet'in 10. yılı dolayısıyla çıkartılan af ile tahliye oldu.

Bazı kaynaklara göre; Parti'nin 1929 tevkifatıyla uğradığı tahribat üzerine, 1930'da Moskova'dan görevli gelen Hasan Ali (Ediz), Parti teşkilatını eline aldıktan sonra, "Nazım Hikmet, Hamdi Şamilof, Mustafa Borkluc, Elektrikçi Nuri ve Salih Hacıoğlu"yla birlikte partiden atıldı. Başka kaynaklara göre ise; 1932 Şubat'ında İstanbul'un Halıcıoğlu semtinde toplanan TKP'nin 3. Kongresinde, yokluğunda, listeden Merkez Komite'ye seçildi.

Tahliyesinden sonra yeni oluşturulan İcra Komitesi'nin sekreterliğine getirildi. Parti'de 1930'lardan beri süregelen, Şefik Hüsnü'nün önderliğindeki kesimle, kendisinin içinde bulunduğu kesim arasında büyüyen çatışmanın çözümüne Komintern tarafından el konulunca, suçlanan tarafın temsilcisi olarak 1935'te Moskova'ya gitti. 1936'da Türkiye'ye döndü. 1937'de Komintern'in kararı TKP'nin likide edilmesi doğrultusunda çıkınca, daha önce birlikte olduğu grubuyla birlikte yeniden örgütledikleri TKP'nin içinde yer aldı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında TKP'nin İstanbul Vilayet Komitesi sekreterliği görevini yürüttü. Savaşın sonuna doğru Parti'nin uygulamaya başladığı "cephe" programına uygun olarak örgütlenen İleri Demokratlar Cephesi yöneticilerinden biriydi.

1946'da tek parti diktatörlüğü CHP'nin üst yönetiminin "sınıf esasına dayalı parti, cemiyet ve dernek" kurulabileceği kararından sonra, TKP Plenum Kararıyla kurulmasına karar verilen legal Türkiye

Sosyalist Partisi'nin başkanı Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Sarı Mustafa (Börklüce)'yle birlikte üç kişilik Politik Büro'yu oluşturdu.

TSP'nin sendikal faaliyetinin başına geçti. Bir yandan partinin yayın organı "**Gerçek**" gazetesi ve "**Gün**" dergisinde işçi sınıfının sendikal örgütlenmesinin kuramsal yönünü ele alan yazılar yazarken, bir yandan da pratikte, TSP'nin iş kolu düzeyinde, adları "**Türkiye...**" diye başlayan dikey sendikal örgütlenmeyi yürüttü. TKP Genel Sekreteri Şefik Hüsnü'nün, kısa süre sonra; kendisinin de katıldığı Plenum kararıyla kurulan TSP'nin karşısına 19 Haziran 1946'da **Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi**'ni kurarak çıkması ve sendikal örgütlenmede işyeri düzeyini esas alarak, yatay örgütlenmeyi savunan, adları kurulduğu ilin adını taşıyan sendikalaşma anlayışıyla mücadele etti.

16 Aralık 1946'da her iki partinin, bağlı sendikaların ve yayın organlarının kapatılmasıyla tutuklandı. İlegal TKP'nin yöneticilerinden olma savıyla yargılanarak 4 yıl hapse mahkum oldu. 1950'de bu cezasının bitiminden sonra, mesleği olan torna-tesfiye ustalığını sürdürerek aktif sol politikanın dışında bulundu Daha çok bireysel olarak devam ettirdiği devrimciliğinde, inançlarına hep bağlı kaldı. 1974 yılında İstanbul'da öldü. Feriköy Mezarlığı'nda gömülüdür.

"İnsan Manzaraları"nın üç "mahkum"u: Kemal Tahir, Nazım Hikmet ve Hikmet Kıvılcımlı. 1938 yılı Haziranı'nda Yavuz Zırhlısı'nın sinitesinin dibine indirilerek başlatılan yolculuklarının Anadolu hapisanelerindeki ilk durağı Çankırı Cezaevi'nin avlusundalar. Fotoğrafın çekildiği tarih: 19 Mayıs 1940.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir'le birlikte Donanma Davasında mahkum edildikten sonra...

İnsan Manzaraları'nın "Mahkum Halil", Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve "Mahkum Melahat"ı Fatma Nuzha - Yaşı, Donanma Davasında mahkum edildikten sonra birarada...

Doktor Hikmet Kıvılcımlı ile Fatma Nudiye Yalçın'ın aynı günlerde çekilmiş bir başka fotoğrafı...

"Manzaralar"da "Mahkum Melahet" tipinde özümsevenen ikinci kişilik
Emine Alev (Şamilot)'in 1939 yılına ait bir fotoğrafı..

Sinop Cezaevi'nin avlusunda Donanma Davası'nın mahkumlarından bir grup. Tarih 30 Ekim 1946... Ayakta, sol baştan: Hamdi Alev Şamilof, Emine Alev, Hamdi Alevdaş, Nuri Tahir, Haydar Korean. Ayaktakilerin önünde oturan çocuk, Şamiloflar'ın kızı Ümit ... Oturanlar, sol başta Kerim Korean, yanında Mehmet Ali Kantan. Yalnız, 5 yıl ceza verilmesine göre, Emine Alev'in mahkumiyeti bitmiş oluyor. Fotoğrafta yer alan nedeni, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla kızıyla birlikte kocasını ziyaret olsa gerek...

Aynı grubun gene 30 Ekim 1946 günü değişik bir enstantanesi. Ayaktakiler, sol baştan: Kerim Korcan, Nuri Talir, Mehmet Ali Kantan, Haydar Korcan. Oturanlar, soldan sağa: Hamdi Alev Şamilof, Emine Alev, kızları Ümit ve Hamdi Alevdaş...

"Manzaralar"da "**Mahkum Melahat**" tipinde özümseven birinci kadın kişilik Fatma Nudiye Yalçın'ın 1939'da çekilmiş değişik bir fotoğrafı...

Sinop Cezaevi'nin kadınlar bölümü. Manzaralar'da "**Mahkum Melahat**" tipinde özümsevenen Fatma Nudiye Yalçı ve Emine Alev Şamilof'un yat tıkları yer.

"İnsan Manzaraları"nın "Mahkum Halil'i "Ve Şark"taki zindanda Hikmet Kıvılcımlı'nın Elazığ Cezaevinin avlusunda 1930'larda çekilmiş Kült kıyafetiyle bir fotoğrafı...

1940, Çankırı Cezaevi'nin avlusu. Önde oturan Kemal Fahir. Sol baştaki ve yanındaki kadınlar Nazım Hikmet'in eşi Piraye Hanım'la bir akrabası. Yanlarında Nazım Hikmet, sağ başta Doktor Hikmet Kıvılcımlı...

Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın,
1939'da Nazım Hikmet tarafından
pastel boyayla yapılmış bir por-
resi...

1940 yılı... Sinop Cezaevi'nin avlusunda; sol baştan Emine Alev, ortada kızları Ümit ve sağda baba Hamdi Alev Şamilof...

"Benerci Kendini Niçin Oldurdü?"nün "Roy Dranat"ı Şevket Süreyya Aydemir, dümeni Kemalizm limanına çevirmeye psikolojik olarak hazır olduğu 1926 yılında Afyon Cezaevi'nde...

"Benerci Kendini Niçin Öldürdü?"de, Nazım Hikmet'in "Somadeva" adıyla özümseydiği Hasan Ali Ediz 1930'larda...

Türkiye Komünist Partisi'nin lideri Şefik Hüsnü Değmer Nazım Hikmet'in "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?"de eleştirdiği yıllarda.(1927)

Nazım Hikmet'in "Benerci Kendini Niçin Öldürdü?"de "Nedim Vedat" adıyla muhabirliğinden söz ettiği Vedat Nedim Tör 1930'lu yıllarda...

Laz İsmail (Marat) gençlik yıllarında...

Nazım Hikmet'in "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanında "Hasan" adıyla anlatıldığı Mustafa Böklüce (Sarı Mustafa), Sovyetler Birliği'nden döndüğü yıllarda...

Nazım Hikmet'in "Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim" romanında "Kerim" adıyla anlatıldığı Hüsamettin Özdoğu, Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye döndüğü yıllarda

Doktor Hikmet Kıvılcımlı 1939 yılında...

Erkin gemisinin güvertesinde yapılan yargılamanın 26 Ağustos 1938 günü celsesinde Hikmet Kıvılcımlı'nın Nazım Hikmet tarafından karakalem çizilmiş resmi...

Nazım Hikmet'in **İlmler** okyanusu gibidir. Emin Karaca bir çeşit arkeolojik kazı yaparak, bu okyanusta yer alan insanların kimliklerini soruşturuyor. Türkiye'nin devlet terörü altında bastırılan ve unutturulmağa çalışılan devrimci insanların silüetlerini gerçek öyküleriyle bütünleştirerek okurlara sunuyor. Evet, Nazım'ın şiirinde bir çeşit siyasal tarih okumamıza olanak sağlıyor. Yitik bir kuşağın trajik öyküsünü ilgiyle okuyacaksınız.

belge
yayınları

ISBN 975-344-044-8